

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MALİYE
POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serdar ÇELİK

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MALİYE
POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serdar ÇELİK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mustafa DURMUŞ

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MALİYE
POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

GİRİŞ	1
1. GELİR DAĞILIMI TEORİLERİ VE GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ.....	4
1.1. Gelir Dağılımı Teorileri	4
1.1.1. Klasik Gelir Dağılımı Teorisi	4
1.1.2. Marksist Gelir Dağılımı Teorisi	7
1.1.3. Neo-Klasik Gelir Dağılımı Teorisi	10
1.1.4. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi	15
1.1.5. Amartya Sen'in Eşitsizlik Analizi.....	18
1.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri	20
1.2.1. Lorenz Eğrileri	21
1.2.2. Gini Katsayısı.....	23
1.2.3. Theil İndeksi	23
1.2.4. Atkinson İndeksi	24
2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MALİYE POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	26
2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Ortak Özellikleri	26
2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikaları.....	31
2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi ..36	
2.3.1. Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi.....	38
2.3.1.1. Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi	40
2.3.1.2. Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi.....	50
2.3.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi.....	54
3. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI	60
3.1. Türkiye'de Gelir Dağılımı Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Sonuçları.....	60
3.1.1. 2000 Yılı Öncesi Gelir Dağılımı Araştırmaları	60
3.1.2. TÜSİAD'ın Gelir Dağılımı Raporu	70
3.1.3. TESEV'in Raporu	70
3.1.4. TUIK'in 2004 ve 2005 Gelir Dağılımı Anketleri	71
3.2. Türkiye'de Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi	73
3.2.1. Türkiye'de Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi	74
3.2.2. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi.....	84
3.2.3. Türkiye'de Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi Bağlamında Bir Örnek İncelemesi: Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci Maddesi.....	89
SONUÇ	93

GİRİŞ

Modern iktisadın başlangıcı sayılan Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabından bu yana gelir dağılımı bu bilim dalının en önemli konularından birisi olarak kabul edilmektedir. Zaman içinde iktisat düşüncesinde yaşanan gelişmeye paralel olarak gelir dağılımına farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve gelir dağılımı sadece iktisadın değil pek çok farklı bilim dalının da ilgi alanına giren disiplinler arası bir başlık haline gelmiştir.

Gösterilen bu ilginin en önemli nedenlerinin başında gelir dağılımının toplumsal ilişkileri analiz etmek için çok önemli bilgiler sunması gelmektedir. Toplumsal ilişkiler ister sınıflar, isterse bireyler üzerinden anlaşılmaya çalışılsın üretilen toplam gelirin dağılımı, bu dağılımda etkili olan faktörler ve bunun toplumlar ve zamanlar arası karşılaştırılmasına ilişkin bilgi birikimi ve yaklaşım farkları bu anlama çabasında önemli bir katkı unsurudur.

Gelir dağılımının yanında toplumsal ilişkileri tahlilde üzerinde durulan önemli kavramlardan birisi de devlettir. Modern dünyada neredeyse bir devletin hakimiyet alanına girmeyen toprak kalmamıştır ve tarihsel süreç içerisinde devletlerin yapısı ve etkisi gittikçe güçlenmiştir.

Dolayısıyla, toplumsal ilişkileri tahlilde önemli bir yeri olan gelir dağılımı ile toplumları saran güçlü bir mekanizma olarak devletin birlikte ele alınması anlamlı olmanın ötesinde gerekli görülmektedir. Bu incelemenin yönü ise devletin gelir dağılımına etkisi doğrultusunda olmakta, zamanlar ve ülkeler arası karşılaştırma önem kazanmaktadır.

Her ne kadar özellikle son otuz yılda devletlerin ekonomi içindeki payının azaltılması doğrultusunda bir yönelim varsa da devletler ekonominin en büyük

aktörleri olmaya devam etmektedirler. Devletin ekonomi içindeki varlığı para ve maliye politikaları, regülasyonlar, dış ticaret politikaları ve gelir politikaları ile mümkün olmaktadır. Devletin gelir dağılımına etkisi ise vergi ve kamu harcamaları ile ilgili aldığı kararlar bütünü olarak ifade edilebilecek maliye politikalarının gelir dağılımına etkisi üzerinden tartışılmaktadır.

Ayrıca ülkelerin farklı özellikleri bu etkinin de farklılaşmasına, dolayısıyla incelemenin tek tek ülkeler ya da ülke grupları için ayrı olarak yapılmasına imkan vermektedir. Günümüzde ise ülkeleri sınıflandırmada kullanılan en yaygın ayırım gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayırımıdır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesinin düşük, gelir dağılımının bozuk ve sermaye birikiminin yetersiz olması gibi nedenler devletin maliye politikaları üzerinden gelir dağılımına etkisini daha da önemli hale getirmektedir.

Türkiye emek verimliliğinin ve gelir seviyesinin düşük, sermaye birikiminin yetersiz ve gelir dağılımının bozuk olması gibi nedenler ile kalkınmasını tamamlayamamış bir gelişmekte olan ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Böylece Türkiye’de maliye politikalarının vergiler ve kamu harcamaları üzerinden gelir dağılımına etkisini incelemek genel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu etkinin yönü doğrultusunda fikir verebilecek ve öneri getirilmesine imkan sağlayacaktır.

Bu bağlamda, ilk bölümün birinci alt bölümünde önemli iktisat okulları olan klasik, marksist, neo-klasik ve keynesyen iktisadın gelir dağılımına bakışı incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca özellikle son dönemde yoksulluk ve eşitsizlik üzerine yaptığı çalışmalar ile bilinen Amartya Sen’in temel haklara ulaşma kapasitesi üzerinden ele aldığı eşitsizlik yaklaşımına değinilmesinde fayda görülmüştür. Her ne kadar iktisat okulları özellikle ilk dönemlerinde maliye politikasının etkisi anlamında

gelirin yeniden bölüştürülmesi ile değil de birincil gelir dağılımı ile ilgilenseler de yeniden dağılıma ilişkin yaklaşımların şekillenmesinde bu ekollerin belirleyiciliği inceleme kapsamına alınmalarını anlamlı kıldığı düşünülmektedir.

İlk bölümün ikinci alt bölümde ise başta en yaygın gelir dağılımı ölçüm yöntemi olarak kullanılan Gini katsayısı olmak üzere Lorenz eğrisi, Atkinson indeksi ve Theil indeksi bundan sonraki bölümlerde yapılan tartışmalarda kullanılan verilerin ve yapılan yorumların araçlarını anlamak için ele alınmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin¹ ortak özellikleri ve bu ülkelerde maliye politikalarının yapısı, kuramsal olarak gelişmekte olan ülkelerde maliye politikalarının gelir dağılımına etkisini değerlendirebilmek amacıyla ikinci bölümde incelenmiş, daha sonra ise bu etki vergiler ve kamu harcamaları bağlamında ayrı ayrı konu edilmiştir.

Son bölümde öncelikle Türkiye’de bugüne kadar yapılmış belirli gelir dağılımı araştırmaları bir kırılma noktası olarak görülebilecek 2000 yılı öncesi ve sonrası olarak incelenmiştir. Daha sonra buraya kadar yapılan tartışmalar doğrultusunda maliye politikalarının gelir dağılımına etkisi bir gelişmekte olan ülke olarak Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmeye çalışılacak ve sonuç olarak Türkiye örneğinden yola çıkarak gelişmekte olan ülkeler için gelir dağılımının daha eşitlikçi bir hale gelmesi için maliye politikalarına dair öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

¹ Bu çalışma kapsamında “gelişmekte olan ülke” kavramı özellikle kalkınma teorileri bağlamında yürütülen tartışmalar ekseninde yapılan değerlendirmelerden ziyade yaygın bir kullanım alanına sahip olması nedeniyle betimleyici bir tanım olarak kullanılmıştır.

1. GELİR DAĞILIMI TEORİLERİ VE GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1. Gelir Dağılımı Teorileri

1.1.1. Klasik Gelir Dağılımı Teorisi

Modern iktisat biliminin Adam Smith ile başladığı kabul edilir. Adam Smith'ten bugüne kadarki iktisat okullarına ilişkin ilk sınıflandırma ise Marx tarafından yapılmıştır. Marx Fizyokratlar, Smith ve Ricardo gibi görünenin arkasındakini araştırmayı, arkasındaki iç ilişkileri bulmayı amaçlayanları klasikler olarak tanımlamıştır. Ancak Marx bugün klasikler arasında kabul edilen Mill gibi Ricardo takipçilerinden bile bazılarını klasik olarak sınıflamaya dahil etmemiş, buradaki ayrımı da bölüşüme ve değere bakışlarına göre yapmıştır. Dahil etmediklerini kaba iktisatçı olma, ekonominin işleyişi arz ve talebe bağlı olarak açıklama, görünenin arkasındakini araştırmama ve ekonomik yasaların bir bütün halinde işlediğini reddetme nedenleriyle dışarıda tutmuştur.²

Bugün ise klasikler dediğimizde Smith, Ricardo, Marx ve çağcılarını anlıyoruz. Uğraştıkları bilimi ekonomi politik olarak adlandırdıkları dikkate alındığında, Ricardo klasiklerin baş sorununun yeryüzünün ürünlerinin -emek, makine ve sermayeyi bir araya getirerek yerkürenin yüzeyinden elde edilen her şey- toplumdaki üç sınıf arasında - yeryüzünün ekilebilmesi için gerekli olan toprağın sahipleri, sermaye sahipleri ve emeğiyle yeryüzünü eken emekçiler- bölüşümünü düzenleyen yasaların belirlenmesi olduğunu düşünmektedir.³

² Massimo Pivetti, "Distribution Theories: Classical", *The New Palgrave Dictionary of Economics*, John Eatwell, Murray Milgate ve Peter Newman (ed.), Cilt I, The Macmillan Press Ltd., London, 1988

³ David Ricardo, *Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s.23

Klasikler toplumu sınıflar ve bunların birbirleri ile mücadeleleri üzerinden incelemeye çalışıyorlardı. Bunun doğal sonucu olarak da, gelirin sınıflar arasında bölüşümü bu sınıfların birbirleri ile olan ilişkilerini çözümlemeye önemli bir araç olarak görüldü. Klasiklerde üretimdeki tek verimli faktörün emek olduğu düşünüldüğünde, üretimden elde edilen gelirden toprağın ve sermayenin, bunun doğal sonucu olarak da emeğin, payına düşenin belirlenmesindeki düzlem bu sınıfların birbirleri ile ama başta toprak ve sermaye sahiplerinin emekçiler ile olan mücadelesi olarak görüldü.

Ricardo Rant Teorisi ile sınıflar mücadelesinde bir nevi toprak sahiplerinin doğal bir üstünlüğü olduğunu ileri sürdü. Toprağın kıt olması, nüfus ve üretim artışının yanında sabit kalmaya devam etmesi, tarımsal üretimin gittikçe verimli topraklardan daha verimsiz topraklara kaymasına, bu da fiyatların artmasına yol açmaktadır. Ricardo'nun çözümlemesi ile bu fiyat artışları doğrudan toprak sahiplerine gitmektedir. Bu yüzden ki Ricardo toprak sahiplerinin vergilendirilmesini önermiştir.

Ricardo rant ile ilgili tespitleri sonucu rantı bölüşüm hesaplamalarının dışına çıkarmıştır. Böylece bölüşümü ücret ve karlar, dolayısıyla işçiler ve kapitalistler arasındaki dağılım olarak ele almıştır. Her ne kadar klasik teoride ücretin geçimlik olup olmadığına, geçimlik ise de bunun neleri kapsadığına dair tartışmalar olsa da, ücretin bağımsız bir biçimde belirlendiği, karın ise artık olduğu kabul edilir.

Kar baskın teknolojiler altında yapılan üretim sonucu ücret sonrası kalan artıktır. Klasik teoride ücretler ile kar arasındaki ilişki, değer ortaya çıkışı ile belirlenmektedir. Emeğe ücret olarak verilen dışındaki bütün üretim bireysel kapitalistler arasında paylaşılmaktadır. Bu bölüşüm nispi fiyatlar tarafından sağlanır.

Nispi fiyatlar emeğe verilen metanın miktarı değıştikçe, bölüşümü gerçekleştirmek için değışirler. Bölüşümü sağlayan fiyatlar, ücretlerden bağımsız olarak belirlenir.⁴

Önemli klasik iktisatçılar arasında yer alan Say ise geçimlik ücret tartışmalarına başka bir açıdan katıldı; ücretin ve dolayısıyla karların işçilerin geçimleri için duydukları ihtiyaçlardan değil de emek ve sermaye tarafından yaratılan faydaya göre belirlendiğini öne sürdü ve neo-klasik gelir dağılımı teorisinin ilk işaretlerini verdi.⁵ Say'ın ücretin belirlenmesinde faydaya yaptığı vurgunun yanında alternatif maliyete ilişkin tespitleri de neo-klasik iktisat açısından ufuk açıcı oldu.

Hem klasik iktisatçıların gelir dağılımı üzerine yaptıkları çalışmaların hem de günümüzdeki tartışmaların doğru olarak okunabilmesi için Boratav'ın modern iktisatta kullanılan girdi kavramı ile üretim faktörü kavramı arasındaki anlam farkına vurgu yapması önemlidir.⁶ Boratav'a göre üretim faktörü kavramı tek bir girdi çeşidinin verimli olduğunu kabul eden emek değer teorisinin içinde yer almamaktadır. Emek değer teorisini işleyen Smith, Ricardo ve Marx'ta üretim faktörü kavramı yoktur. Bu iktisatçılar, faktörler arası gelir dağılımı ile değil, toplumsal ekonomik sınıflar arası dağılım ile uğraşmışlardır. Smith ve Ricardo'da sadece emeğin verimli olarak kabul edilmesi sonucu, toprak ve sermaye bir üretim faktörü olarak değil üretim aracı olarak kabul edildi. Emeğin yanında toprak ve sermayenin de verimli faktör olarak tanımlanması ile üretim faktörlerinde hali hazırdaki üçlü sınıflama kabul edildi. Bu kabul ile birlikte ücret, kar ve rant sınıf gelirleri olarak değil üretim faktörlerinin payları olarak kullanılmaya başlandı. Üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay olarak tanımlanan fonksiyonel gelir

⁴ Massimo Pivetti, a.g.k.

⁵ E. K. Hunt, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s.183

⁶ Korkut Boratav, *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı*, SBF Yayınları, Ankara, 1965, s.63-66

dağılımına sınıfların gelir dağılımının tartışılmasında kullanılan kavramlarla geçiş yapılması, birbirinde ayrı olarak ele alınması gereken sınıflar ve faktörler arası dağılımın karıştırılmasına yol açtı.

Klasiklerden buna yana ekonomik yapının, sınıfların sadece ilgili geliri elde etmemesi anlamında, daha karmaşık hale gelmesi üretim faktörlerinin elde ettikleri gelir ile sınıfların toplam gelirden aldıkları payın ayrıştırılmasını daha önemli kılmaktadır. Dördüncü bir faktör geliri olarak kabul edilen faizi de eklediğimizde, özellikle ücret dışındaki gelirlerin klasiklerin kullandığı anlamıyla ilişkilendirildikleri sınıfın geliri olarak kabul edilmesi hatalı olacaktır. Günümüzde toplumsal anlamıyla işçi sınıfına dahil olan bir birey faiz ya da rant geliri elde edebilmektedir. Dolayısıyla toplam emek gelirinin işçi sınıfının toplam gelirine eşit olduğu ve toplam gelirden işçi sınıfının aldığı payı gösterdiğini kabul etmek, yani fonksiyonel gelir dağılımının sınıfların toplam gelirden aldıkları payları gösterdiğini düşünmek yanıltıcı olacaktır.

1.1.2. Marksist Gelir Dağılımı Teorisi

Her ne kadar günümüzde marksist iktisat kuramı klasik iktisat okulunun içinde sayılsa da, kapitalizme karşı geliştirdiği eleştirel tutum ve tarihsel süreç içerisinde hem pratikte hem de teoride klasik iktisat çizgisinden ayrılması marksist gelir dağılımı teorisini ayrı bir başlık altında ele almayı gerekli kılmaktadır.

Lenin'in bilinen tanımlaması ile marksizmin üç düşünsel kaynağı Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz ekonomi politiğidir. İngiliz ekonomi politiğine yapılan vurgu aslında başta Ricardo olmak üzere klasik iktisatçıları işaret etmektedir. Marx'ın kapitalizm analizinde Smith'in de kullandığı ancak Ricardo tarafından geliştirilen emek değer teorisi önemli bir yer tutmaktadır. Emek değer

teorisi ile Marx emeğin kullanım değeri yaratmasının yanında değişim değerini de yarattığını ileri sürmüş ve artı değer teorisi ile değer yaratıldığı kapitalist üretim sürecinde bir artığın ortaya çıktığını ve kapitalistin bu artığa el koyduğunu ifade etmiştir.

Marx'ta sermaye (S) iki bileşenden oluşur; (s) sabit sermaye ve (d) değişken sermaye. Üretim süreci sonunda başlangıçtaki bu sermayenin büyüklüğü s+d'nin yanında (a) ile temsil edilen artı değeri de kapsayacak şekilde büyür ($S=s+d+a$). Artı değer bir işçinin üretim sürecinde toplam harcadığı emeğin ürettiği değer ile kendisini yeniden üretmesi için gereken ücreti aşan kısmıdır. Burada yer alan kendini yeniden üretmenin tanımına toplumsal ihtiyaçlar, aile bakımı vb.'de dahildir. Model bu şekilde kurulduğunda sömürü oranı artı değer in değişken sermayeye bölünmesi ile elde edilen oran olarak karşımıza çıkmaktadır (a/d). Yukarıdaki tanımlamadan yola çıkarak kapitalist için kar oranını hesaplamaya çalışırsak; kar oranı $r=[S-(s+d)/(s+d)]$, yani $r= a/(s+d)$ olacaktır.⁷

Buradan çıkarabilecek önemli sonuçsa kapitalistler ve işçilerden oluşan iki sınıflı bir topluma dayanan marksist gelir dağılımı analizine göre sömürü oranı artıkça kar oranının da artacağı, dolayısıyla kapitalist ekonomilerde her iki sınıfın çıkarlarının birbirine zıt olduğudur. Bu da marksist gelir dağılımı teorisi ile başta Ricardo olmak üzere klasiklerin gelir dağılımı teorilerinin temel farkını gösterir. Klasiklerde gelirin bölüşümü üretim sürecinin dışında yaşanırken Marx'ta sömürü kapitalist üretim sürecine içseldir. Dolayısıyla sorunun çözümü kapitalizm içinde daha adil bir gelir dağılımı mekanizması kurmakla aşılamaz.

⁷ Karl Marx, *Kapital*, Çev. Alaattin Bilgi, Cilt I, Sol Yayınları, Ankara, 2000, s.211-219

Marksist analizden varabileceğimiz diğer bir sonuç ise azalan kar oranları yasasıdır. Kar oranlarındaki azalmanın temel nedeni sermayenin organik bileşimdeki artıştır. Sermayenin organik bileşimi sabit sermayenin değişken sermayeye oranıdır ($k=s/d$).

$r= a/(s+d)$ 'de formülünde, sağ taraftaki pay ve paydayı değişken sermaye böldüğümüzde: $r=(a/d) / [1+ (s/d)] = (a/d) / (1+ k)$ 'yi elde etmiş oluruz. Böylece sömürü oranı sabitken sermayenin organik bileşimi, yani toplam sermaye içindeki sabit sermayenin payı artığında kar oranı azalacaktır.

Kar oranındaki azalma, kardaki mutlak bir azalma olarak anlaşılmalıdır. Sermaye birikimi devam ederken, kar oranlarında nispi bir azalma gerçekleşecektir. Kar oranlarındaki bu azalmaya karşı önerilen çözümler ise, sermaye ihracı ile vergisel teşvik ve sübvansiyonlar ve kamusal altyapı ve ucuz girdi üretimi ile sermaye maliyetlerinin azaltılmasını amaçlayan maliye politikası bileşenleridir.⁸

Marx'tan sonra marksist düşünceye en büyük katkının emperyalizm teorisi ile Lenin tarafından yapıldığı genel kabul görür. Lenin emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması, tekellerin egemen olduğu kapitalizm olarak tanımlamıştır. Lenin'den sonra emperyalizmi, tekelliliği ve bu bağlamda modern kapitalist devleti tartışan başlıca marksist düşünürler Sweezy, Baran ve Mandel'dir.

Son dönemin marksist iktisatçıları öncelikle devletin refah devleti uygulamaları ile büründüğü sınıflar arası uzlaştırıcı rolü reddetmiş, Marx'taki biçimi ile özel mülkiyeti koruyan devletin kapitalist sınıfın egemenliğinin bir aracı olmaya devam ettiğini vurgu yapmışlardır. Ayrıca sermayenin organik bileşimindeki artış ile

⁸ Mustafa Durmuş, *Maliye Politikaları Teori ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2003, s.155-156

üretim birimin büyüdüğünü ve dev anonim şirketlerin egemenliğinde tekeli kapitalizmin yaşandığını ileri sürmüşlerdir.

Tekelci kapitalizmde gelir dağılımı ile ilgili olarak Sweezy'nin şu tespiti önemlidir: *“Tek işletme söz konusu olduğu zaman, rekabet şartlarından tekel şartlarına geçiş beraberinde karda bir artış meydana getirir; bu ise gerçekte tekelim tüm amacı ve sonucudur. Fakat tekellerin ortaya çıkmasıyla toplumsal emek gücü tarafından yaratılan toplam değerde herhangi bir artış olmaz ve böylece tekellerin elde ettikleri aşırı kar gerçekte toplumun diğer üyelerinin gelirlerinden yapılan değer aktarmaları niteliğindedir.”*⁹

Dolayısıyla tekeli kapitalizmde veri bir toplam gelir altında tekeller ya diğer kapitalistlerin karlarını kendilerine transfer ederler ya da klasik marksist analizdeki sömürü oranını arttırarak karlarını artırır. Sömürü oranını işçinin yarattığı artı değerün ücretine (değişken sermaye) oranı olarak tanımladığımız dikkate alındığında sömürü oranını arttırmadan, yani işçinin ücretine göre artık değeri arttırmadan karların kapitaliste transferi mümkün olmamaktadır.¹⁰

1.1.3. Neo-Klasik Gelir Dağılımı Teorisi

Neo-klasik teori toplumsal hareketliliğin çok hızlı olduğu 1870'li yıllarda klasik iktisadın toplumsal sınıfları esas alan ve emek değeri teorisine dayanan analizinin yerine bireyi esas alan ve faydaya dayanan bir iktisat ekolü olarak doğdu. Daha önce de ifade edildiği üzere klasik iktisatçılardan Say ücretin ve dolayısıyla

⁹ Paul Sweezy, Paul Baran ve Herry Magdoff, Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı, Çev. Yıldırım Koç, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975, s.47

¹⁰ Sömürü oranının artması için ya artık değerin artması, ya işçinin ücretinin düşmesi ya da her ikisinin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Fakat işçinin ücreti sabit iken sadece ürettiği artık değerin, bir anlamda emeğin veriminin artması marksist tahlil açısından sonucu değiştirmeyecektir. Her halükarda sömürü oranı artmış olacaktır.

karların işçilerin geçimleri için duydukları ihtiyaçlardan değil de emek ve sermaye tarafından yaratılan faydaya göre belirlendiğini öne sürerek neo-klasik teoriye öncülük yaptı.

Neo-klasik iktisatçılar dendiğinde, pek çok alanda farklı fikirlere sahip olsalar da laissez-faire ilkesi ve azalan marjinal fayda düşünce sistemlerinde başat bir rol oynayan Marshall, Clark, Menger, Jevons, Edgeworth, Walras, Hicks, Pareto ve Samuelson ilk akla gelen iktisatçılardır. Neo-klasik teorinin iktisat düşüncesindeki egemenliği Keynezyen iktisadın doğuşuna kadar devam etmiştir.

Hunt'a göre Jevons, Menger ve Walras günümüze kadar neo-klasik teorinin özünde kalan fayda değer kuramını geliştirdiler ve bunu yaparken de faydacı yaklaşımın içeriğinde değil şeklinde değişiklik yaparak önemli bir ilerleme sağladılar. Jevons bir birey bir maldan kullanmaya devam ettikçe toplam faydanın artacağını, ancak bir noktadan sonra nihai fayda düzeyi dediği marjinal faydanın azalacağını ileri sürdü. Bunu da matematiksel olarak ifadeleştirdi ve toplam faydayı (TF) tüketilen miktarın (Q) bir fonksiyonu olarak gösterdi $TF=f(Q)$ ve toplam fayda fonksiyonunun ilk türevini alarak marjinal faydaya ulaştı. Buradan yola çıkarak da iki malı olan bir birey için toplam faydanın maksimum olduğu düzeyin her iki malın marjinal faydalarının birbirine oranının iki malın fiyatlarına oranına eşit olduğu düzey olduğu ileri sürüldü $MF_x/MF_y = P_x/P_y$.¹¹

Bir kere azalan marjinal fayda ilkesine ulaşıldığında ve her bir birim malın toplam faydaya katkısının o malın maliyeti ile ilişkisi kurulduğunda neo-klasik gelir dağılımı teorisine ulaşmak mümkün oldu. Tıpkı bireyler için malların toplam faydaya marjinal katkılarının oranlarının fiyatlarına oranlarına eşit olduğunda maksimum

¹¹ E. K. Hunt, a.g.k., s. 318-320

fayda düzeyine ulaşılması gibi, üretim faktörlerinin toplam üretime marjinal katkılarının oranlarının bu faktörlerin fiyatlarının oranına eşit olduğunda da toplam üretim en yüksek faydayı, yani en düşük maliyetle üretimi sağlar.

Emeğin toplam üretime marjinal katkısının MP_L , sermayenin toplam üretime marjinal katkısının MP_C , emeğin faktör fiyatının w ve sermayenin faktör fiyatının k olduğu kabul edildiğinde, üretimin toplam maliyetin minimum olduğu nokta emeğin marjinal ürünün, sermayenin marjinal ürününe oranının, emeğin faktör fiyatının sermayenin faktör fiyatına oranına eşit olduğu noktadır $MPL/MP_C = w/k$.¹²

Bu tespitlerden sonra neo-klasik gelir dağılımı teorisinin temel düşüncesine ulaşmak mümkün olmaktadır. Ekonomide etkinliğin sağlanmasının temel amaç olarak görüldüğü neo-klasik iktisatta, üretimde etkinliğin sağlandığı yani en düşük maliyetle üretim yapıldığı durum $MPL/MP_C = w/k$ 'dir. Böylece üretim faktörlerinin fiyatları, diğer bir ifade ile işçinin elde ettiği ücret ve sermayedarın elde ettiği faiz bunların üretime katkıları ile doğru orantılı olacaktır. Bir faktörünün üretime katkısı arttıkça, o faktörün toplam gelirden alacağı payda artacaktır. Dolayısıyla neo-klasik teoride gelir bir sınıfın diğer sınıfı sömürü oranına göre değil de, sınıflardan bağımsız olarak üretim faktörlerinin toplam üretime katkılarına göre dağılır. Dolayısıyla klasiklerin ve Marx'ın iddia ettiği gibi bir artık üründe kalmamakta, toplam ürünün tamamı tüketilmektedir.

Neo-klasik gelir dağılımı teorisini incelerken analizinde gelir dağılımı veri kabul eden Pareto'ya da değinmekte fayda vardır. Bentham'ın faydacı fikirlerinden yola çıkarak ve neo-klasik yaklaşımın araçlarını kullanarak Pigou ile birlikte refah iktisadını geliştiren Pareto, eşitsizliğin doğal bir durum olduğunu ve bunu

¹² E. K. Hunt, a.g.k., s. 321

değiştirmenin imkansız olduğunu ileri sürmüştür. Eşitsizliği, dolayısıyla gelir dağılımını değiştirmenin imkansız olduğu ileri sürülünce maksimum refaha ulaşmanın yolunun veri bir gelir dağılımı altında araştırılması Pareto açısından tutarlı görölmektedir.

Pareto'nun refah ekonomisinin temel teoremi olarak adlandırılan bir başka kişinin durumunu kötüleştirmeden bir diğerininkini iyileştirmenin mümkün olmadığu kaynak dağılımı durumu Pareto etkin dağılım olarak adlandırılır. Bu bağlamda refah iktisadının iki temel teoremi mevcuttur. Bunlardan birincisi tam ve mükemmel rekabetçi piyasa ekonomisi Pareto optimaldir ve dışarıdan bir müdahale olmaksızın kaynakları etkin tahsis eder. İkinci teorem ise piyasa mekanizması içinde başlangıçtaki kaynak tahsisi götürü vergi ve götürü transferlerle değiştirilmek suretiyle sosyal olarak arzu edilen bir gelir dağılımına erişilebileceğidir.¹³

Stiglitz'e göre ekonominin Pareto etkin durumda oluşu gelir dağılımının ne kadar iyi olduğu konusunda bir fikir vermez. İki kişilik bir ekonomi örneğinde taraflardan biri çok yoksulluk çekebilir, ancak bu durumda dahi diğerinin refahını azaltmadan yoksulluk çekenin refahı arttırılamıyorsa Pareto etkin dağılıma ulaşılmış olur.¹⁴

Bir ekonomide Pareto etkin dağılımın farklı gelir dağılımı düzeylerinde farklı olarak ortaya çıkabilecek olması, farklı Pareto etkin dağılımı durumlarının toplumsal refah açısından değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bunun için de topluma eşit refah düzeyleri sağlayan birey grupları ya da farklı bireylerin fayda bileşimleri kümesi olarak tanımlanan sosyal farksızlık eğrileri geliştirilmiştir. Her bir sosyal farksızlık eğrisi farklı bir gelir dağılımı düzeyini temsil eder. Bu sosyal farksızlık

¹³ Mustafa Durmuş, *Kamu Ekonomisi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s. 25

¹⁴ Joseph Stiglitz, *Economics of the Public Sector*, 3. Baskı, W.W. Norton and Company, New York, 2000, s.57-60

eğrileri üretim imkanları eğrisi ile birleştirildiğinde farklı toplumsal fayda düzeylerini gösteren ve Bergson tarafından geliştirilen sosyal refah fonksiyonuna ulaşılır.

Stiglitz etkinlik ile adalet arasındaki ödünleşime dikkat çekerek, sosyal farksızlık eğrilerinin toplumun bu konudaki tercihlerini yansıttığını ileri sürer.¹⁵ Faydacı yaklaşımın, toplumun toplam faydasını bireylerin faydalarının toplamı olarak ele alması zenginden yoksula olacak bir fayda transferi toplam faydayı azaltıyorsa tercih edilmemesi gerektiği sonucu doğurur. Ancak yakın zamanın neo-liberal olarak adlandırılan düşünürlerinden Rawls ise toplumun refahının sadece toplumda durumu en kötü olan bireyin refahına bağlı olduğunu, toplumun ancak o kişinin refahının daha iyi olmasından kazançlı çıkacağını ve sosyal refah fonksiyonunda süreç içerisinde fakiri daha iyi duruma getirebilinceye kadar zenginden fakire doğru kaynak aktarımına devam edilmesi gerektiğini ileri sürer.

Rosanvallon liberal düşüncenin adalet sorununa yaklaşımda Rawls'un bu çözümünü önemli görür: *"Bu, adalet sorusunu tümüyle liberal bir perspektiften yeniden düşünmeyi amaçlayan son derece özgün bir girişimdir. Rawls'un temel düşüncesi, herkes tarafından meşru olarak kabul edilecek dağıtıcı bir adalet kuramı tanımlamaya çalışmaktır. Gerçekten de yeniden dağıtıcı olmayan bir devlete bağlı bir pazar ekonomisinin hem ahlaki açıdan hakkaniyetli hem de ekonomik açıdan verimli olabileceği ancak bu şekilde savunulabilir. Bu nedenle Rawls'un çabasının doğurduğu düşünsel ve siyasal sorunsal önemlidir."*¹⁶

Rawls'un savunduğu yeniden dağıtım, sürekli bir yeniden dağıtım mekanizması kurulması değildir. Doğuştan daha az varlığı olanlara baştan adaleti

¹⁵ Joseph Stiglitz, a.g.k., 100-102

¹⁶ Pierre Rosanvallon, *Refah Devletinin Krizi*, Çev. Burcu Şahinli, Dost Kitabevi, Ankara, Şubat 2004, s.76-77

sağlayıcı bir yeniden dağıtım yapılmasıdır. Ayrıca zenginden fakire doğru kaynak aktarımı eşitliği değil, adaleti sağlamaya yöneliktir. Liberal öğretinin içerisinde kalarak eşitsizliğin doğal olduğunu kabul etmekte, bir nevi fırsat eşitliğini sağlamanın gerekliliğini savunmaktadır.

Rawls'un çağdaşı Nozick ise Smith'ten bu yana liberal öğretinin savunduğu asgari devleti bir tür koruma hizmetlerinin profesyonelleşmesi ve tekelleşmesi olarak tanımlar. Devletin yeniden dağıtım fonksiyonu da bu noktada koruma hizmetlerinin yeniden dağıtılması olarak ortaya çıkar. Ancak yeniden dağıtım bir kere meşru hale geldiğinde, koruma dışındaki alanlar içinde yeniden dağıtım yapılmasının önünde bir engel kalmamaktadır.¹⁷

Gerek Rawls, gerekse Nozick refah devletinin çözülmeye başladığı ve yeni bir devlet tanımlamasına ihtiyaç duyulduğu bir zamanda Smith'ten bu yana süren liberal devlet tartışmalarına dahil olmuşlardır. Refah devletinin bir çözüm aracı olarak değil de, başlı başına bir sorun olarak görülmeye başladığı bir dönemde Keynesyen iktisatla birlikte arka planda kalan neo-klasik iktisadı neo-liberal olarak adlandırılan düşünce sistemi ile yeniden ön plana çıkarmışlar ve modern asgari devlet tartışması başlatmışlardır.

1.1.4. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi

1929 yılı Ekim ayının son haftasında New York borsasındaki büyük değer kaybıyla birlikte, uzun süren bir büyümeden sonra, ABD ekonomisi çöktü. Ancak Büyük Bunalım'la çöken sadece ABD ekonomisi olmadı; piyasa mekanizmasının işleyişine olan güven de büyük oranda sarsıldı. 1930 sonu itibariyle ABD'de her dört

¹⁷ Pierre Rosanvallon, a.g.k., s.72-73

fabrika işçisinden biri işini kaybetti. Bütün ülkede konut inşaatı yüzde 95 azaldı. Maaşlar yüzde 40, kar payları yüzde 56 ve ücretler yüzde 60 eridi.¹⁸ Bunalım yıllarının doğurduğu en önemli sorun işsizlikti. Bir türlü çözüm bulunamayan işsizlik ve işsizliğin de etkisiyle iyice artan talep yetersizliği ciddi bir ekonomik istikrarsızlığa yol açtı. İstikrarsızlıktan çıkış için önerilense, ifadesini en iyi Keynes'te bulan, devletin ekonomiyeye müdahalesi oldu.

Keynes her ne kadar devlet müdahalesini savunsa da, bunu anormal bir düzey olarak tanımladı ve sınıf mücadelelerinin varlığını kabul etmekle birlikte, safının burjuvazinin yanı olduğunu açıklıkla ifade etti.¹⁹ Maliye politikalarını mikro bazda ve üretim, tasarruf, yatırım kararları üzerindeki etkileriyle, arz yönlü olarak ele alan klasik iktisat ve devamı ekollerin aksine, Keynesyen iktisat, makro boyutuyla ve enflasyon ve deflasyon biçimindeki ekonomik istikrarsızlıklara karşı toplam talep yönetimi açılarından ele almaktadır.

Kazgan'a göre Keynes istihdam artıkça emeğin marjinal veriminin azalması ve reel ücretin emeğin marjinal verimine eşit olması şeklinde özetlenebilecek neo-klasik ücret teorisini eleştirir.²⁰ Keynes'de üretim tekniği veri iken istihdamı, emeğin marjinal verimini ve reel ücreti belirleyen efektif taleptir. Bütün bir ekonomide nakdi ücretlerinin indirilmesi talebi, dolayısıyla genel fiyat seviyesini etkileyeceği için reel ücretleri düşürmez.

Dolayısıyla Keynes'de veri bir üretim düzeyinde ücreti, dolayısıyla gelir dağılımını belirleyen talep olmaktadır. Her ne kadar Keynes neo-klasiklerin ücretin emeğin marjinal verimine eşit olduğu düşüncesini eleştirse de, piyasa mekanizması tarafından gelirin dağıtıldığı kabul etmektedir.

¹⁸ Robert L. Heilbroner, *İktisat Düşünürleri*, Çev. Ali Tartanoğlu, Dost Kitapevi, Ankara, 2003, s.219

¹⁹ John M. Keynes, *Essays in Persuasion*, The Norton Library, New York, 1963, s.324

²⁰ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.222

Diğer taraftan, Barro özellikle eşitsizlik ve büyüme üzerine yaptığı incelemeler ile ayrı bir önem taşımaktadır. Barro, eşitsizlik ile büyüme arasındaki ekonomik ilişkileri değerlendirmek üzere çok sayıda teori geliştirildiğini ifade ederek, Keynes'in Genel Teorisi'nden etkilenen bazı ekonomistlerin bireysel tasarruf oranlarının gelir seviyesi ile birlikte artacağına inandığını, bu durumda zenginden fakire doğru bir kaynakların yeniden dağılımının ekonomideki ortalama tasarruf oranlarını düşürme eğiliminde olacağını ve böyle bir durumda eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapacağını ileri sürmüştür.²¹

Barro çalışmasında eşitsizliğin yatırımlar ve büyüme üzerinde etkisi incelemiş, yoksul ülkelerde eşitsizlik ile büyüme arasında negatif, zengin ülkelerde pozitif bir ilişki tespit etmiş, ancak bir bütün olarak eşitsizliğin büyüme üzerinde etkisinin zayıf olduğunu ileri sürmüştür. Eşitsizliğin tarihsel süreçte ise kaynakların ve insanların tarımdan sanayiye kayması, yer değiştiren bu insanların kişi başına gelirinde artış olması ile artığını ve böylece kalkınmanın ilk aşamalarında eşitsizlik ile kişi başına üretim arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Tarım sektörü küçüldükçe daha fazla yoksul tarım işçisi sanayi sektörüne geçti, sanayi sektöründeki işçiler de daha üst basamaklara tırmandı, böylece kalkınmanın ileri aşamalarında kişi başına üretim ile eşitsizlik arasındaki ilişki negatife döndü. Sonuç olarak Kaldor'da eşitsizlik ile kişi başına üretim arasındaki ilişkiyi anlatan eğri Kuznets'in ileri sürdüğü ters-U biçimde bir eğridir.²²

1970'li yıllarda ortaya çıkan ve stagflasyon olarak tanımlanan enflasyon ve durgunluğun aynı anda yaşandığı durum, Keynesyen iktisadın egemenliğine son verdi. Keynes'le birlikte modern maliye yaklaşımı çerçevesinde merkeze oturan

²¹ Robert J. Barro, "Inequality and Growth in a Panel of Countries", National Science Foundation, June 1999, http://www.economics.harvard.edu/faculty/barro/papers/p_inequalitygrw.pdf

²² Robert J. Barro, a.g.k.

maliye politikaları yerini para politikasına bıraktı. Maliye politikası uygulamaları para politikasının tamamlayıcısı olarak mikro bazda ve arz yönlü olarak ele alınmaya başlandı.

1.1.5. Amartya Sen'in Eşitsizlik Analizi

Nobel ödüllü Hint asıllı iktisatçı Amartya Sen kalkınma, eşitsizlik ve yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalar ve refah iktisadi tartışmalarına yaptığı katkılar ile gelir dağılımı üzerine yapılan bir çalışmada üzerinde durulması gereken önemli bir iktisatçıdır. Etiğin bir alt dalı olarak yola çıkan iktisadın etikten uzaklaşmasına ve bu kapsamda neo-klasik iktisadın araç ve varsayımlarına yönelik geliştirdiği eleştiriler Sen'in eleştirel veya muhalif bir iktisatçı olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Sen'e göre klasik refah iktisadının temeli olan kişiler arası fayda karşılaştırmalarının yoğun eleştirilere maruz kalması sonucu terk edilmesi ile birlikte refah iktisadından geriye bir tek Pareto optimumu kaldı ve fayda konusunda bölüşümle ilgili sorunlara ilgi göstermediği için bu optimal durum sadece etkinlik ile birlikte anılmaktadır. Diğer taraftan tam rekabet altında kendiliğinden oluşacak Pareto optimal durum gerekli başlangıç dağılımı hesaplamak için ihtiyaç duyulan bilginin kolay elde edilemeyecek olması nedeniyle makul gözükmemektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulan bilginin elde edildiği durumda bile kaynakların toplumsal optimumun gerektirdiği şekilde yeniden dağılımı politik bakımdan yapılabilir olduğunda kullanılabilir.²³

²³ Amartya Sen, Etik ve Ekonomi, Çev. Ali Süha, Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s.36-39

Sen'in refah iktisadına ilişkin eleştirilerinin ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise faydaya ilişkin öznenin yani bireyin algısının kişisel çıkar ile sınırlı olmayabileceğidir. Özneler kendi refahlarını artırmaya bile sahip oldukları hedefler, bağlılıklar veya değerler üzerinden farklı tercihlerde bulunabilirler.²⁴ Sen'in gerek bu tespiti gerekse son zamanlarda yaptığı çalışmalarda özgürlük ile kalkınma arasında kurduğu ilişki aslında etik tartışmaları üzerinden insanın yeniden iktisadın merkezine oturtulması çabası olarak görülebilir.

Sen eşitsizliğin etik analizine iki soru sorarak başlar:²⁵ 1) Neden eşitlik? ve 2) Neyin eşitliği? Daha sonra eşitliğe dair farklı teorileri değerlendirerek, aslında tartışmanın neden eşitlikten ziyade, neyin eşitliği üzerinde olduğunu ifade eder. İnsanlar farklı karakteristik özelliklere ve şartlara sahipler. Ayrıca farklı doğal ortamlarda yaşarlar ve parçası oldukları toplumların insanlara sunduğu fırsatlar birbiriyle aynı değildir. İnsanlar arasındaki bu farklılıklar dikkate alındığında temel eşitliğin ne olması gerektiğine ilişkin sorunun cevaplanmasında yine neyin eşitliği sorusunun cevabı önem kazanmaktadır. Diğer taraftan gerçek eşitsizliğin kaynağı sadece gelir eşitsizliği de değil, çünkü insanların yapabildiklerini ya da ulaşabildiklerini belirleyen tek etken gelirleri değildir, bunun yanında fiziksel ve sosyal özellikler de insan hayatını ve ne olduğunu belirliyor.

Neyin eşitliği sorusuna cevap vermek için ise Sen iki yeni kavram kullanır; yapabilirlik (functionings) ve kapasite (capability). Kapasite insanların yapabilir oldukları şeyleri tanımlamak için kullanılır. Kapasite bir nevi iktisatta kullanılan bütçe doğrusunu temsil ederken, yapabilirlik de bu bütçe doğrusunun sınırları dahilinde insanın ulaşmak istediklerini, amaçlarını simgeler. Dolayısıyla bu

²⁴ ibid.

²⁵ Amartya Sen, *Inequality Reexamined*, Harvard University Press, Cambridge, 1995, s.12-30

kavramlar üzerinde neyin eşitliği sorusuna verilecek cevap insanların kendi özgül şartları, sosyal ortamları ile belirlenen kapasitelerine ulaşma özgürlüklerin olmasıdır.²⁶

Özellikle yoksulluk üzerine yaptığı çalışmalarda Sen eşitsizliği ya da açlığı nicel bir sorun olarak değil de insanlarla hakları arsasındaki toplumsal bir ilişki olarak tanımlamış ve insanların temel haklara ulaşabilirliğine vurgu yapmıştır. İnsanların bu temel haklara ulaşabilme kapasitesindeki eşitsizlik gelir dağılımındaki eşitsizliği de içine alan daha yaygın ve toplumsal eşitsizliğin yeniden üretildiği bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın bozulabilmesi için bir yeniden dağılım gereklidir, ancak bu sadece gelirin değil temel haklara ulaşma kapasitesinin de yeniden dağılımını içermelidir. Dolayısıyla eşitsizlikle mücadele sadece nakdi fakirlik yardımları ile değil, eğitim, sağlık, kültürel ve siyasal haklar gibi temel haklara ulaşma imkanının sağlanması ile yapılabilir.²⁷ Bu vurgunun önemi toplumsal bir mekanizma olarak işleyen eşitsizlik ile ancak bu mekanizmanın kırılması, yani eşitsizliğin kendisini yeniden üretme imkanlarının ortadan kaldırılması ile mücadele edilebileceğini ortaya koymasındadır.

1.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Yöntemleri

Matematiksel bir anlamı olan eşitsizlik toplumsal alana taşındığında, bazı sosyal olguların formüle edilmesi yolu ile belirli amaçlara uygun veriler geliştirilmesi mümkündür. Matematiğin imkanlarından yararlanarak gelir

²⁶ Amartya Sen, a.g.k., s.40-41

²⁷ Ahmet İnel, “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı Amartya Sen’in Etik İktisat Önerisi”, *Dördüncü ODTÜ İktisat Kongresi*, 13-16 Eylül 2000, Ankara, <http://www.deu.edu.tr/userweb/timucin.yalcinkaya/dosyalar/OZGURLUK%20ETIGI%20KARSISINDA%20IKTISAT%20KURAMI.doc>, s.9

dağılımındaki eşitsizliği bölüşümün bütün boyutlarını kapsayacak şekilde yoksulluktan farklı olarak ele almak mümkün olmaktadır. Bu ölçümlerde gelir seviyesinin en üstündeki ile en altındakilerin birbirlerine ve diğer gelir seviyelerine göre durumu önem taşımaktadır.²⁸

Gelir dağılımı ölçüm yöntemlerinin en çok kullanılanları olan ve bu çalışmada ele alınan Lorenz eğrileri, gini katsayısı, Theil indeksi ve Atkinson indeksi'nin dışında özellikle Sen'in yoksulluk indeksi olmak üzere pek çok farklı gelir dağılımı ve yoksulluk ölçüm yöntemi araştırmanın amacına uyguna olarak kullanılmaktadır.

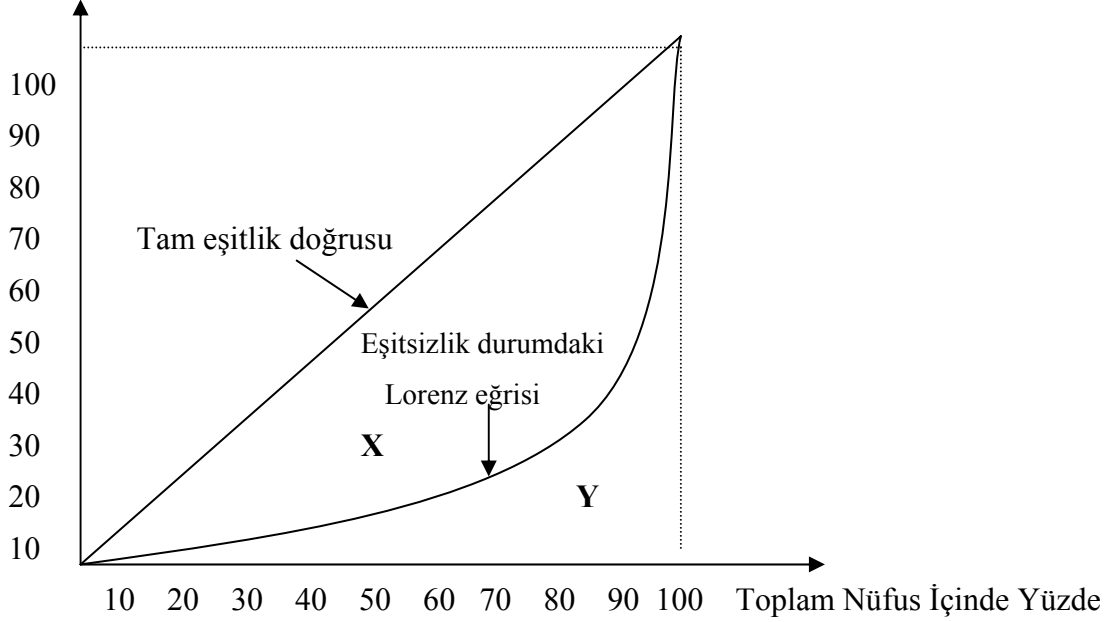
1.2.1. Lorenz Eğrileri

Gelir dağılımı ölçüm yöntemlerinden en eskisi Amerikalı iktisatçı Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz eğrileridir. Hanelerin ya da bireylerin toplam içindeki birikimli yüzdelerinin yatay ekseninde, toplam gelirden aldıkları payların birikimli yüzdelerinin ise dikey ekseninde yer aldığı bir grafik ile gösterilir. 0 noktasından 45 derecelik bir açı ile yükselen doğru ise tam eşitlik doğrusu olarak adlandırılır. Tam eşitlik doğrusu üzerindeki her noktada hanehalklarının ya da bireylerin gelirden aldıkları pay toplam nüfus içindeki paylarına eşit olacaktır. Örneğin nüfusun %20'lik kısmı toplam gelirin de %20'sine sahip olacaktır.

²⁸ Fatih Doğanoğlu ve Aslan Gülcü, Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2001, s.47-48

Şekil 1: Lorenz Eğrisi

Toplam Gelirin Yüzdesi

Kaynak: Joseph Stiglitz, Economics of the Public Sector, 3. Baskı, W.W. Norton and Company, New York, 2000, s.121.

45 derecelik bir açı ile temsil edilen tam eşitlik doğrusu, gelirin en eşit dağıldığı durumu temsil ettiğine göre tam eşitlik doğrusuna daha yakın olan Lorenz eğrisi daha adil bir gelir dağılımı düzeyini temsil eder. Dolayısıyla bir Lorenz eğrisinin diğerinin iç tarafında yer alması dışta yer alandan daha adil bir gelir dağılımını temsil ettiği anlamına gelir. Ancak genelde bu sıralamayı yapmak bu kadar kolay olmaz. Çünkü Lorenz eğrileri birbirlerini keserler ve bu durumda hangi Lorenz eğrisinin daha adil bir gelir dağılımını temsil ettiği tespit etmeye imkan yoktur.²⁹

²⁹ Joseph Stiglitz, a.g.k., s.120-122

1.2.2. Gini Katsayısı

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmede en çok kullanılan ölçüt Lorenz eğrisinden türetilen Gini katsayısıdır. Gini katsayısı Lorenz eğrisi ile tam eşitlik doğrusu arasında kalan alanın tam eşitlik doğrusu altına kalan toplam alana bölünmesi ile elde edilir. Şekil 1 üzerinden ele aldığımızda; Gini katsayısı $(G) = X / (X + Y)$ 'dur.

Lorenz eğrisi tam eşitlik doğrusu ile aynı olduğunda Gini katsayısı 0 olacaktır: $G = 0 / (0 + Y) = 0$. Lorenz eğrisi dikey ve yatay eksenler üzerinden ilerlediğinde, yani tam eşitlik doğrusuna en uzak olduğu mesafede Gini katsayısı 1 olacaktır: $G = X / (X + 0) = 1$. Dolayısıyla Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alacaktır ve bu değer 0'a yaklaştıkça gelirin daha adil dağıldığını gösterecektir.³⁰

1.2.3. Theil İndeksi

Ülkelerin gelir dağılımlarını birbiriyle karşılaştırmada sıkça kullanılan Theil indeksi bilgi teorisindeki entropi kavramından yola çıkarak geliştirilmiştir.

$$T = \left[\sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu} \log \left(\frac{y_i}{\mu} \right) \right] / n$$

Formülde y_i i'nci hanenin gelirini, μ gelirlerin aritmetik ortalaması ve n hane sayısını ifade etmektedir. Theil indeksi diğer gelir dağılımı ölçüm yöntemleri gibi transfer ilkesine bağlı olarak çalışır. Yani zenginden yoksul olana yapılacak bir transfer Theil indeksini küçültür. Gelirlerinin oranları aynı olan iki grup arasındaki transfer, kişilerin dağılımın hangi noktasında olduğuna bakmaksızın Theil indeksini küçültür. Örneğin geliri 10 bin olandan 5 bin olan yapılacak bir gelir transferi, geliri

³⁰ John Cullis ve Philip Jones, *Public Finance and Public Choice*, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford, 1998, s.214

100 bin olandan 50 bin olana yapılacak bir gelir transfer ile aynı oranda Theil indeksini küçültür.³¹

1.2.4. Atkinson İndeksi³²

Lorenz eğrisi ele alınırken kesişmeyen Lorenz eğrileri arasında bir adil gelir dağılımı sıralaması yapılabileceği, ancak Lorenz eğrisi kesiştiğinde sıralama yapmanın mümkün olmadığını ifade etmiştik. Lorenz eğrilerinin kesiştiği bu durum için karşılaştırma yapma imkanı sağlamak amacıyla Atkinson toplumun refah düzeyini başlangıç noktası alan yeni bir indeks geliştirmiştir.

Atkinson indeksi her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan ve toplanabilir bir fonksiyon olan toplumsal refah fonksiyonundan hareketle türetilmiştir. Toplumun refah fonksiyonu simetrik ve içbükeydir ve kişisel faydanın karşılaştırılabilir olduğunu varsayar. Gelirin azalan marjinal fayda ilkesine göre toplumsal refah fonksiyonu eşitsizliğin daha az olduğu gelir dağılımı düzeylerini tercih eder.

$$I = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_i \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}}$$

Formülde y_i i'nci hanenin gelirini, μ gelirlerin aritmetik ortalaması ve n hane sayısını ifade etmektedir. (ε) ise toplumun eşitsizliğe karşı duyarlılığını simgeler ve toplumun duyarlılık derecesine göre indeksin değeri değişir. (ε) büyüdükçe toplumun eşitsizliğe olan duyarlılığı artar ve (ε) veri iken iki toplumdan Atkinson indeksi daha büyük olanda gelir daha eşitsiz dağılır.

³¹ Seyfettin Gürsel, Haluk Levent, Raziye Selim ve Özlem Sarıca, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Aralık 2000, s.180

³² Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s. 181

Atkinson indeksini bir örnek ile açıklanacak olursa; indeksin değeri 0.30 ise, toplam gelir 100 olduğunda 70 birim gelir ile toplam refah ulaşılabilirdi, yani gelirin eşit dağılmaması sonucu 30 birimlik bir refah kaybı olmuştur.

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MALİYE POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Ortak Özellikleri

Sovyetler Birliği çözülmeye önce daha çok birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri olarak yapılan sınıflandırma, günümüzde yerini gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ayırımına bırakmıştır. İlk sınıflandırma gelişmiş kapitalist ülkeler, sosyalist ülkeler ve bunların dışında kalan ülkeler şeklinde bir ayırımı benimserken, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ayırımı sanayileşmiş ve ekonomik kalkınmasını tamamlamış ülkeler ile pek çok farklılıkları olsa da ekonomik kalkınmasını tamamlayamamış ülkeler için kullanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin gerek sanayileşme gerekse bir bütün olarak kalkınmışlık düzeylerinin birbirinden çok farklı olması nedeni ile bu ülkelerin kendi içinde de ayrı bir sınıflamaya ihtiyaç duyulsa da, Durmuş'un bu ülkelerde işgücü verimliliğinin görece olarak düşük olmasının nedenlerine ilişkin yaptığı sınıflandırma bir tanımlama yapmak için elverişlidir.³³ Bu sınıflandırmaya göre gelişmekte olan ülkelerin ortak özellikleri şunlardır:

Tarım sektörünün belirleyiciliği ve önemsiz işlerin yaygınlığı: Gelişmekte olan ülkelerde hala istihdamın önemli bir kısmı tarımda yer almaktadır. Yetersiz makineleşme ve yarı feodal ilişkilerin korunması verimi düşürmekte ve tarımsal mallara olan talebin gelir arttıkça tarımsal arzdan daha az artması sonucu gizli işsizlik oluşmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi gelişmekte olan ülkeler içinde üst sıralarda yer alan Türkiye'de bile istihdamın 2004 yılı itibariyle %34'ü tarım sektöründe yer almaktadır.

³³ Mustafa Durmuş, 2003, a.g.k., s.27-30

Tablo 1: İstihdamın Sektörel Dağılımı (% , 2004)			
	Tarım	Sanayi	Hizmetler
OECD Ortalaması	6,1	24,9	69,0
AB- 15 Ortalaması	3,7	27,0	69,3
Türkiye	34,0	23,0	43,0
Kaynak: OECD, Labor Force Statistics, Paris, 1984-2004			

Sermaye birikim düzeyinin düşüklüğü: Gelişmekte olan ülkelerde hem fiziki hem de beşeri sermaye birikimi seviyesi düşüktür. Bunun en önemli nedeni tasarrufların yetersiz olmasıdır. Tasarrufların yetersizliği ise doğrudan kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir.

Hızlı nüfus artışı: Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre çok yüksektir.

Aleyhte seyreden dış ticaret hadleri: Gelişmekte olan ülkelerin ihracatları ağırlıklı olarak tarımsal ürünlere ya da katma değeri düşük sanayi ürünlerine dayanmaktadır. Tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın sanayi ürünleri fiyatlarındaki artışın gerisinde kalması sonucu bu ülkelerin dış ticaret hadleri aleyhte gelişmektedir.

Bu kapsamda, gelişmekte olan ülkeler ile ilgili olarak bir diğer tartışma konusu da küreselleşmenin ve bunun sonucu olarak dışa açılmanın ve serbestleşmenin bu ülkelerdeki eşitsizliğe ne yönde etki yaptığdır. Milanoviç dışa açılmanın eşitsizlik ile ilişkisini analiz ettiği çalışmasında³⁴, iki unsur arasında tutarlı bir ilişki tespit edememiştir. Ancak Barro'nun³⁵ dışa açılmanın yoksul ülkelerde eşitsizliği artırdığına ilişkin tespiti ile kısmen paralel sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre en yoksul ülkelerde küreselleşmenin, dolayısıyla dışa açılmanın gelir dağılımına

³⁴ Milanoviç Branko, "Can We Discern The Effect of Globalization on Income Distribution?", *World Bank Economic Review*, Vol. 19, No.1, 2005, s. 31-32

³⁵ Robert J. Barro, a.g.k.

etkisi olumsuz iken, bir üst sıradaki kişi başına geliri 4000-7000 ABD doları aralığında olan ülkelerde bu etki yoksullar ve orta sınıflar lehine dönmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler sıralaması içinde üst sıralarda yer alan Güney Kore için yapılan bir araştırmada ise yukarıda ele alınan çalışmanın aksine 1975-1995 yılları arasında dışa açılmanın ve doğrudan yabancı yatırımların Güney Kore’de eşitsizliği arttırdığı sonuca varılmıştır.³⁶

Yüksek işsizlik oranı ve düşük beşeri sermaye birikim düzeyi: Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranı sanayileşmiş ülkelere göre çok yüksektir. Özellikle kadınlar iş yaşamının dışında kalmışlardır. Ayrıca eğitim seviyesinin düşüklüğü beşeri sermaye birikim düzeyini de düşürmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler içinde Makedonya (%37,3), Güney Afrika Cumhuriyeti (%26,6), Venezüella (%15,8), Polonya (%13,8) ve Uruguay (%12,2)’da ki işsizlik oranları gelişmiş ülkelerin yaklaşık ortalaması olan %5’ten önemli oranda yüksektir.³⁷

Yetersiz beslenme ve kötü sağlık koşulları: Yoksulluğun ve toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerde sağlık ve beslenme alanlarında önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Bozuk gelir dağılımı ve düşük gelir seviyesi: Gelişmekte olan ülkelerde ekonomideki dualist yapının, yüksek işsizlik oranlarının ve eğitim eşitsizliklerin bir sonucu olarak gelir dağılımı bozuktur.

Düşük gelirli ülkelerin 2004 yılında satınalma gücü paritesine göre ortalama kişi başına GSMH 1508, alt orta gelirli ülkelerde 4297 dolar, üst orta gelirli ülkelerde

³⁶ Jai, S. Mah, The Impact of Globalization on Income Distribution: the Korean Experience, *Applied Economics Letters*, No:9, 2002, s. 1009

³⁷ UNDP, Human Development Report 2007/2008, New York, s.298-301.

9098 dolar düzeyindedir. Buna karşın yüksek gelirli ülkelerin 2004 yılı itibariyle kişi başına GSMH ortalaması 25.886 dolardır³⁸.

Diğer taraftan Tablo 2'de farklı ülkeler için gelir bölüşümü eşitsizliği, nüfusun en zengin ve en yoksul % 10'luk diliminin gelirden ne kadar pay aldıkları ve Gini katsayıları ile ilişkili olarak gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun en yoksul %10'u gelirden ortalama % 2-3 oranında pay alırken, nüfusun en zengin % 10'u ise gelirin ortalama % 30'unu almaktadır.

Tablo 2: Gelir Seviyesine Göre Ülkelerin Gelir Dağılımı Göstergeleri			
	En Yoksul % 10'luk Dilimin Gelirden Aldığı Pay (%)	En zengin % 10'luk Dilimin Gelirden Aldığı Pay (%)	Gini katsayısı
Üst-orta Gelirli Ülkeler			
Macaristan	4.0	22.2	0.269
Malezya	1.7	38.4	0.492
Meksika	1.6	39.4	0.461
Slovakya	3.1	20.9	0.258
Şili	1.4	45.0	0.549
Alt-orta Gelirli Ülkeler			
Venezüella	0.7	35.2	0.482
Ukrayna	3.9	23.0	0.281
Çin	1.6	34.9	0.469
Türkiye	2.0	34.1	0.436
Tunus	2.3	31.5	0.398
Endonezya	3.6	28.5	0.343
Düşük Gelirli Ülkeler			
Senegal	2.7	33.4	0.413
Nijerya	1.9	33.2	0.437
Etiyopya	3.9	39.4	0.300
Burkina Faso	2.8	32.2	0.395
Kaynak: UNDP, Human Development Report 2007/2008 s.281-284.			

³⁸ World Bank, *World Development Indicators*, 2006

Kişi başına düşen gelir düzeyinin çok düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümü oldukça bozuktur. Gelir bölüşümünde en şiddetli eşitsizliklerin yaşandığı ülkeler Brezilya, Panama, Şili, Kolombiya ve Paraguay'dır. Brezilya'da en yoksul nüfusun % 10'u gelirin sadece % 0,9'unu alırken, nüfusun en zengin % 10'u gelirin % 44,8'ini almaktadır. Kolombiya'da en yoksul nüfusun % 10'u gelirin sadece % 0,7'sini alırken, nüfusun en zengin % 10'u gelirin % 46,9'unu almaktadır.³⁹

Kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü yanında gelirin de hakça paylaşımından uzak olması gelişmekte olan ülkelerde halkın tasarruf yapamamasına neden olmaktadır. Tasarruf oranlarının çok kısıtlı olduğu bu ülkelerde gelirin büyük kısmı gıda harcamalarına gitmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımına, en çok kullanılan ölçüt olarak ifade ettiğimiz Gini katsayısı bağlamında bakıldığında ise Bolivya (0.601), Kolombiya (0.586), Paraguay (0.58.4) ve Brezilya (0.570) gelir bölüşümünün eşitlikten en uzak olduğu ülkeler arasında yer almaktadır.

Gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında da durumun değişmediği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde hanehalkının % 60'ı gelirini maaş ve ücretlerden, % 10'u kendi işinden sağlamakta iken düşük gelirli ülkelerde ücret ve maaşlıların oranı yaklaşık olarak % 25'tir. ABD'de hane halkının % 64'ü, İngiltere'de % 62'si, Japonya'da % 58'i gelirini maaş ve ücretlerden elde etmekte iken; Tayland'da bu oran % 39, Hindistan'da % 42, Bangladeş'te % 26'dır. Gelişmiş ülkelerin sınıf piramidinde orta sınıflar büyük bir yer tutarken gelişmekte olan ülkelerde orta sınıflar az yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerde orta sınıf nüfusun % 35-50'sini oluştururken,

³⁹ UNDP, a.g.k., s.281-284.

gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 5-10 arasındadır⁴⁰.

2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikaları

Maliye politikaları ABD’de yaşanan büyük bunalımdan sonra iktisat düşüncesine egemen olan Keynesyen iktisat ile birlikte önem kazanmıştır. Keynesyen iktisat, maliye politikalarını makro boyutuyla ve enflasyon ve deflasyon biçimindeki ekonomik istikrarsızlıklara karşı toplam talep yönetimi açılarından ele almaktadır. Maliye politikası en kısa tanımı ile hükümetin vergi oranları, hükümet harcamaları ve borçlanması hakkında verdiği kararlardan oluşmaktadır.

Musgrave kamu ekonomisinin işleyişine uygun tek bir normatif ve basit prensiplerden oluşan bir model öngörülemediğini iddia ederek maliye politikasının amaçlarını üç başlık altında toplamaya çalışmaktadır. Bunlar: kaynakların etkin tahsisi, gelirin yeniden bölüşümü ve ekonomik istikrardır.⁴¹

Ancak Musgrave’in bu üçlü işlevinin daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerindeki bozuklukları düzeltme ihtiyacından doğması, 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ile birlikte Keynesyen iktisadın, dolayısıyla maliye politikalarının gözden düşmesi ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin diğer ülkelerin ekonomilerinde farklılıklar arz etmesi ve bu ülkeler için kalkınma ve gelişme sorunlarının hala devam etmesi maliye politikasının amaçlarına iktisadi kalkınma ve büyümenin finansmanın eklenmesi ihtiyacını doğurmuştur.⁴²

Keynesyen iktisatçılardan Hicks’in geliştirdiği IS-LM analizi aracılığıyla, devletin ekonomideki dalgalanmaları önlemek amacıyla kamu harcamaları ve kamu

⁴⁰ İbrahim Sevindirici, *Az gelişmişliğin Ekonomisi*, İtalik Kitapları, Ankara, 1999, s.62

⁴¹ Richard Musgrave, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Çev. Orhan Şener ve Yaşar Methibay, Asil Yayın, Ankara, 2004, s.5-6

⁴² Mustafa Durmuş, 2003, a.g.k., s.32

gelirlerinde değişiklikler yoluyla, yani maliye politikası ile müdahalesini ele almak mümkün olmaktadır.⁴³

Modele göre ekonomiyi potansiyel hasıla düzeyinde tutmak için iki yol vardır. Bunlardan birincisi genişletici maliye ve daraltıcı para politikasının birlikte uygulanmasıdır. Genişletici maliye politikası vergileri düşürmek ya da hükümet harcamalarını artırmak yoluyla uygulanır. Bunun sonucunda yeni denge, potansiyel hasıladan daha yüksek bir hasıla düzeyinde oluşur ve bu istenmeyen etkiyi bertaraf etmek için ise daraltıcı para politikası uygulanır. Ancak daraltıcı para politikası ile denge artık daha yüksek bir faiz haddinde sağlanmış olur. Genişletici maliye ve daraltıcı para politikası karması ile hükümet harcamalarının milli gelirden özel harcamalardan daha büyük bir paya sahip olması tercih edilir.

Hükümetin uygulayabileceği diğer bir politika karması ise daraltıcı maliye ve genişletici para politikasıdır. Bu da yeni dengenin daha düşük bir hasıla-faiz haddi düzeyinde oluşmasına yol açacaktır. Hasıladaki bu sapmayı düzeltmek için, para arzı artırılarak yada faiz oranları düşürülür ve böylece daha düşük bir faiz haddi düzeyinde potansiyel hasıla da denge sağlanmış olur. Dengenin daha düşük bir faiz haddi seviyesinde sağlanması, dışlama etkisini azaltacağı için, özel harcamalar ön plana geçer.

Yukarıda bahsedilen iki karma politika dışında, daraltıcı maliye ve para politikası ile genişletici para ve maliye politikaları da birlikte uygulanabilir. Ancak, daraltıcı politikalar tercih edildiğinde, denge hasıla düzeyi potansiyel hasılanın altında; genişletici politikalar tercih edildiğinde denge hasıla düzeyi potansiyel hasılanın üstünde bir yerde oluşur.

⁴³ IS-LM analizi için bkz. Joseph Stiglitz, a.g.k., , Mustafa Durmuş, 2003, a.g.k.,ve Richard Musgrave, a.g.k.

Hükümetlerin hangi politika karmasını uygulayacakları, daha çok, politik olarak güçlü olup olmamalarına bağlıdır. Uzun vadede potansiyel hasılanın büyütülmesi hedefleniyorsa daraltıcı maliye ve genişletici para politikası tercih edilmelidir. Ancak güçsüz ve yüksek bir hükümet harcaması talebine direnemeyen gelişmekte olan ülke hükümetleri daha çok genişletici maliye ve daraltıcı para politikasını tercih etmek zorunda kalırlar.

IS-LM Modeli ile genel olarak maliye politikasının para politikası ile birlikte karma olarak uygulanması ve bir bütün olarak ekonomideki sonuçlarını ele aldıktan sonra Musgrave'in üçlü ayırımına ve eklenen dördüncü işleve göre gelişmekte olan ülkelerdeki maliye politikalarını değerlendirebiliriz.

Musgrave'in maliye politikası uygulamasının önüne koyduğu ilk işlev kaynakların etkin tahsisidir. Kaynakların etkin tahsisinden kastedilen şey kaynakların kamusal gereksinimlerin karşılanması için belirli kimselerden alınarak bu gereksinimlerin karşılanmasına ayrılmasıdır. Örneğin savunma gibi kamusal bir malın sağlanması için devletin belirli bir kaynağa vergiler yoluyla el koyarak savunma hizmetlerinin üretilmesini sağlaması gerekmektedir.⁴⁴

Ancak gelişmekte olan ülkelerde vergi kapasitesinin düşük olması, etkin bir vergi sisteminin kurulamaması ve ekonomideki kayıt dışılığının yoğun olarak gözlenmesi nedenleri ile devlet kamusal malların üretilmesi amacıyla etkin bir kaynak tahsisi yapmak için gerek duyduğu kaynakları toplayamamaktadır. Diğer taraftan kamusal malların ne nitelikte ve ne şekilde üretileceğine karar vermek için etkin bir devlet mekanizmasının işlemesine ihtiyaç vardır. Özellikle gelişmekte olan

⁴⁴ Richard Musgarve, a.g.k., s.18-19

ülkelerde halkın devlet yönetimine yeterli katılım düzeyinin sağlanamaması kamusal mal taleplerinin tespitini de zorlaştırmaktadır.

Maliye politikasının diğer bir işlevi olarak görülen ekonomik istikrarın sağlanması işlevi ise özellikle 1980 sonrası ekonomi politikalarına egemen olan neo-liberal yaklaşım ile bir bütün olarak iktisat politikalarının ana amacı haline gelmiştir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde istikrardan büyük oranda fiyat istikrarının anlaşılması ya da istikrarın bir göstergesi olarak enflasyonun izlenmesi maliye politikasına istikrar sağlama amacı doğrultusunda para politikasının bir tamamlayıcısı olma rolünü vermiştir.

Maliye politikasına gelişmekte olan ülkeler için eklenen dördüncü işlev olan iktisadi kalkınmanın ve büyümenin finansmanı, devletin ekonomide azalan rolü ile birlikte vergi ve teşvik politikaları ile ekonomik kalkınmanın desteklenmesine indirgenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde devletlerin yatırım harcamaları azalmış, mevcut kamu tesisleri de büyük oranda özelleştirilerek devletin doğrudan reel ekonomide yer almaması sağlanmıştır. Ancak işleyen bir sermaye piyasasının yokluğu kalkınma ve büyümenin finansmanında asıl rolün yinede devlette kalmasına yol açmıştır.

Maliye politikasının son işlevi olarak görülen gelir bölüşümünü bir sonraki bölümde ele almadan önce özellikle 1980 sonrası dönemde pek çok gelişmekte olan ülkenin maliye politikasının şekillenmesinde çok önemli bir rol üstlenen IMF'nin maliye politikasına bakışını ele almakta fayda var.

Heller çalışmasında⁴⁵ daha çok sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeleri temel alsada ele alınan sorunların çoğunun IMF'nin kalkınmamış ortakları ve geçiş

⁴⁵ Peter S. Heller, "Considering the IMF's Perspective on a 'Sound Fiscal Policy'", *IMF Policy Discussion Paper*, Fiscal Affairs Department, Yayın No: PDP/02/8, July 2002

ekonomileri için de geçerli olduğunu vurgulamaktadır. İkinci sıradaki ülkeler için maliye politikası daha çok makro ekonomik istikrarı sağlamaya, büyümeyi destekleyici bir çevre geliştirmeye, yoksulluğu azaltmaya ve yapısal değişiklikler sağlamaya odaklanmaktadır.

Heller'e göre, geri kalmış ülkelerde hem yeterli bilgi üretilmemekte hem de idari ve mali yönetim kapasitesi düşük kalmaktadır, ancak buna rağmen IMF'nin maliye politikasına bakışı bir ülkeden diğerine ülkelerin kalkınma düzeyi, durgunlukta olup olmaması, enflasyon ya da deflasyonun varlığı, uygulanan döviz kuru politikası, sermaye piyasasının açıklığı, harcamaların ve vergi yapısının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği hususları dikkate alınarak değişmektedir.⁴⁶

Heller Danimarka'dan yola çıkarak IMF'nin sağlam bir maliye politikasının unsurları olarak gördüğü hususları tespit etmiş ve bunların diğer ülkeler içinde uygulanabilir olduğunu iddia etmiştir.⁴⁷

- Hükümetin nötr bütçeyi sürdürme niyeti uygundur.
- Büyüme öngörülenden sarparsa, otomatik stabilizatörlerin çalışmasına izin verilmelidir.
- Hükümet uzak görüşlü maliye politikası uygulaması ile takdire değer bir örnek oluşturmaktadır. Yaşlanan nüfusla baş edebilmek ve refah sistemini sürdürebilmek için bütçe fazla vermeye devam etmeli ve kamu borcunu azaltmalıdır. 2010 yılına kadar GDP'ye göre % 2-3 fazla hedefi devam etmelidir.
- Bütçe fazlasını sürdürmek için reel kamu harcamalarında her yıl % 1'lik artış sürdürülmelidir. Ancak ek kontrol mekanizmaları da oluşturulmalıdır.

⁴⁶ Peter S. Heller, a.g.k., s.4

⁴⁷ Peter S. Heller, a.g.k., s.5-6

- Yüksek vergi yükü emek arzının artışına izin vermeyebilir ve bu ekonomik büyüme üzerinde bir kısıt haline gelebilir. Bu uluslar arası rekabet açısından sürdürülebilir olmayabilir.
- Sıkı bir harcama politikası uygularken uluslararası standartlara göre yüksek alanlara, sosyal harcamalar da dahil, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Sıralanan hususlar her ne kadar Danimarka için hazırlanmış olsa da, IMF'nin sağlam bir maliye politikasına bakışının temel noktalarını göstermektedir. Buna göre; bütçe denk olmalı, sıkı bir harcama politikası gözetilmeli, vergiler indirilmeli ve sosyal harcamalar kontrol altına alınmalıdır. Pek çok gelişmekte olan ülkede uzun yıllardır uygulanan bu politikalarının sonucu olarak maliye politikasının yukarıda sıralanan işlevleri çok dar yorumlanmaktadır. Keynesyen iktisatta ekonomiye müdahale ederek işlevlerini yerine getiren devletin, artık ekonominin dışına çıkarak bu işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir. Ancak yukarıda sıralanan nedenlerle gelişmekte olan ülkelerde ekonomide devletin rolü korunmaktadır.

2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi

İktisadın başlangıcı sayılan Smith'in Ulusların Zenginliği kitabından bu yana farklı içeriklerle de olsa gelir dağılımı iktisadın en önemli meselelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Esas amacının toplumsal refahı artırmak olduğu varsayımdan yola çıkılarak maliye politikalarının da gelir dağılımına etkisi farklı iktisatçılar tarafından incelenmiş ancak Musgrave'in üçlü ayrımı ile birlikte gelir dağılımı maliye politikasının ana işlevlerinden birisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Bir piyasa ekonomisinde servet ve gelir dağılımı; miras kanunları, doğuştan kazanılan yetenek ile eğitim olanaklarının dağıtımı ve sosyal sınıflar arasındaki mobilite ve piyasanın yapısı gibi pek çok faktöre bağlı bulunmaktadır. Farklı değer yargılarına göre gelir dağılımının hangi düzeyinin daha adil olduğu tartışmalıdır, ancak maliye politikasının bir amacı da optimal gelir dağılımı seviyesinin ne olduğunu tespit etmektir. Bir kere optimal gelir dağılımı seviyesi belirlendikten sonra gelir dağılımına en kolay müdahale araçları vergiler ve bir çeşit negatif vergi olarak kabul edilebilecek transferlerdir.⁴⁸

Howard ise gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımını ele alırken bir konuya dikkat çekmektedir. Gelirin adil dağılmaması ile yoksulluk birbirinden farklı kavramlardır. Eşitsiz gelir dağılımı toplumdaki gelir seviyeleri arasındaki görece ilişkilerle ilgili iken, yoksulluk Dünya Bankası'nın tanımı ile minimum hayat standartlarına ulaşamamadır. Bir bireyin hayat standardını tek başına gelir düzeyine bakarak ölçemeyiz, ancak yoksulluğu azaltmak için uygulanan politikalar gelir dağılımı eşitsizliğini de azaltacaktır. Bütün bu politikalar ülkenin kalkınma seviyesine, ekonomin yapısına ve hükümetin bütçe imkanlarına bağlı olduğu gibi bunlar üzerinde etki de etmektedir. Bu politikalar teşvik edici bir ekonomik büyümeyi, ülke çapında eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere hükümet tarafından doğrudan harcama yapılmasını, sosyal güvenlik harcamalarını ve transferleri kapsar. Piyasa mekanizması çerçevesinde yapılacak bir yeniden dağılım ise bu sayılan maliye politikası uygulamaları kadar etkin değildir.⁴⁹

Maliye politikası uygulamalarını temel olarak devletin vergiler ve kamu harcamaları hakkında aldığı kararlar bütünü olarak ele aldığımızda, maliye

⁴⁸ Richard Musgrave, a.g.k., s.21-22

⁴⁹ Michael Howard, *Public Sector Economics for Developing Countries*, University of the West Indies Press, Barbados, 2001, s.83-86

politikalarının gelir dağılımına etkisini de vergilerin ve kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi olmak üzere iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz.

2.3.1. Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi⁵⁰

Zamanımızda kamu giderlerinin finansmanında başvurulan kaynakların en önemlisi olan vergi, tarihi ve sosyal bir kurum olup, kökeni itibariyle toplumsal hayat kadar eskidir. Bireyler, siyasi topluluklar halini almaya başladıkları zamandan beri, kolektif nitelikteki ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere, toplum üyelerini vergiler vasıtasıyla yükümlü kılma yöntemlerini aramışlardır. Fakat söz konusu bu kamusal finansman tekniklerinin mahiyeti ve amaçları ile iktisadi, mali ve siyasi önemi yüzyıllarca devam eden tarihi bir gelişim içinde derin değişikliklere uğramıştır. Vergilemedeki bu değişimler üzerinde, ekonomik ve toplumsal yapıya, devlet şekline ilişkin faktörler ile ideolojilerin büyük etkisi olmuştur.

Kökeninde şeklen ve maddeten bir çeşit ihtiyari hediye olan vergi, daha sonra da şeklen gönüllü olma niteliğini korumakla beraber, giderek geleneksel bir yükümlülük karakterini taşıyan yardım şeklini almış ve nihayet gerçek bir zorunlu ödemeye dönüşmüştür.⁵¹

Gerçekten vergi, başlangıçta her yerde kabile reisi, derebeyi, veya krallara ahlaki, dini nedenlerle gönüllü olarak verilen bir çeşit hediye ve yardım niteliğindeydi. Fakat zamanla devlet egemenliğini ellerinde bulunduranlar bizzat bazı sosyal sınıflara başvurarak kendilerinden maddi yardım talep etme gereğini duymuşlar ve böylece inisiyatif hediye verenden alana geçmiştir. Nihayet kamu

⁵⁰ Bu bölümde grafik kullanılarak yapılan analizler için büyük oranda C. V. Brown ve P. M. Jackson, *Public Sector Economics*, 4. Basım, Blackwell Publishers, 1996, s.368-386 yararlanılmıştır.

⁵¹ Salih Turhan, *Vergi Teorisi*, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.1

hizmetlerinin gelişmesi ve derebeyi veya kabilelerin yerine merkezi devletlerin geçmesi sonucunda, bu hediye ve yardımlar ile mülk gelirleri yetersiz kalmış, vergi şeklen ve maddeten zora dayanan bir yükümlülük halini almıştır. Vergi niteliğinde olan ödemeleri ifade etmek üzere çeşitli zamanlarda kullanılmış olan kelimeler bu gelişimi açık bir şekilde göstermektedir; ilk zamanlarda yardım, rica, hediye anlamına gelen kavramların yerine daha sonraları vazife, fedakarlık ve nihayet gelişimin son safhasında zorunluluk anlamına gelen kelimeler geçmiştir.⁵²

Bu gelişmeye paralel olarak verginin şekli ve tekniğinde de bazı değişimler meydana gelmiştir. Uzun süre aynı niteliğini koruyan, olağanüstü zamanlarda başvuru ve belirli amaçlara tahsis edilen vergi; zamanın akışı içinde normal finansman vasıtası olarak bütün kamu giderlerinin karşılanmasından başka, ayrıca mali olmayan amaçların gerçekleştirilmesinde de kullanılan ve para şeklinde ödenen mali bir yükümlülük haline dönüşmüştür.

Kamu vergiyi mallar satın almak ve sosyal mallar üretmek için toplar. Kamu topladığı vergiler ile hizmet üretebilir ve bu durumda toplanan verginin alternatif maliyeti ortaya çıkar. Böylece vergi özel sektörden kamu sektörüne bir kaynak transferi biçimini alır. Ancak özel sektörden kamu sektörüne bir kaynak transferine yol açmadan da vergi toplanabilir. Bu durumda transfer özel sektörün kendi içinde gerçekleşir ve kamu eliyle özel sektör elindeki gelir yeniden bölüştürülür.⁵³

Vergilerin gelir dağılımına etkisi bağlamında ele alınması gereken bir diğer konu ise gelişmekte olan ülkelerin vergi idarelerinin yapısının vergilere ve böylece gelir dağılımına etkisidir. Bao Çin’de vergi politikalarının gelir dağılımına etkisini

⁵² Salih Turhan, a.g.k. s. 1-2

⁵³ Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave, *Public Finance in Theory and Practice*, McGraw-Hill Kogaksha LTD., USA, 1980, s.257

ele aldığı incelemesinde⁵⁴ ülkedeki vergi idaresinin zayıflığının vergi politikasının sonuçlarını değiştirdiğini ileri sürmektedir. Çin’de vergi gelirleri büyük oranda gelir vergisi ve katma değer vergisinden sağlanmakta ve gelir vergisi stopaj ve beyanname usulleri ile toplanmaktadır. Vergi idaresinin etkinsizliği sonucunda özellikle gönüllülük temeline dayanan beyanname usulüne tabi gelirlerde kişilerin gelirleri tam olarak tespit edilememekte ve bunun sonucunda gelirler vergisi büyük oranda stopaja usulü ile vergilendirilen ücret ve maaşlar üzerinden alınmaktadır. Vergi politikasına ilişkin kararların yanında vergi idaresinin yapısı ve etkinliği Bao’nun Çin için yaptığı tespitlere paralel olarak diğer gelişmekte olan ülkelerde de dikkat edilmesi gereken bir konudur.

2.3.1.1. Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi

2.3.1.1.1. Tek Oranlı Gelir Vergisinin Etkisi

Tek oranlı gelir vergileri gelir vergisinin tek bir marjinal oranının olduğu, yani gelir artıkça ya da azaldıkça vergi oranının değişmediği vergilerdir. Bu vergiden elde edilen gelirler mal ve hizmet alımları için yapılan kamu harcamalarının ve yeniden dağıtıcı götürü (lump sum) transferlerin finansmanında kullanılmaktadır. Analizin basitleştirilmesi için bazı varsayımlara ihtiyaç vardır. Bunlar;

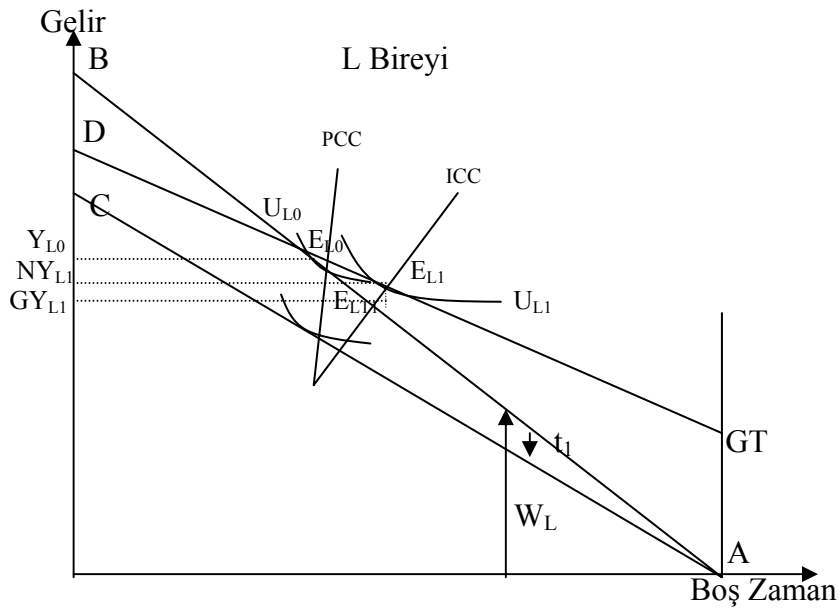
- Kamu harcamaları sadece hane halklarına yönelik götürü transferler (GT) şeklindedir. Mal ve hizmet alımı için ayrıca bir kamu harcaması yapılmamaktadır.
- Bütçe denk olmalıdır ve tek tip sabit oranlı bir gelir vergisi uygulaması vardır.

⁵⁴ Lingshuang Bao, China: How Should Tax Policies Regulate Personal Income Distribution, *International Tax Review*, Volume 3; Issue 3, 2005, s. 150-151

- İki bireyden (L ve H) oluşan bir toplum vardır.
- Sadece iki çeşit mal vardır; net gelir (NG) ve boş zaman (L) ve her iki bireyinde bu iki mal arasındaki tercihleri aynıdır.
- H bireyinin yetenekleri, dolayısıyla ücreti L bireyinkinden fazladır.
- Bireyler kendi refahlarını bütçe kısıtları altında maksimize etmektedir ve hükümet her iki bireyin de tercih fonksiyonu bilmektedir.

Her iki bireyinde brüt geliri çalıştıkları saat ile ücretlerinin çarpımıdır $BG = \dot{U}S$. Net gelir ise brüt gelirden ödenen vergiler indirildikten ve götürü transferler eklendikten sonra elde edilen gelirdir $NG = (1-t)\dot{U}S+GT$. TBG her iki bireyin brüt gelirlerinin toplamı, toplam kamu geliri ise vergi oranı ile TBG'nin çarpımıdır $T = tTBG$. Bütçenin de dengede olduğunu varsaydığımızı göre toplam vergi geliri toplam götürü transferlere eşittir $T = GT = GT_L+GT_H$.

Şekil 2: Tek Oranlı Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi

doğru hareket etmelerine yol açacak ve yeni denge noktaları E_{L1} ve E_{H1} olacaktır. Böylece her iki birey içinde gelir artışı ile birlikte boş zaman kullanımını da artacaktır.

Bu değişiklikler sonucunda hem ikame hem de gelir etkisinin sonucu olarak L'nin çalışma süresi azalacaktır. Daha az çalıştığı için L'nin brüt geliri Y_{L0} 'dan GY_{L1} 'e düşecektir. Ancak net geliri son durum itibariyle sahip olduğu brüt gelirden fazla olacaktır. Sonuç olarak net geliri düşse ya da artsa da L'nin refahı artmış olacaktır. H için ise sonuçları bu kadar net ortaya koymaya imkan yoktur. Çünkü ikame etkisi H'nin çalışma süresini artırırken gelir etkisi azaltmaktadır. Sonuçta ise brüt geliri artarken çalışma süresi kısalmaktadır. İki bireyli bir toplum varsaydığımıza göre L'nin net kazancının ($GY_{H1}-NY_{H1}$) H'nin net kaybına ($NY_{L1}-GY_{L1}$) eşit olması gerekir.

Bir bütün olarak tek oranlı bir gelir vergisi uygulamasının sonuçları ise her iki bireyinde çalışma saatinin, sonuç olarak da brüt gelirlerinin düşmesi olmuştur. Ayrıca bu H'nin brüt gelirini daha fazla düşürdüğü için her iki bireyin brüt gelirleri birbirine daha eşit hala gelmiştir. Bunun yanında L'nin net geliri yükseldiği ve H'nin azaldığı için her iki bireyin net gelirleri de daha eşit hala gelmiştir. Sonuç olarak L'nin toplam refahı artarken H'ninki azalmıştır.

Neyin amaçlandığına bağlı olarak yukarıdaki sonuçların farklı yorumlanması mümkündür. İki bireyli basitleştirilmiş bir toplumda sabit oranlı bir gelir vergisi uygulaması eğer kamu gelirleri bazlı bir değerlendirmeye tabi tutulacak ise toplam kamu gelirlerini (GDP) azaltarak negatif bir etki yapmıştır. Konuya eşitlik açısından yaklaştığımızda ise yukarıda değindiğimiz farklı teorilere göre sonuçlarda değişecektir. Pareto'nun optimal kavramı bir diğerinin refahını azaltmadan yapılacak bir artışı etkin olarak gördüğüne göre H'nin refahındaki azalma pahasına L'nin

refahındaki artış tercih edilmeyen bir durumdur. Rawls'un daha az gelir elde edenin gelirinin artırılması üzerinden yaptığı eşitlik tanımına göre ise bu uygulama tercih edilir bir durum yaratmaktadır. Toplam refah kriteri açısından eğer vergi uygulamaları sonucunda L'nin refah kazancı H'nin kaybından daha fazlaysa böyle bir değişiklik tercih edilebilir. Amartya Sen gibi yoksulluğun azaltılması üzerine yoğunlaşan iktisatçılar içinse her ne kadar tek başına gelir artışı eşitsizliğin azaltılmasında bir gösterge olarak kabul edilmese de, tek oranlı bir vergi uygulaması ile yaşanan gelir transferi uygun kabul edilebilir.

Bu noktada ortaya çıkan bir başka tartışma konusu ise tek oranlı vergi uygulaması kabul edildiğinde, hangi oranının daha optimal bir sonuç vereceğidir. Vergi oranı artırıldığında çalışma süresi ve vergi geliri artar, ancak bu gelirler daha yüksek bir götürü transferi yapmak için kullanıldığında bu çalışma süresini ve dolayısıyla vergi gelirini azaltır. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç vergi oranlarını artırdığımızda bir noktaya kadar vergi gelirleri artar ama daha sonra azalır.⁵⁶

2.3.1.1.2. Artan Oranlı Gelir Vergisinin Etkisi

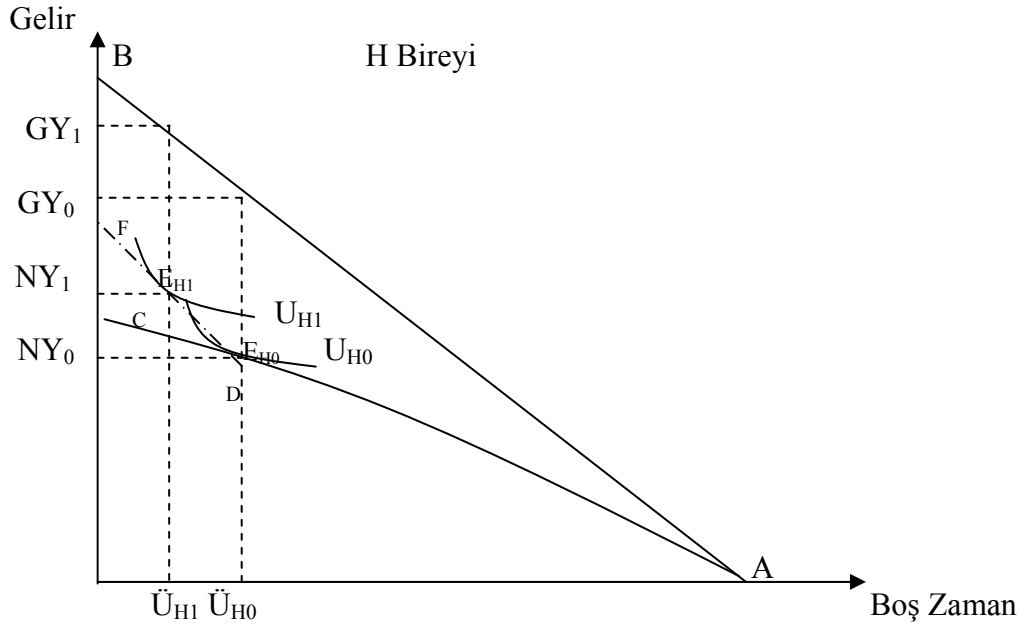
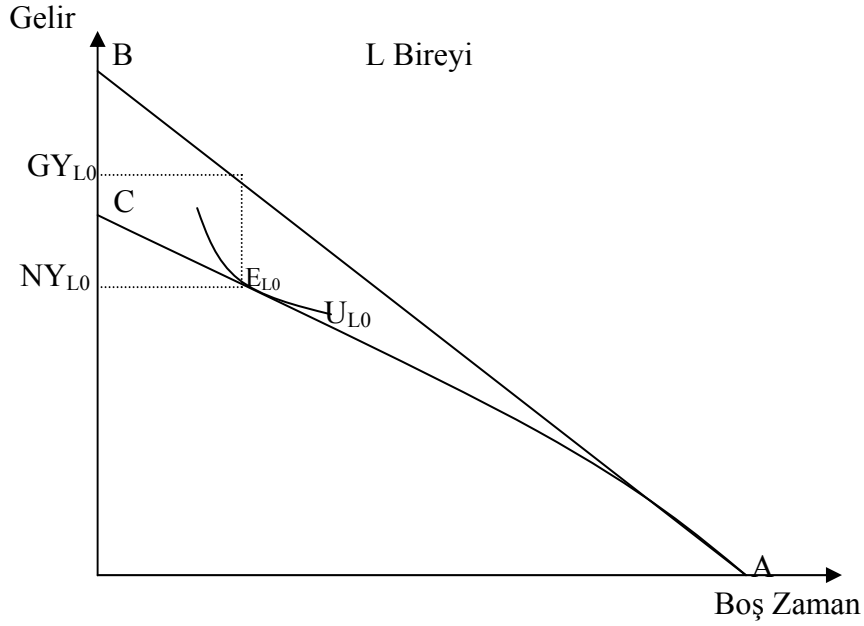
Artan oranlı bir gelir vergisi uygulamasının gelir dağılımına etkisini ölçmek için öncelikle iki bireyden oluşan ve her iki bireyin de gelir ve boş zaman tercihlerinin birbiriyle aynı olduğu ve bunun devlet tarafından bilindiği bir toplum varsayıyoruz. Bir önceki analizde olduğu gibi H bireyin L bireyine göre daha yüksek kabiliyete ve dolayısıyla maaş oranına sahip olduğu kabul edilmektedir.

Vergi sisteminin artan oranlı bir gelir vergisinden oluşması, gelir artıkça marjinal vergi oranının artması anlamına gelir. Öyle ki belirli bir gelir seviyesinden

⁵⁶ C. V. Brown ve P. M. Jackson, a.g.k., s.373

sonra marjinal vergi oranı %100 olmaktadır. Aşağıda yer alan grafiklerden de görülebileceği gibi vergi uygulandıktan sonra her iki bireyin bütçe doğrusu AB'den AC'ye hareket etmektedir. Böylece denge E_{L0} ve E_{H0} 'da kurulmaktadır.

Şekil 3-a: Artan Oranlı Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi (İki Kişilik Toplum)

Kaynak: C. V. Brown ve P. M. Jackson, Public Sector Economics, 4. Basım, Blackwell Publishers, 1996, s.377

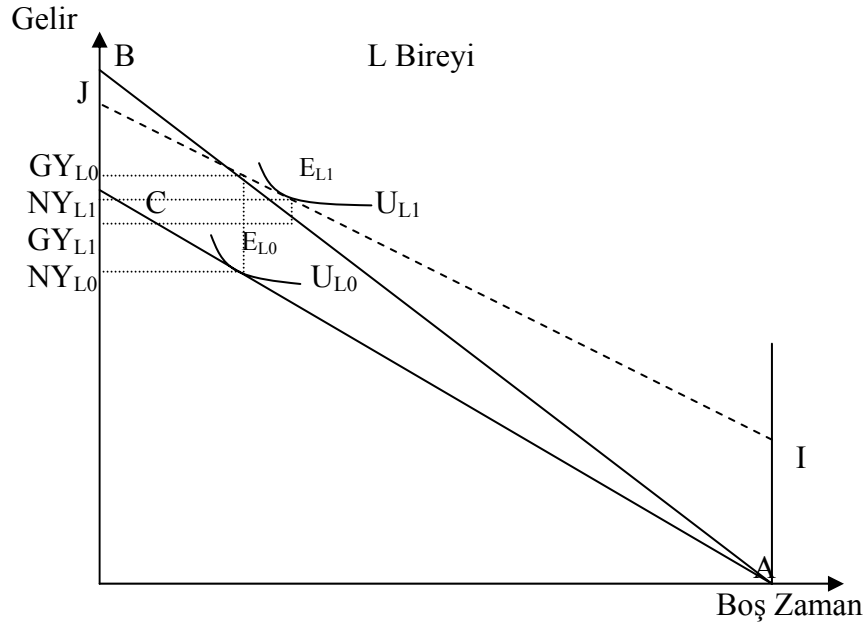
İki kişilik bu ekonomide brüt ve net gelir dağılımı sırasıyla GY_{L0} , GY_{H0} ve NY_{L0} , NY_{H0} olarak ortaya çıkar ve toplam GDP L ve H bireylerinin brüt gelirlerinin toplamına eşittir $GDP = GY_{L0} + GY_{H0}$. Bu durumda toplam harcanabilir gelir ise iki bireyin net gelirlerinin toplamına $DY = GDP - T = NY_{L0} + NY_{H0}$ ve hükümetin toplam vergi geliri ise $T = TL + TH = GY_{L0} - NY_{L0} + GY_{H0} - NY_{H0} = GDP - DY$ 'ye eşit olmaktadır. H ve L'nin refahına eşit ağırlıklar verdiğimizde toplam refah; $U = U_{H0} + U_{L0}$ olur ki refah bölüşümü U_{L0} ve U_{H0} 'ın görelî pozisyonunda belirlenir. Alternatif olarak toplumun refahı üyelerinin ortalama refahları olarak ağırlıklandırılabilir ve örneğin daha düşük gelirli'lere daha yüksek ağırlık verilebilir.

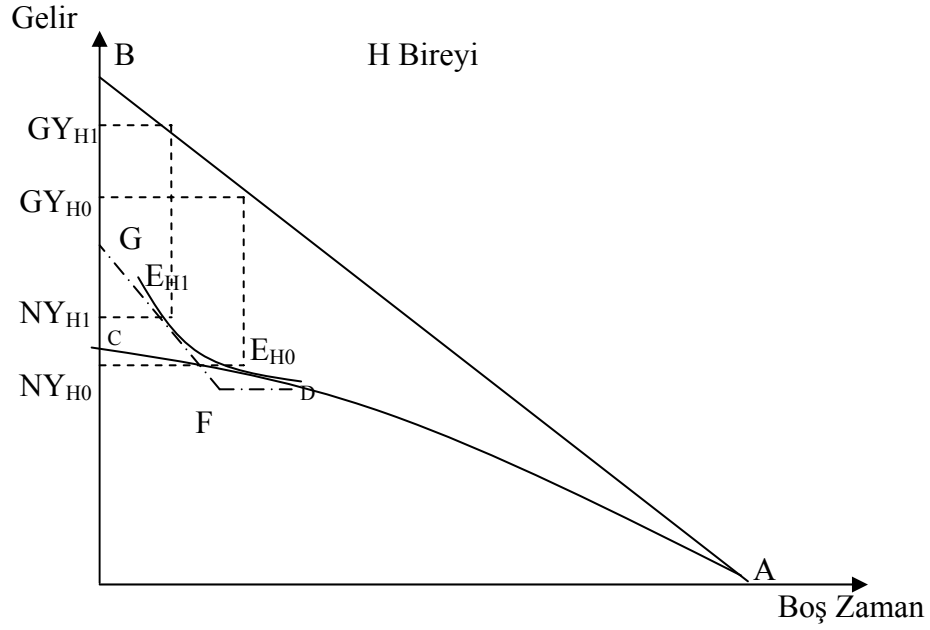
Grafiklerin analizinden çıkacak sonuçlardan birisi en yüksek gelir seviyesinde marjinal vergi oranının 0 olmasının toplam refahı artıracaktır. Bunu açıklamak için H'nin mevcut gelir seviyesi olan GY_{H0} 'dan daha yüksek gelir seviyesi için marjinal vergi oranını 0 olarak kabul ettiğimizde, vergi sonrası yeni bütçe doğrumuz ADF olacaktır. Kesik çizgiler ile gösterilen ve ADF'nin yeni kısmı olan DF doğrusu ilk bütçe doğrusu olan AB'ye paraleldir. Bunun anlamı brüt ve marjinal ücret hadlerinin eşit olduğudur. DF üzerinde tüm noktalarda H'nin vergi yükümlülüğü E_{H0} 'da ki ile aynı olacaktır. Yeni bütçe doğrusu ADF üzerinde, denge E_{H0} 'da değil daha yüksek bir refah seviyesini temsil eden E_{H1} 'de sağlanır. Böylece bir önceki denge noktasından sonra vergi oranı sıfır olarak uygulandığı için toplam vergi geliri değişmez, ancak H'nin brüt geliri ve net geliri (DY , $NY_{L0} + NY_{H1}$ olur) dolayısıyla da toplam refah artar ($U_{L0} + U_{H1}$).

Pareto etkin dağılım açısında değerlendirdiğimizde, H'nin brüt geliri ve net geliri dolayısıyla da refahının artması, bu rağmen L'nin faydasında bir azalma olmaması (GDP , $GY_{L0} + GY_{H1}$ olur) Pareto iyileştirici durum olarak kabul edilebilir.

Ancak gelir dağılımı açısından bir değerlendirme yaptığımızda (hem brüt gelir, hem net gelir hem de refah dağılımı) iki birey arasındaki eşitsizlik büyümekte ve belirli bir noktadan sonra marjinal vergi oranının sıfırlanması toplumun gelir ve refah bölüşümüne nasıl baktığına bağlı olarak tercih edilebilir bir durum olmaktan çıkmaktadır.

Şekil 3-b: Artan Oranlı Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi (İki Kişilik Toplum)

Kaynak: C. V. Brown ve P. M. Jackson, Public Sector Economics, 4. Basım, Blackwell Publishers, 1996, s.379

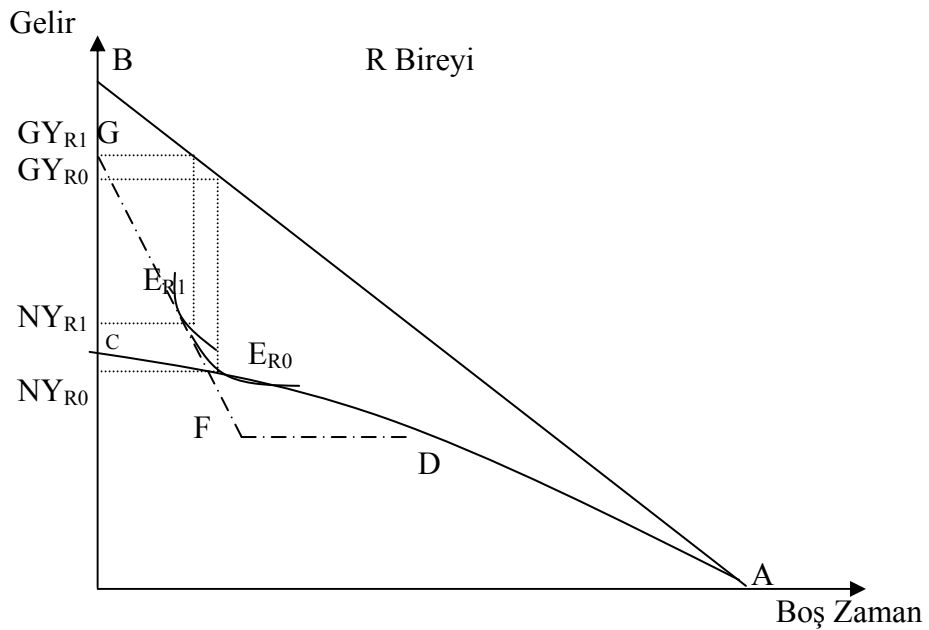
Yukarıdaki grafikte ise H'ye yine bir gelir seviyesinden sonra marjinal vergi oranı olarak sıfır uygulanmakta, ancak bu seferki uygulama H'nin marjinal vergi oranının hiç bir zaman sıfır olmadığı durumdaki farksızlık eğrisi üzerinde kalması sağlamaktadır. Böylece H'nin refah seviyesi etkilenmemiş olmakta, ancak kendi farksızlık eğrisi üzerinde E_{H1} 'e kayması daha fazla çalışmasına, böylece brüt gelirinin ve net gelirinin artmasına yol açmaktadır. Bu durumda toplam refah etkilenmezken gelir eşitsizliği yine artmaktadır. Ancak bu durumda iyi ayarlanmış yeni vergi uygulaması toplam vergi gelirini artırmaktadır ($GY_{H1} - NY_{H1} > GY_{H0} - NY_{H0}$).

Gelir dağılımının ne olması gerektiğine verilecek cevap ise bu fazladan vergi gelirinin nerede kullanılacağı ile ilgilidir. Örneğin bu gelir kamusal mal sunumu için kullanılarak düşük gelirli olan L'ye yoksulluk yardımı vb. adlarla aktarılırsa, L'nin yeni bütçe doğrusu IJ ve yeni denge noktası E_{L1} olacaktır. Böylece L daha az

çalıştığı için brüt gelir seviyesi düşecek, ancak transferler ile net gelir seviyesi artacaktır. Bu yeni durum H'nin refahında bir değişiklik yaratmadan L'ninkini artırdığı için Pareto iyileştirici bir durumdur. Ancak konuya yine eşitsizlik açısından bakıldığında H'nin brüt geliri artarken L'ninki azalmaktadır. Ayrıca her ikisinde harcanabilir gelirleri artmıştır, ancak son durum itibariyle net gelir üzerinden gelir dağılımının ne olduğunu tespit etmeye imkan yoktur. Buna karşılık daha eşitlikçi bir refah bölüşü için transferler, kamusal mal sunumuna tercih edilebilir.

Analizi daha da geliştirerek bir üçüncü kişiyi eklediğimizde, elde ettiğimiz sonuçlar bir öncekinde farklı olacak ve daha zengin biri marjinal vergi oranının düşürülmesi sonucunda çok daha az vergi ödeyecektir ki, bu da gelir dağılımını daha da bozacaktır. Yukarıdaki grafiklerde temsil edilen aynı durumda yer alan ve H'den daha yüksek bir gelir seviyesine sahip R'ye ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4: Artan Oranlı Gelir Vergisinin Gelir Dağılımına Etkisi (Üç Kişilik Toplum)

Kaynak: C. V. Brown ve P. M. Jackson, Public Sector Economics, 4. Basım, Blackwell Publishers, 1996, s.379

H'ye belirli bir noktadan sonra ve refah seviyesini değiştirmeden 0 marjinal vergi oranı uyguladığımızda bunu R'ye de uygulamak durumunda kalırız. Böylece R'nin yeni bütçe doğrusu ADFG ve yeni denge noktası E_{R1} olur. R'nin ilk durumdaki gelir seviyesi H'nin ilk durumdaki gelir seviyesinden yüksek olduğu için, H'nin gelir seviyesinin en st noktasından başlatılacak bir 0 marjinal vergi oranı, R'nin daha az vergi ödemesine yol açacaktır. Böylece daha yüksek bir gelir seviyesinde olan R'nin hem refahı artacak hem de daha az vergi ödeyecektir.

2.3.1.2. Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi

Dolaylı vergiler gelir vergisinin aksine doğrudan gelir üzerinden değil de mal ve hizmetler üzerinden alınır. Hükümetlerin doğrudan ve dolaylı olarak iki farklı vergi çeşidi uygulaması, aslında ulaşılmak istenen hedefler için birden fazla araca sahip olma amacı gütmektedir. Dolaylı vergilerin daha kolay toplanabilmesi ve tek bir mal üzerinde dahi farklılaşmaya gitme imkanı vermesi hükümetler açısından tercih edilmesinde önemli iki sebeptir.

Ancak konuya gelir dağılımı açısından bakıldığında düşük gelirli insanların marjinal tüketim eğiliminin bire yakın olması, yani elde ettikleri gelirin neredeyse tamamını tükettikleri düşünüldüğünde tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere dayalı bir sistemin adil olmadığına dair genel bir kanı vardır.

Bu kanının oluşmasında vergi yansımının önemi byktir. Verginin yansımaları en basit tanımıyla verginin kanuni yükümlüsü ile gerçek yüklenicisinin farklı olmasıdır. Ülkemizdeki Katma Değer Vergisi uygulamasından da görülebileceği gibi verginin yükümlüsü kanunen malı satan ya hizmeti üreten kişi olmasına rağmen, gerçek yükü fiyat mekanizması aracılığıyla son kullanıcılar yüklenmektedir. Eğer bir satıcı gelir vergisi yükümlüğünü malların fiyatlarına

ekleyerek tüketiciye yansıtmaya çalışırsa, efektif yansıma verginin ilk ödeyicisi üzerindeki yansımadan farklı olmaktadır. Bu nedenle dolaylı vergilerin, doğrudan vergilerin ise yansıtılmadan ödeyen kimse üzerinde kaldığı sonucuna varılmaktadır.⁵⁷

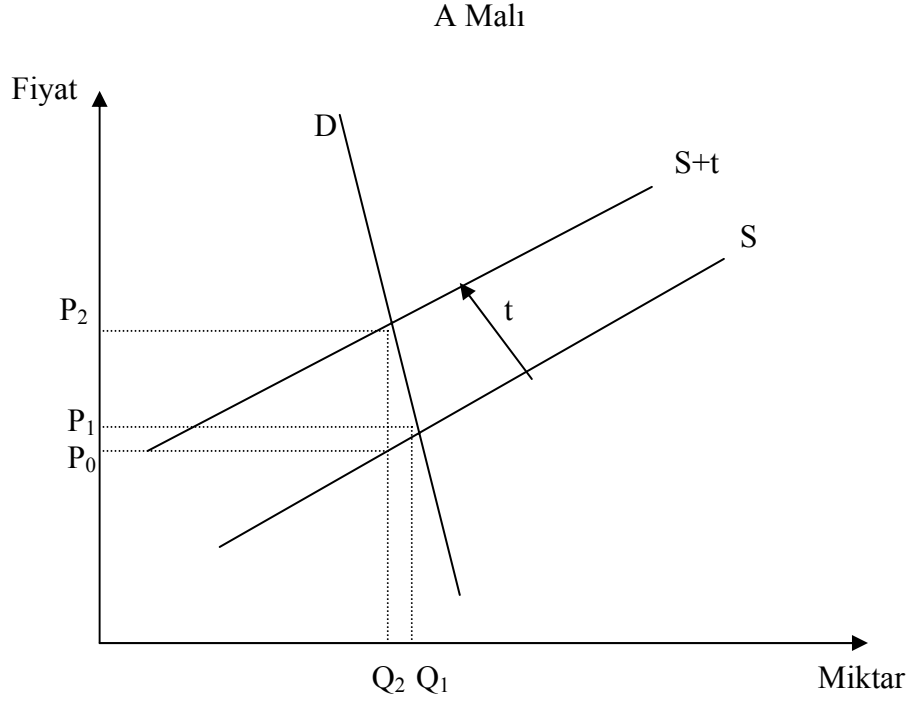
Ancak Stiglitz bir tüketim malı üzerine koyulan dolaylı verginin tüketici veya üretici tarafından ödenmesinin sonucu değiştirmeyeceğini ve hükümetin tüketim malının üzerine t kadar vergi koyması durumunda, ister bu vergi tüketici tarafından ödensin isterse üretici tarafından sonuçta malın fiyatının $P + t$ olacağını iddia etmektedir.⁵⁸

Kanuni olarak bir malın üzerine koyulan verginin kimin tarafından ödeneceğinin iktisaden sonuca etkisi olmasa da, hangi malın üzerine vergi koyulacağı doğrudan gelir dağılımını etkilemektedir. Bir tüketim malına vergi koyulması sonucunda bu verginin yükünün üreticimi yoksa tüketicimi tarafından karşılanacağını ya da ne kadarını kimin karşılayacağını o malın arz ve talep esnekliklerine bağlı olarak değişmektedir.

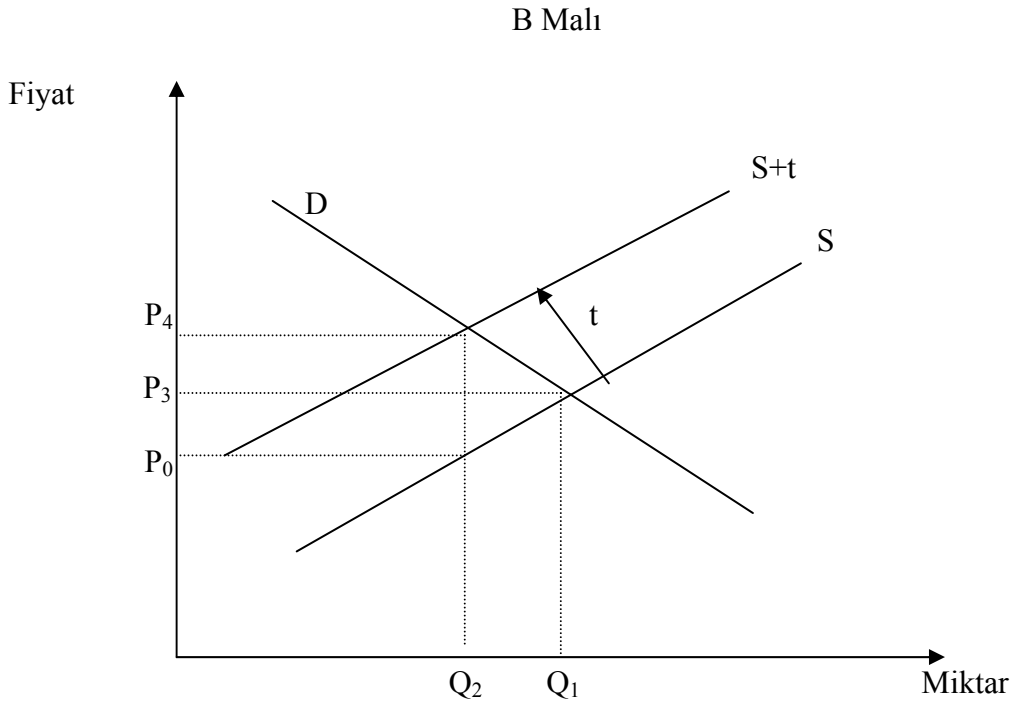
⁵⁷ Richard Musgrave, a.g.k., s.33

⁵⁸ Joseph Stiglitz, a.g.k., s.487

Şekil 5/A: Düşük Talep Esnekliğinin Dolaylı Vergilerin Yansımalarına Etkisi

Şekil 5/B: Yüksek Talep Esnekliğinin Dolaylı Vergilerin Yansımalarına Etkisi

Kaynak: Richard G. Lipsey, Paul N. Courant ve Christopher T. S. Ragan, Economics, 12. Baskı, Pearson, Massachusetts, 1999, s.104

Yukarıdaki ilk şekilde A malına ilişkin arz ve talebin vergi öncesi ve sonrası denge noktaları gösterilirken, ikincisinde B malına ilişkin arz ve talebin vergi öncesi ve sonrası denge noktaları gösterilmektedir. Her iki mal içinde arz esneklikleri aynı iken B malına ilişkin talep esnekliği A malına ilişkin talep esnekliğinden yüksektir. Şekilden de görülebileceği gibi talep esnekliğinin daha düşük olduğu durumda (A malı) vergi yükünün tüketicide kalan kısmı artmaktadır $[(P_2-P_1)*Q_2 > (P_4-P_3)*Q_2]$.⁵⁹ Dolayısıyla talep esnekliği daha düşük olan mallara vergi koyulması vergiyi büyük oranda tüketicinin üzerinde bırakacağı için daha adaletsiz bir durum yaratmaktadır.

Benzer bir değerlendirme gelir esnekliği için de yapılabilir. Talebinin gelir esnekliği düşük olan mallar kişilerin gelir seviyesine bağlı olmaksızın tükettikleri mallardır. Bu malların da zorunlu ihtiyaç malları olduğunu dikkate aldığımızda gelir esnekliği düşük mallar üzerine vergi koyulması, gelir seviyesi daha düşük olanlar aleyhine bir durum yaratacağından eşitliği bozucu olacaktır.

Dolayısıyla özellikle gelişmekte olan ülke hükümetleri mallar ve hizmetler üzerine dolaylı vergiler koyarken, daha çok alt gelir grubundaki insanların kullandığı talep ve gelir esnekliği daha düşük olan mallardan kaçınmak zorundadırlar. Ancak bunun yanında eşitsizliğe gelir dağılımından daha geniş bir çerçeveden bakıldığında, özellikle düşük gelir sahiplerine, Sen'in kavramları ile haklarını kullanma kapasitesi sağlamak için eğitim ve sağlık gibi temel hakları doğrudan ilgilendiren kitap, ilaç vb. malların vergilendirilmesine ilişkin politikalar daha fazla önem kazanacaktır.

Hükümetlerin lüks mallar üzerinde yüksek, zorunlu mallar üzerinde düşük dolaylı vergiler koyması farklı grupların satın alma gücünü değiştirerek gelirin yeniden dağılmasını sağlayabilir. Ancak dolaylı vergiler gelir dağılımında adaletin

⁵⁹ Richard G. Lipsey, Paul N. Courant ve Christopher T. S. Ragan, *Economics*, 12. Baskı, Pearson, Massachusetts, 1999, s.104

sağlanmasında çok etkin araçlar değildir, çünkü üst gelir grupları büyük oranda alt gelir gruplarının aldığı malları da satın alırlar.⁶⁰

Tanzi ise yaşanan küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerinin kamu harcamalarının artırma baskısı altında olduklarını vurgulayarak, iki temel vergi kaynağı olan gelir vergisi ve katma değer vergisi uygulamasının dışında yeni sihirli bir yöntem arayışı içine girmemeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Vergide adaletin sağlanması için gelir vergisi korunmalı, ancak bunun yanında önemli bir gelir kaynağı olan katma değer vergisi de verimliliğin artırılması ile birlikte uygulanmaya devam edilmelidir.⁶¹

İster gelir üzerinden alınan vergiler olsun isterse dolaylı vergiler, bunların gelirin yeniden dağıtılması kapsamında nasıl bir sonuca yol açacağı aslında devletin büyük oranda vergilerden elde ettiği gelirleri hangi harcamalar için kullandığına bağlıdır.

2.3.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi

Devlet bütçesinin iki önemli ayağından birisi gelir tarafını oluşturan vergiler ise diğeri de gider tarafını oluşturan kamu harcamalarıdır. Dolayısıyla kamu harcamaları maliye politikasının iki önemli aracından birisidir ve çok bilinen sınıflandırması ile üçe ayrılmaktadır. Bunlar; devletin tüketim harcamalarını ifade eden cari harcamalar, devletin sermaye birikimine katkısını ifade eden yatırım harcamaları ve daha çok mal ve hizmet alımı biçiminde olmayıp devlet tarafından karşılıksız aktarılan kaynakları içeren transfer harcamaları.

⁶⁰ Michael Howard, a.g.k., s.90

⁶¹ Vito Tanzi, Globalization and the Need for Fiscal Reform Developing Countries, Inter American Development Bank, *Occasional Paper*, SITI-06, October 2004, s.17-18

Tanzi küreselleşmenin gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının azalması yönünde baskı oluşturduğunu, bunun da daha önce kamu tarafından sağlanan eğitim veya altyapı hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi ile sağlandığını ifade etmektedir. Ancak küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarına etkisi ters yönde gerçekleşmektedir. Bu ülkeler altyapılarını güçlendirmek, bazı geleneksel sosyal koruma mekanizmalarını devam ettirmek ve küreselleşmenin bazı olumsuz etkilerini telafi etmek için daha fazla kamu harcaması yapmak zorunda kalmaktadırlar.⁶²

Kamu harcamalarının ekonomiye etkisini ise kaynak transferi, yansımaya ve hasıla etkisi olmak üzere üçe ayırabiliriz. Belirli bir istihdam düzeyinde kamunun mal ve hizmetler için harcama yapması, kamunun kullanacağı kaynak miktarının artması özel sektörün kullanacağı kaynak miktarının azalması anlamında kaynak transferi etkisi doğurur. Ayrıca kamu harcamalarındaki değişim milli gelir üzerinde de değişikliklere yol açarak hasıla etkisini ortaya çıkarır. Ancak bizim incelememiz kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerinde yarattığı etkiyi ifade etmesi anlamında yansımaya etkisi üzerinde olacaktır.⁶³

Musgrave'in yansımaya kavramı sadece kamu harcamalarının özel kullanım için gerekli olan harcanabilir kişisel gelirin dağılımına etkisini kapsamakta iken, kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların gelir dağılımına etkisini içermemektedir. Vergilerin gelir dağılımına etkisine ilişkin değerlendirmeler yapılırken devletin transfer harcamalarının harcanabilir kişisel gelir üzerindeki etkisi ele alınmıştı, dolayısıyla yansımaya kavramını daha geniş yorumlayarak kamu hizmetlerinin gelir dağılımına etkisi de kapsama alınabilir.

⁶² Vito Tanzi, a.g.k., s.17

⁶³ Richard Musgrave, a.g.k., s.4-7

Diğer taraftan kamu hizmetlerinin ne olduğuna ilişkin tanımlamalarda son zamanlarda bir dönüşüm yaşanmıştır. Kaynak tahsisini özel sektör ile kamu sektörü arasında yaşanan bir bölüşüm sorunu olarak görülmektedir.⁶⁴ Hangi mal ve hizmetlerin kamu sektörü tarafından üretileceği, hangilerin özel sektör tarafından üretileceği, bu kaynak tahsisi tartışmalarını belirler. Kamu maliyesi teorisi, bu anlayıştan yola çıkarak mal ve hizmetleri, üretim süreçlerine göre üç ana başlık altında toplamış ve bazılarının sadece kamu sektörü tarafından, bazılarının kamu ve özel sektör tarafından, bazılarının ise sadece özel sektör tarafından üretilebileceği çıkarımında bulunmuştur:⁶⁵

- Toplumsal-tam kamusal mal ve hizmetler: Yarattıkları faydayı bölmenin, yani meydana getirilen faydadan kimin ne kadar yararlanabildiğinin tespit edilmesinin mümkün olmadığı mal ve hizmetler. Örnek: Savunma.
- Yarı toplumsal-kamusal mal ve hizmetler: Topluma ve kişilere sağladığı yararlar itibariyle ayrı ayrı maliyetlendirilebilen mal ve hizmetler. Örnek: Eğitim ve sağlık hizmetleri
- Özel ihtiyaçların kamu ve özel sektör tarafından karşılanması: Sadece toplumdaki belirli kişiler tarafından talep edilmesi nedeniyle, doğrudan fiyatlandırılabilir mal ve hizmetler. Örnek: KİT'ler, Bankacılık, Turizm

Son yirmi beş yıl içinde, bu tasnif içinde yer alan hizmetlerde bir takım yer değişiklikleri yaşanmıştır. İlk kategoriye giren hizmet alanı daralırken, ikinci ve üçüncü kategorilere girenler genişlemiştir.

⁶⁴ Taner Berksoy ve Korkut Boratav (ed.), *Türkiye'de Kamu Maliye'si, Finansal Yapı ve Politikalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1993

⁶⁵ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, 6. Baskı, Ankara, 1999

Tablo 3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Harcamaları (%GSYİH)							
Ülke	Sağlık Harcamaları	Eğitim Harcamaları		Askeri Harcamalar		Toplam Borç Servisi	
		1991	2002-05	1990	2005	1990	2005
Brezilya	4.8	-	4.4	2.4	1.6	1.8	7.9
Kolombiya	6.7	2.4	4.8	1.8	3.7	9.7	8.3
Türkiye	5.6	2.4	3.7	3.5	2.8	4.9	11.6
Peru	1.9	2.8	2.4	0.1	1.4	1.8	7.0
Çin	1.8	2.2	1.9	2.7	2.0	2.0	1.2
Venezüella	2.0	4.6	-	1.8	1.2	10.6	4.0
Romanya	3.4	3.5	3.4	4.6	2.0	-	7.0
Gelişmiş 20 Ülke Ortalaması	6.8	5.4	6.1	2.0	1.5	0	0

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2007/2008, s.294-297

Yukarıdaki Tablo 3'ten görülebileceği gibi gelişmekte olan ülkelerde yarı kamusal mal olarak sınıflandırılan eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı kalkınma endeksinde en yukarıda yer alan 20 ülkenin ortalaması ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bu durum yüksek borç servisi oranları ile birlikte değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülke bütçelerinin borç ödeme baskısı altında eğitim ve sağlık harcamalarına yeterli kaynak aktaramadığı ileri sürülebilir.

Bunun yanında, özellikle eğitime ilişkin harcamalarının insan sermayesine katkı yapması ve temel hakların kullanımda bir eşitlik yaratması açısından gelir dağılımına önemli katkılar koyacağı düşünülebilir. Nitekim Howard yapılan çalışmaların orta öğretimin orta gelir gruplarının gelirine katkı yaptığı ve okuryazarlığın daha çok en alt gelir gurubundakilerin gelir seviyesini yükselttiğini

ortaya koyduğunu söylemektedir.⁶⁶ Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler eşitsizlikle mücadele için öncelikle ilk ve orta öğretime ağırlık vermelidirler.

İnsan sermayesine yatırımın gelir dağılımına katkısının temelinde, insanlara haklarını kullanma ehliyeti vermesinin yanında emek verimliliğini artırarak bireylerin gelir elde etme kapasitesini artırması vardır. Emek verimliliğinin artırılması aslında gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımındaki bozukluğunun temel nedenlerinden olan işsizliğin de azaltılmasında önemli rol oynayacaktır.

Sosyal güvenlik sistemine devletin kaynak aktarması transfer harcamalarının içinde sınıflandırılrsa da bir bütün olarak sosyal güvenlik sistemin kurulması gelirin yeniden dağıtılmasında etkili olan bir kamu hizmetidir. Sosyal güvenliğin üç önemli fonksiyonu vardır. Birincisi yoksulların karşılaşılabilecekleri sağık problemlerine ilişkin masrafları karşılamak için para biriktirme imkanları kısıtlıdır ve sosyal güvenlik sistemi bu sorunlar için bir hayat boyu sigorta niteliğindedir. Diğer taraftan sosyal güvenlik sistemi işgücü içinde bir yeniden dağıtım mekanizmasıdır. Çalışanlardan ve işverenlerden alınan sosyal güvenlik katkı payları bir havuzda toplanıp harcamalar buradan yapıldığı için, sosyal güvenlik sistemi çalışanlardan işsizlere ya da emeklilere doğru gelirin dağıtılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Son olarak sosyal güvenlik sistemi pek çok gelişmekte olan ülkede devletin diğer hizmetlerini de finanse etmek için kullanılan bir tasarruf mekanizması niteliğindedir.⁶⁷

Lie, Xie ve Zou endojen büyüme teorisi⁶⁸ ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında 84 ülkenin verileri üzerinden bir model kurarak öncelikle

⁶⁶ Michael Howard, a.g.k., s.86

⁶⁷ Michael Howard, a.g.k., s.91

⁶⁸ Endojen (içsel) büyüme teorisi büyümenin ekonomik sistemin kendi dinamikleri ile içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürer ve bu dinamiklerin önemli faktörleri olarak beşeri sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeleri ile büyüme arasındaki ilişkileri inceler.

Barro'nun büyüme ile gelir dağılımı arasında ulaştıkları sonuçları test etmiş ve Barro'ya paralel olarak, gelir dağılımının ülkelerin gelir seviyesi yükseldikçe düzeldiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca eğitime, refaha, sosyal güvenliğe ve altyapıya yönelik olarak yapılan kamu harcamalarının gelir eşitsizliklerini azalttığını ileri sürmüşlerdir.⁶⁹

⁶⁹ Hongy Li, Danyang Xie ve Heng-fu Zou, "Dynamics of Income Distribution", *Canadian Journal of Economics*, Vol:33, No:4, Kasım 2000, s.957-960

3. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI

3.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Sonuçları

Türkiye’de bireysel gelir dağılımını ölçmek amacıyla 1963-1994 yılları arasında anket çalışmalarına dayanan altı araştırma yapılmıştır. Hesaplama yöntemleri başta olmak üzere araştırma yöntemleri ve dayandıkları kaynaklar itibariyle kapsamaları birbirinden farklı olan bu çalışmalar karşılaştırmalı incelemeleri zorlaştırmakta; ancak, gelir dağılımı ölçme yöntemlerine ilişkin eleştirel bir bakışın üretilmesine yardımcı olmaktadır.

3.1.1. 2000 Yılı Öncesi Gelir Dağılımı Araştırmaları

Bu araştırmalardan ilki 1963 yılında Çavuşoğlu ve Hamurdan’ın başkanlığında DPT tarafından yürütülen “Gelir Dağılımı Araştırması”dır.⁷⁰ Bu araştırmayı benzerlerinden ayıran özelliği gelir vergisi beyanlarına dayanmasıdır. Beyanname veren mükelleflerden 327,000 mükellefin gelir vergisi beyanına dayanarak yapılan bu araştırma gelir vergisi kapsamının çok dar olması nedeniyle ülke genelini temsil edemeyeceği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁷¹

1963 DPT araştırmasının dışında kalan incelemeler hane halkı gelir dağılımı anketlerine dayanır. Bu çalışmalardan ilki Bulutay, Timur ve Ersel’in imzasını taşıyan 1971 tarihli “Türkiye Gelir Dağılımı 1968” adlı çalışmadır.⁷² Çalışma Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 1968 yılında ülke genelinde yaptığı bir alan araştırmasının hane halkı gelirlerini konu alan bölümünden

⁷⁰ Tolgay Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan, *Gelir Dağılımı Araştırması (1963)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma Şubesi, Ankara, 1966

⁷¹ Özmucur’dan (1995: 1) aktaran Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s.30

⁷² Tuncer Bulutay, Serim Timur ve Hasan Ersel, *Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 325, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971

faydalanarak yapılmıştır. Tabakalı küme örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4505 hane halkıyla yapılan anket çalışmasına dayanan araştırmada örneklem evli ve karısı 45 yaşından genç erkekler ile sınırlı tutulmuştur. Bu yöntemsel tercih Türkiye’deki tüm hane halklarının %17’sini, toplam nüfusun ise %8’ini araştırma kapsamı dışında bırakmıştır.⁷³ Doğurganlık çalışmasına yönelik olarak yapıldığı için böyle bir kısıtla karşılaşıldığını söyleyen Karluk, bu özelliği nedeniyle çalışmanın tüm ülkeyi yansıtmadığını dile getirir.⁷⁴

1971 raporu tüm ülkeyi kapsamamakla birlikte kırsal, kentsel ve bölgesel farklılıkları yansıtmak üzere gelir dağılımını coğrafi bölgeler, yerleşim yerleri ve meslek grupları göz önünde bulundurularak hesaplamıştır. Raporda öne çıkan diğer bir özellik ise gelir dağılımı hesaplamalarının “milli gelir” kavramından farklı bir gelir türünün, “kullanılabilir gelir”in (disposable income) kullanılmış olmasıdır.⁷⁵ Yazarlar gelir dağılımı hesaplamalarında karşılaşılan bu farklılıkların ortalama gelir değerlerinin kendi aralarında karşılaştırılmasında sorun yaratmayacağı görüşündedirler. Hatta tam da bu nedenle bölgesel, yerel ve mesleki hesaplamaların işlevsel olduğunu düşünmektedirler.

Gelir dağılımı araştırmalarından elde edilen bulgular iki amaçla kullanılabilir; Bunlardan birincisi belirli bir zaman kesitindeki gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyini ortaya koymak, ikincisi ise çeşitli gelir dağılımları arasında eşitsizlik düzeyleri açısından karşılaştırma yapmak. Birincisi dönemsel karşılaştırmaları ikincisi ise ülkeler arası karşılaştırmaları mümkün kılmaktadır. En düşük ve en

⁷³ Tuncer Bulutay ve diğerleri, a.g.k., s.1

⁷⁴ Karluk’tan (1999:74) aktaran Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s.31

⁷⁵ Araştırmada da belirtildiği gibi bu hesaplama, araştırma sonucunda ulaşılan gelir (1968 yılı için 56.269 milyon TL) ile Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hesaplanan milli gelir (1968 yılı için 97.045 milyon TL, geçici tahminler) arasında bir farkın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farka yol açan diğer bir etmen ise daha önceden belirtildiği gibi örneklem oluşturulurken izlenen yol ile düşük gelir beyan etme eğilimidir. Tuncer Bulutay ve diğerleri, a.g.k., s.2-3

yüksek gelir gruplarının karşılaştırılması ülke içi gelir eşitsizliklerinin yansıtılmasında en açık göstergelerden birini sunmaktadır. 1968 yılı araştırması bu karşılaştırmayı bölgesel, yerel ve mesleki farkları gözeterak ortaya koymaya çalışmıştır.

Tablo 4: Bölgeler, Yerleşim Yerleri ve Meslek Grupları İçin Eşitliğe En Yakın Ve Eşitlikten En Uzak Birimlerde Gelir Dağılımı										
	Türkiye Toplamı için	Bölgeler için		Tabakalar için			Meslekler için			
		Ege ve Marmara B.	Doğu Anadolu B.	Ankara, İstanbul, İzmir	15000 - 50000 Nüfuslu Yerler	2000 den az Nüfuslu Yerler	Büyük Ticaret, Ticaret, Serbest Meslek, Esnaflık	Memur	İşçilik ve Teknisyenlik	Çiftçi ve Tarım İşçisi
Nüfusun En Düşük Gelirli %10'u	1	2	1	2	3	1	1	3	2	1
Nüfusun En Yüksek Gelirli %10'u	45	33	52	43	31	49	46	24	30	49

Kaynak: Tuncer Bulutay, Serim Timur ve Hasan Ersel, Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 325, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 170

Tablo 4’te görüldüğü gibi nüfusun en yoksul ve en zengin yüzde 10’luk dilimleri arasında 1968 yılında büyük bir uçurum vardır. Nüfusun en düşük gelirli yüzde 10’luk dilimi gelirin yalnızca %1’ini alırken, en yüksek gelirli yüzde 10’u gelirin %45’ine sahip olmaktadır. Bu uçurum bölgesel düzeyde Doğu Anadolu Bölgesi, nüfusu 2000’den az yerleşim yerleri ve çiftçilik ile tarım işçiliği ile uğraşan kesimler için daha da derinleşmektedir. Nüfusu 2000’den küçük yerleşim yerleri idari sınıflandırmaya göre köyleri temsil etmektedir. 1968 yılında gelir

adaletsizliğinin yerel düzeyde en yüksek olduğu kesim köyler iken, köyleri %43'lük oranla büyük şehirler izlemektedir.

1968 araştırması Türkiye'yi ülkeler arası bir karşılaştırmaya da tabi tutmuş, Türkiye, ABD, Batı Almanya ve Hindistan arasında yaptığı karşılaştırmada Türkiye'nin gelirin en adaletsiz dağıldığı ülke olduğu sonucuna varmıştır.⁷⁶

1973 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü'nü verilerine dayanan üçüncü bir araştırma daha yapılmıştır. Söz konusu araştırma Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Elektronik Hesap Bilimleri Merkezi'nin katkısıyla gerçekleştirilmiştir. "1973 Gelir Dağılımı Araştırması" olarak adlandırılan bu araştırma çok aşamalı kümeli tesadüfi örnekleme yöntemi (multi-stage stratified random sampling) ile seçilen 6500 hane halkından soru kağıtları kullanılabilir nitelikte olan 4658'inin verilerine dayanmaktadır.⁷⁷ Bu araştırmanın önemli eksikliklerinden biri olarak 70'li yıllarda gelir dağılımında önemli bir faktör haline geldiği bilinen yurtdışından gelen transfer gelirlerinin hesaplamaların dışında bırakılmış olması gösterilebilir.⁷⁸

1973 DPT araştırmasının önsöz bölümünde Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yapılan gönderme 70'li yıllarla birlikte gelir dağılımı araştırmalarına ilginin arttığını göstermektedir. Birinci ve İkinci Planlardan farklı olarak ilk defa Üçüncü Planla birlikte beş yıllık kalkınma planlarına gelir dağılımı başlığı girmiş ve bu vurgu DPT'nin araştırmasına zemin hazırlamıştır. Ancak metin planın hedefleri ile araştırmanın gelişmekte olan ülkeler ve gelir dağılımı arasında kurduğu ilişki

⁷⁶ Tuncer Bulutay ve diğerleri, a.g.k., s.172

⁷⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, *Gelir Dağılımı Araştırması 1973*, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Yayın No: 1494, Ankara, 1976

⁷⁸ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s.31

arasında bir açığı ortaya koymaktadır. Plan Türkiye'nin gelir politikasına bakışını özetlemektedir. Türkiye'nin önüne öncelikli hedef olarak kalkınmayı koyan Üçüncü Plan, kalkınmayla gelir dağılımı arasındaki bağı zayıflatacak şekilde gelir dağılımının iyileştirilmesi hedefini uzun vadeli bir hedef olarak tayin ederek bu hedefi ötelemektedir.

“Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir. Bu nedenle çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması uzun dönemde iyileştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir. Ancak kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay almasına olanak sağlanacaktır.”⁷⁹

1973 araştırması ise planın uzun dönemli hedefleri arasına koyduğu bu hedefin kısa dönemli politikaların konusu olmaması halinde “sosyal ve ekonomik yaşamın dağınık, parçalı bir biçimde sürmesine yol açacağını, sosyal, bölgesel ve mesleki hareketlilikleri önleyeceğini, kalkınma belli bir aşamaya geldikten sonra da talep yetersizliği doğuracağını ve önceleri gelişmeye yol açan etmenlerin, bir süre sonra gelişmenin engellerini oluşturacağını” söylemektedir.⁸⁰

Araştırma ile kamu politikası arasında ortaya çıkan bu açığı araştırmaların gelir dağılımı eşitsizliğinin en yoğun şekilde gündeme geldiği dönemde bile neden bir devlet politikası haline gelemediğini göstermektedir.

⁷⁹ DPT, 1973, a.g.k., Önsöz

⁸⁰ DPT, 1973, a.g.k., s.4

1973 araştırması, 1963 yılında yapılan ilk gelir dağılımı araştırmasından 1973 yılına kadar gelir dağılımı eşitsizliğinin nasıl bir seyir izlediğini ve planlı dönemin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmıştır.

Tablo 5: Düşük Gelirli Ailelerden Yüksek Gelirli Ailelere Doğru Aile Yüzdeleri ve Gelir Payları 1963, 1968, 1973							
Hanehalkı (Aile) Yüzdeleri	Gelir Yüzdeleri			Hanehalkı (Aile) Birikimli Yüzdeleri	Birikimli Gelir Yüzdeleri		
	1963	1968	1973		1963	1968	1973
Birinci %20	4,5	3	3,5	20	4,5	3	3,5
İkinci %20	8,5	7	8	40	13	10	11,5
Üçüncü %20	11,5	10	12,5	60	24,5	20	24
Dördüncü %20	18,5	20	19,5	80	43	40	43,5
Beşinci %20	57	60	56,5	100	100	100	100
Gini Oranı	0,55	0,56	0,51				
Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Yayın No: 1494, Ankara, 1976, s.24							

Kapsam ve yöntem farklarından doğan karşılaştırma zorlukları bir yana bırakılırsa 1968 yılında bir kırılma yaşandığı, gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı söylenebilir. Gini oranları itibariyle 1963 ve 1968 yılları arasında kayda değer bir farklılaşma olmamakla birlikte planlı dönemin ilk yıllarında gelir dağılımında bir eşitsizlik artışı ve sonrasında bir düzelme olduğu söylenebilir.⁸¹ Bu farklılaşma hızlı büyüme için izlenmesi öngörülen Harrod-Domar büyüme modelinin tasarruflar lehine gelir dağılımını bozmasından kaynaklanmıştır. Ancak beklendiğinin aksine yüksek büyüme sağlanamamıştır. Bu yönelim 1968 yılıyla karşılaştırıldığı zaman işçi ve memurların gelirden aldıkları payın (enflasyonist baskı nedeniyle küçük oranda

⁸¹ DPT, 1973, a.g.k., s.23

dahi olsa) artmasına ve çiftçiler ile tarım işçilerinin toplam nüfus içindeki paylarının azalmasına rağmen gelirden aldıkların payın artmasına neden olmuştur.

Tablo 6: Meslek Gruplarının 1968'den 1973'e Nüfus Ve Gelir Paylarında Değişme		
	Nüfus Payında Değişme	Gelir Payında Değişme
Meslek I	-6,9	-18,1
Meslek II	42,5	19,5
Meslek III	21,7	7
Meslek IV	-14,7	6,1
Meslek I	Büyük ticaret ve sanayi erbabı, serbest meslek erbabı, ticaret erbabı, küçük esnaf ve sanatkar, rantıye	
Meslek II	Büyük memur ve küçük memur	
Meslek III	Teknisyen, kalifiye işçi, düz işçi	
Meslek IV	Çiftçi, tarım işçisi	
Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Yayın No: 1494, Ankara, 1976, s.27		

1973 yılı bölgesel gelir dağılımı sonuçları Doğu Anadolu Bölgesi'nin toplam nüfusun %14,7'sine sahip olmakla beraber gelirin sadece yüzde 9,9'unu alabildiğini göstermektedir.⁸² Ortalama hane halkı gelirin en yüksek olduğu bölge Karadeniz Bölgesi olarak belirtilmiştir. Ancak bu durum İstanbul ve İzmir gibi ortalama hane halkı geliri çok yüksek iki şehrin Ege-Marmara Bölgesi'ne dahil edilmemesinden kaynaklanmaktadır.⁸³

1973 Araştırması istatistiklerine o ana kadar yapılmamış bir yeniliği ekleyerek sanayileşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya

⁸² 1973 Araştırması hesaplamalarını beş bölge üzerinden yapmış, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesini tek bir bölge olarak ele almıştır. Ege ve Marmara Bölgeleri de birlikte ele alınmıştır. DPT, 1973, a.g.k., s.38

⁸³ İstanbul toplum nüfusun 8,5'ini barındırırken gelirden gelirden %13,9'luk pay almaktadır. İzmir için ise bu durum sırasıyla 4,4 ve 5,4 olarak görülmekte, ikisinin toplam gelirleriyle Ege-Marmara Bölgesi nüfusun %33,7'sini barındırmakla birlikte %37,7 gelir payı almaktadır. DPT, 1973, a.g.k., s.37-39

çalışmıştır.⁸⁴ Araştırmanın bulgularına göre ortalama hane halkı geliri gelişmiş yörelerde az gelişmiş yörelerden; sanayileşmiş yörelerde ise orta derecede sanayileşmiş yörelerle sanayileşmemiş yörelerden daha yüksektir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesine göre gelir az gelişmiş yörelerde; sanayileşme göstergesine göre ise, sanayileşmiş yörelerde daha dengesiz dağılmaktadır. Sektörel gelir dağılımı eşitsizliğinin de tarım ve hizmetler sektörüne kıyasla en yüksek olduğu sektörün yine sanayi olduğu görülmektedir.⁸⁵ En derin eşitsizliğin sanayileşmiş bölgelerde ortaya çıktığının gösterilmesi çalışmanın amaçlarından biri olan fonksiyonel gelir dağılımındaki eşitsizliği de ortaya koyan bir veri sunmaktadır.

Tarımsal gelir elde eden hane halklarıyla tarım dışı gelire dayanan hane halkları karşılaştırıldığı zaman ikincisi yönünde eşitsizliğin arttığı görülmüştür.⁸⁶ Bu eşitsizlik artışının en çok Akdeniz Bölgesinde yoğunlaşması ise toprak mülkiyetindeki eşitsizliğe dayandırılmıştır.⁸⁷

Ülkelerarası karşılaştırma itibariyle Türkiye incelemeye alınan İsveç, Norveç, Pakistan, Yunanistan, ABD, Danimarka, Finlandiya, Seylan, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerden daha derin bir gelir eşitsizliğe sahne olmaktadır.

1986 yılında Celasun tarafından anket çalışması yapmadan gelir dağılımı modellemesi ile 1978 ve 1983 yılları için tahminde bulunan bir araştırma yapılmıştır.⁸⁸ Çalışmada 1973 yılı DPT verileri kullanılmış, raporda eksik görülen tarım dışı gelirler ve tarımsal nüfusa ilişkin düzeltmeler yapılmıştır. 1986 yılında bir

⁸⁴ DPT, 1973, a.g.k., s.83-94

⁸⁵ Tarım (Gini Oranı: 0,56), Sanayi (Gini Oranı: 0, 45) ve Hizmetler (Gini Oranı: 0,46) DPT, 1973, a.g.k., s.155

⁸⁶ DPT, 1973, a.g.k., s.98-102

⁸⁷ DPT, 1973, a.g.k., s.47

⁸⁸ Merih Celasun, "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-83", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 13 (1-2), s.193-216

başka çalışma da TÜSİAD tarafından hazırlanmış, bu çalışmada Türkiye'nin sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.⁸⁹

Devlet İstatistik Enstitüsü 1987 ve 1994 yıllarında hanehalkı tüketim ve gelir dağılımı anketlerine dayalı iki araştırma yapmıştır.⁹⁰ Türkiye genelini kapsayan bu iki araştırma 2000 yılında TÜSİAD'ın gelir dağılımı ve yoksulluk araştırmasına kaynak olmuştur.⁹¹ 1987 yılı araştırması 1985 Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre tabakalı çok aşamalı sistematik örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Bu araştırma için gerçekleştiren anket çalışması “bölge, nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere Türkiye genelini kapsayan ilk anket çalışması”dır.⁹² Çalışma coğrafi, sosyal ve ekonomik yapıya göre beş bölgeye ayrılan yerleşim yerlerindeki 26.400 hane halkı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi ise 1990 nüfus sayımı verilerine dayanılarak belirlenen 26.236 hane halkı ile görüşme yapılarak oluşturulmuştur. 1987 yılında kullanılan beş coğrafi bölge yerine yedi coğrafi bölge tabakalaması kullanılmıştır. 1987 yılındaki çalışmaya benzer şekilde nüfusu 20.000'den büyük yerleşim yerleri kentsel ve küçük yerleşim yerleri kırsal olarak nitelendirilmiş ve örneklem yerleşim yerleri, bloklar ve hanehalkları olarak üçe ayrılmıştır.

2000 TÜSİAD raporu 1963-94 yılları arası yapılan araştırmaları karşılaştırmalı olarak yansıtmış ve 60'lardan 90'lara Türkiye'nin nasıl bir seyir izlediğini takip etme fırsatı sunmuştur.

⁸⁹ Esmer, Fişek ve Kalaycıoğlu'dan (1986) aktaran Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s.31

⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları-Gelir Dağılımı, Yayın No: 1441, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990; Devlet İstatistik Enstitüsü, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997

⁹¹ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k.

⁹² Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k., s.32

Tablo 7: Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Bulguları								
Hanehalkı Yüzdeleri	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994
En düşük %20	4,5	3	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9
İkinci %20	8,5	7	8	7,4	7	8,4	9,6	8,6
Üçüncü %20	11,5	10	12,5	13	12,6	12,6	14,1	12,6
Dördüncü %20	18,5	20	19,5	21,1	21,9	19,2	21,2	19
En yüksek %20	57	60	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49
Kaynak: Seyfettin Gürsel ve diğerleri, Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 2000, s. 34								

Tablo 7'den görüldüğü gibi Türkiye'de en düşük ve en yüksek %20'lik gelir grupları arasındaki fark başta olmak üzere gelir grupları arasındaki eşitsizlik varlığını korumuştur. Ancak 1987 yılı Gini katsayıları itibariyle de önemli bir kırılma noktasıdır. 1987 ve 1994 araştırmalarının göstergeleri gelir dağılımı dengesizliğinin 80'li yılların ikinci yarısı itibariyle arttığını göstermektedir.

Yukarıda ele alınan gelir dağılımı araştırmalarında dikkat çeken bir olgu da, Türkiye'de kentsel gelir dağılımının kırsal gelir dağılımından daha bozuk olmasıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1994 Gelir Dağılımı Anketlerine göre kentlerde gini katsayısı 0,51 iken kırsal bölgede 0,41'dir. Bunun en önemli nedeninin tarımsal üretimin katma değerinin düşük olması sonucu yüksek gelir farkları oluşmaması olduğu düşünülmektedir. Kentlerde ise düşük katma değerli üretim ile yüksek katma değerli üretim yan yana gerçekleşmekte, bu da gelir seviyeleri arasında önemli farklılıklar oluşmasına yol açmaktadır.⁹³

⁹³ Yumuşak İbrahim Güran ve Mahmut Bilen, Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, 2000, s.78

3.1.2. TÜSİAD'ın Gelir Dağılımı Raporu

TÜSİAD tarafından hazırlatılan “Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma” başlıklı raporda, TÜİK tarafından yapılan 1987 ve 1994 gelir dağılımı anketleri bireysel eşdeğer gelir yaklaşımı çerçevesinde yeniden değerlendirilerek, söz konusu yıllar arasında gelir dağılımındaki değişimler incelenmektedir.⁹⁴

Bireysel eşdeğer gelir yöntemi ile gelir dağılımı anketlerinde elde edilen sonuçlar hane halkı geliri değil, hane halkının ortak tüketimlerinden kaynaklanan ölçek ekonomilerini de dikkate alan bireysel eşdeğer gelir (disposable income per equivalent household member) ile değerlendirilmektedir. Buradaki amaç kişilerin refah düzeyini tek başına hane başına düşen gelir değil, o hanede yaşayan kişilerin sayısının da belirlediğine dikkate almaktır. TÜİK ise anket sonuçlarının değerlendirilmesinde eğer iki hane aynı gelire sahipse, farklı sayıda kişiden oluşsalar dahi aynı gelir seviyesinde kabul etmektedir.

Eşdeğer gelir yöntemi kullanılarak yapılan araştırma sonucunda 1987 yılından 1994 yılına TÜİK’in hesaplamalarında görülen bozulmanın yaşanmadığı, aksine nüfusun %85’lik alt bölümü için bir iyileşmenin yaşandığı, ancak net bir sonuca varmak için Türkiye için yapılacak bir ölçek araştırması ile eşdeğer gelirin yeniden hesaplanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

3.1.3. TESEV’in Raporu

Abuzer Pınar tarafından TESEV için hazırlanan “Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor” başlıklı raporda TÜİK tarafından

⁹⁴ Seyfettin Gürsel ve diğerleri, a.g.k.

yapılan 1994 ve 2002 yılları hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri kullanılarak Türkiye’de vergilerin ve kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.⁹⁵

Çalışmada yöntem olarak genel ifadesiyle vergiler ve kamu harcamaları öncesi ve sonrası gelir dağılımlarının karşılaştırılması anlamına gelen mali yansıma analizi yöntemi kullanılmıştır. Vergi ile ilgili olarak dolaylı ve dolaysız bütün vergiler dikkate alınırken, harcama yansıması analizinde gelir dağılımında önemli etki yaratan eğitim, sağlık ve altyapı harcamaları dikkate alınmıştır.

Sonuç olarak Türkiye 1994 ve 2002 yıllarında gelir vergisi ile kamunun ilk ve ortaöğretim, sağlık, altyapı ve transfer harcamalarının gelir dağılımında eşitsizliği azaltıcı etkisi olduğu, ancak katma değer vergisinin eşitsizliği artırdığı, akaryakıt tüketim vergisi, üniversite eğitimi ve genel kamu hizmetlerinin etkisinin ise çok düşük düzeylerde veya hiç olmadığı tespit edilmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında ise Türkiye’de gelir dağılımının yapısı dikkate alındığında gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki düzeltici etkisi göz ardı edilebilecek kadar düşük, harcamaların etkisi yüksek olmakla birlikte bunların da bütçenin yarısını temsil ettiği, dolayısıyla gelirin eşitlikçi olarak yeniden dağıtılabilmesi için bazı maliye politikası değişiklikleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

3.1.4. TÜİK’in 2004 ve 2005 Gelir Dağılımı Anketleri

TÜİK’in 1987 yılından beri aralıklarla yaptığı gelir dağılımı anketlerinin sonuncusu, 2005 yılı için yapılmış ve sonuçları 2006 yılı sonunda açıklanmıştır⁹⁶.

⁹⁵ Abuzer Pınar, *Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?*, TESEV, Kasım 2004, www.tesev.org.tr/rapor_kasim2004.pdf

⁹⁶ TÜİK Haber Bülteni No:207, 25.12.2006, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408

Anketler Türkiye'nin her bölgesinde kent ve kırdaki yaşayan 8.640 örnek hane halkı seçilerek gerçekleştirilmiştir.

Yüzde 20'lik gruplar	Türkiye		Kent		Kır	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci yüzde 20(1)	6.0	6.1	6.4	6.4	6.3	6.1
İkinci yüzde 20	10.7	11.1	10.8	11.5	11.2	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.2	15.8	15.2	16.0	15.8	15.9
Dördüncü yüzde 20	21.9	22.6	21.4	22.6	22.7	22.6
Beşinci yüzde 20(2)	46.2	44.4	46.1	43.5	43.9	44.2
Gini Katsayısı	0.40	0.38	0.39	0.37	0.37	0.38
(1) Toplam gelirden en az pay alan grup						
(2) Toplam gelirden en fazla pay alan grup						
Kaynak:TÜİK Haber Bülteni No:207, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408						

Anket sonuçlarına göre 2004 yılında Türkiye geneli için 0.40 olan Gini katsayısı, 2005 yılında 0.38'e düşmüştür. Dikkat çekici sonuç ise Türkiye genelindeki düzelmeye rağmen, kırlarda gelir dağılımının az da olsa kötüleşmesidir. Ayrıca hem kırlarda hem de kentlerde en yoksul %20'lik dilimin gelirden aldığı payda bir düzelmeden ziyade, gerileme yaşanmıştır.

Diğer taraftan TÜİK tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmalarının, öncelikle anket yöntemi ile yapılması nedeniyle Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin sağlıklı veriler üretmediği iddia edilmektedir. Sönmez TÜİK'in 2002 yılı gelir dağılımı anketlerinin sonucunda ulaşılan milli gelir rakamlarının yine TÜİK'in önceden açıkladığı milli gelir rakamlarının yarısından az olduğunu ve 184 milyar YTL olarak açıklanan 2002 harcamalarının gelir dağılımı anketi sonucunda 120

milyar YTL olarak ortaya çıktığını söylemektedir.⁹⁷ Boratav ise TÜİK'in 2004 yılı gelir dağılımı anketi ile milli gelir hesaplamaları karşılaştırıldığında anketlere göre toplam 150 milyar YTL olarak hesaplanan milli gelirin, milli gelir hesaplamalarında yaklaşık 366 milyar YTL olarak hesaplandığını, dolayısıyla gelir dağılımı anketlerinin milli gelirin yaklaşık %41'ini kapsadığını söylemektedir. Bu sonuçta ise özellikle anketler ile %25'lik bir kısmı kapsanan kar, faiz ve rant gelirlerinin hane halkları tarafından gizlenmesinin önemli bir etkisi olduğunu iddia etmektedir.⁹⁸

3.2. Türkiye’de Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi

Üçüncü bölümde maliye politikalarının gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımına etkisini yapılan kuramsal çalışmalar çerçevesinde ele almaya çalıştık. Bu bölümün ilk kısmında ise Türkiye’de bugüne kadar yapılan belli başlı gelir dağılımı araştırmalarının sonuçlarına değindikten sonra, bir gelişmekte olan ülke olarak Türkiye’de maliye politikalarının gelir dağılımına etkisini son dönemler esas alınmak üzere tartışmaya çalışacağız.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının sonuçlarını değerlendirmede ya da önceki uygulamalardan yola çıkarak politika önerisi getirmede karşılaşılan birincil sorun yeterli veri setine ulaşamamaktır. Türkiye’de istatistik tutma geleneğinin köklü olduğu söylene de belli başlı bütün gelir dağılımı araştırmalarının veri setini kullandığı TÜİK’in gelir dağılımı çalışmaları kurumun politik etkiye açık olduğu iddiası ile sıkça eleştirilmektedir. Ayrıca başta yaşanan Avrupa Birliği üyelik sürecinin etkisi olmak üzere pek çok istatistiki verinin

⁹⁷ Mustafa Sönmez, DİE’nin Gelir Dağılımı İyileştireci Safsatası Üzerine, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt.19, No.1, Ocak-Şubat 2004, s.34

⁹⁸ Korkut Boratav, Gelir Dağılımı Üzerine Zevzeklikler, www.sol.org.tr/index.php?yazino=6709, Erişim Tarihi: 18.10.2007

tanımlaması, kapsamı değişmekte, bu da önceki yıllar ile bir karşılaştırma yapma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Örneğin aşağıda verilmekte olan bütçe gerçekleştirmelerine ilişkin tabloya, 2006 yılı rakamları mevcut olmasına rağmen, alınmamıştır. Çünkü 2006 yılı başından itibaren uygulamaya koyulan konsolide bütçe sistemi, veriler üzerinde bir düzeltme yapılmadığından, daha önceki yıllar ile karşılaştırma yapılması imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Maliye politikalarının gelir dağılıma etkisi ile ilgili olarak yapılan kurumsal çalışmalara paralel olarak, bir gelişmekte olan ülke olarak Türkiye’de maliye politikalarının gelir dağılımına etkisini de vergilerin gelir dağılımına etkisi ve kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi olarak iki ayrı başlık altında incelemek anlamlı olacaktır.

3.2.1. Türkiye’de Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi

OECD tarafından üye ülkelerin kamu gelirlerine ilişkin yapılan çalışmada, bir bütün olarak özel sektörden kamuya toplanan vergiler yoluyla aktarılan kaynağın milli gelire oranla ifadesi olarak tanımlanan global vergi yükü Türkiye’de 1990 yılında %20 iken 2004 yılında %31,3’e yükselmiştir. Ancak bu yükselişe rağmen Türkiye’de global vergi yükü OECD ortalaması olan %35,9’un altında kalmaktadır.

Tablo 9: Toplam Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Dahil)											
	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	12,5	16,0	17,9	15,4	20,0	22,6	32,3	35,1	31,1	32,9	31,3
OECD Ortalaması	28,3	30,3	32,0	33,6	34,8	35,9	37,2	36,8	36,3	36,1	35,9

Kaynak: OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris, 2006

Gelişmiş OECD ülkeleri ile Türkiye arasında her ne kadar global vergi yükünde bir farklılık olsa da, Türkiye ile bu ülkelerin vergi yapısındaki temel farklılık vergi gelirlerinin toplandığı kaynaklardan doğmaktadır. Türkiye’de mal ve hizmetlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 47,7 ile %32,3 olan OECD ortalamasının çok üzerindedir. Benzer bir durum OECD üyesi gelişmekte olan diğer ülkeler içinde gözlenmektedir. Meksika’da mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %55,5, Kore’de %36,3 ve Macaristan’da % 40,8’dir.

Tablo 10: Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatının Yüzde Dağılımı		
	Dolaysız Vergiler (1)	Dolaylı Vergiler (2)
Yıllar	(%)	(%)
1960	42	58
1970	38	62
1980	63	37
1990	52	48
2000	41	59
2001	40	60
2002	34	66
2003	33	67
2004	31	69
2005	33	67
2006	31	69

(1) Dolaysız vergiler; gelirden alınan vergiler ve servetten alınan vergiler gruplarını kapsamaktadır.

(2) dolaylı vergiler; mal ve hizmetlerden alınan vergiler, dış ticaretten alınan vergi grupları ile kaldırılan vergiler artıklarını kapsamaktadır.

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo3.xls.htm

Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilere dış ticaretten alınan diğer dolaylı vergiler de eklendiğinde, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı 2006 yılı itibariyle %69 olarak gerçekleşmiştir. III. bölümde ifade edildiği üzere harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergilerin gerek yansıtılma imkanının olması, gerekse düşük gelirli insanların marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması, yani gelirlerinin neredeyse tamamını harcamaları nedenleri ile eşitsizliği artırdığı iddia edilmektedir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından büyük oranda toplanmasının daha kolay olması nedeni ile tercih edilen dolaylı vergilerin neo-liberal politikaların etkisini artırdığı 80'li yıllardan sonra daha da ağırlık kazandığı gözlenmektedir.

Türkiye'de de 1990'da % 50 civarında olan dolaylı vergilerin payı 2006 yılı itibariyle %69'a çıkmıştır. Kuramsal analizlerden yola çıkarak Türkiye'de dolaylı vergilerin ağırlığının gitgide arttığı bir maliye politikasının gelir dağılımını bozucu etki yaptığı sonucuna varılabilir.

Diğer taraftan, dolaylı vergiler içinde önemli bir ağırlığı olan katma değer vergisinde farklı mallar için farklı oranlar belirlenmesi sureti ile gelirin yeniden dağılımı amaçlanmaktadır. Ancak özellikle temel mallara ilişkin katma değer vergisi oranında yapılan bu indirimden, zenginlerin de yararlanması eleştirilmektedir. Bunun yerine vergi sisteminin de daha basitleşmesine fayda sağlayacak şekilde daha az malda farklı oran uygulanması ve genel vergi oranının düşürülmesi önerilmektedir.⁹⁹

Ayrıca Pınar, KDV'yi kimin ödediği üzerine yaptığı analizde hem 1994 hem de 2002 yıllarında KDV'nin Gini katsayısını az da olsa artırdığı, yani gelir dağılımında adaletsizliği artırdığı ve bunun yanında da en düşük gelir grubunun

⁹⁹ Teoman Pamukçu ve Erinç Yeldan, "Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues", www.bilkent.edu.tr/~yeldane/FEMISE_Fiscal2005.pdf

ortalama KDV yükünün en yüksek gelir grubunun bir buçuk katı olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁰ Aynı çalışmada dolaylı vergi gelirleri içinde payı yüksek olan akaryakıt tüketim vergisi üzerine yapılan analiz sonucunda ise, bu verginin araba sahipliği gerektirmesi nedeni ile yüksek gelir grupları üzerinde negatif bir etkisi tespit edilse de, bunun etkinin ciddi boyutlara ulaşmadığı sonucuna varılmıştır.¹⁰¹

Özellikle KDV'nin gelir dağılımına etkisi üzerine değerlendirme yapılırken Türkiye için göz önüne alınması gereken bir diğer faktör, ekonomide yaşanan kayıt dışılıktır. İlk uygulanmaya başlamasından bu yana KDV alışverişlerde pazarlık payı olarak kullanılmış, fiş almama karşılığı verginin en azından bir kısmı indirim olarak tüketiciye yansımıştır. Ancak son yıllarda bazı malların KDV oranındaki indirime rağmen, 1999'da %28,1 olan KDV'nin toplam vergi gelirleri içindeki payı %33,5'e çıkmıştır.¹⁰²

¹⁰⁰ Abuzer Pınar, a.g.k., s.31-34

¹⁰¹ Abuzer Pınar, a.g.k., s.34-36

¹⁰² www.gib.gov.tr

Tablo 11: Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (2004)						
	Gelir ve Kurumlar	Sosyal Güvenlik	Ücretler	Emlak	Mal ve Hizmetler	Diğer
Meksika	24,6	16,5	1,2	1,6	55,5	0,6
ABD	43,4	26,3		12,0	18,3	
Japonya	32,0	37,7		10,0	20,0	0,3
Kore	27,9	20,7	0,2	11,3	36,3	3,5
Çek Cum.	25,1	42,3		1,1	31,2	0,0
Fransa	23,3	37,1	2,6	7,6	25,6	3,6
Almanya	27,3	40,7		2,5	29,2	0,0
Yunanistan	23,5	34,7		4,4	37,1	
Macaristan	23,6	30,1	2,3	2,3	40,8	0,8
İtalya	31,4	30,3		6,1	26,4	5,5
Norveç	46,2	21,6		2,6	29,7	
Polonya	17,9	40,9	0,7	3,8	36,0	
Portekiz	24,2	31,8		4,6	38,6	0,5
Slovak Cum.	18,8	39,4		1,8	39,8	
İsveç	37,7	28,4	4,7	3,1	25,8	0,1
İsviçre	43,4	24,4		8,5	23,7	
Türkiye	22,1	23,9		3,1	47,7	3,2
İngiltere	36,8	18,8		12,0	32,0	
OECD Ortalama	34,4	25,9	0,9	5,6	32,3	0,7

Kaynak: OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris, 2006

Türkiye’de vergi politikası gelir dağılımı bağlamında ele alındığında dikkat çeken bir başka nokta ise servetin neredeyse hiç vergilendirilmediğidir. Bir servet unsuru olan emlaktan alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı OECD ortalaması olan %5,6’nın altında %3,1’dir. Meksika ve Macaristan gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de paralel bir durum mevcuttur.

Doğası gereği servet başlangıç düzeyinde bir eşitsizlik yaratmaktadır. Her ne kadar gelir vergisine ilişkin kaynak ve safi artış kuramlarından ilki tercih edilmiş olsa da, yani yıl içinde elde edilen faktör gelirleri olarak kar, rant, faiz ve ücretin

vergilendirilmesi, Türkiye’de gelir vergisinin yeterince toplanamıyor olmasının yanında servetin de vergilendirilmemesi gelirin daha eşitlikçi bir biçimde yeniden dağıtılması maliye politikasının bir işlevi olarak kabul edildiğinde, bu işlevin yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de vergi yükünün adaletsiz dağılmasına ilişkin en önemli göstergelerden birisi de Maliye Bakanlığı tarafından faaliyet gruplarına göre gelir vergisi mükelleflerinin ödedikleri ortalama gelir vergisine ilişkin yapılan çalışmadır. 2004 yılına ilişkin yapılan çalışmaya göre beyanname ile vergi veren gelir vergisi mükellefi yaklaşık 1.250 bin kişi ortalama ayda 75 YTL vergi vermektedir. Bunların içinden ayda ortalama fırınlar 38 YTL, avukatlar 83 YTL, lokantalar 24 YTL ve doktorlar 78 YTL gelir vergisi ödemektedir (bkz. Tablo 12).

Tablo 12: 2004 Dönemi Yıllık Gelir Vergisinin Seçilmiş Faaliyet Gruplarına Göre Dağılımı				
Faaliyet Grupları	Mükellef		Ödenmesi Gereken Vergi	
	Adedi	%	%	Ortalaması
Tüm Mükellefler	1.241.653	100,00	100,00	902,99
Akaryakıt Ticaret	6.913	0,56	0,77	1.243,20
Altın İmalat ve Tic.	13.374	1,08	0,49	410,88
Ayakkabı İmalı	3.608	0,29	0,10	317,98
Oteller-Moteller	4.542	0,37	0,23	558,17
Deri İmalı	846	0,07	0,04	464,94
Eczaneler	16.543	1,33	5,43	3.683,21
Fırımlar	11.859	0,96	0,48	453,27
Avukatlar	27.814	2,24	2,50	1.007,83
Diş Hekimi	9.221	0,74	0,24	286,74
Doktorlar	16.131	1,30	1,35	941,27
Mimar Mühendis	8.297	0,67	0,71	960,34
Noter	909	0,07	4,13	50.882,03
Seyahat ve Turizm İşletmesi	6.161	0,50	0,22	392,10
Mensucat Sanayi	5.596	0,45	0,16	322,09
Mobilya	30.354	2,44	0,90	332,95
Lokantalar	40.420	3,26	1,07	296,17
Kürk İmalı Toptan ve Perakende	110	0,01	0,00	164,99
İnşaat Malzemeleri	35.317	2,84	1,27	403,61
Et ve Etten Mamul Maddeler	8.419	0,68	0,32	423,08
Konfeksiyon (İmalat)	11.903	0,96	0,56	530,91
YMMM	28.774	2,32	1,26	492,56
Sanatçılar	1.467	0,12	0,68	5.219,12

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/FGGOVB/faaliyetgrp2004GV.xls.htm

Bu sonuçlardan da görülebileceği gibi stopaj ile vergi ödeme yükümlüsü olan ücretli çalışanlar beyanname ile vergi ödeyen meslek grupları ile karşılaştırıldığında önemli bir yük ile karşı karşıya kalmaktadır. 16 yaşını dolduranlar için asgari ücretin brüt 585 YTL ve net 419 YTL, yani asgari ücretteki vergi yükünün aylık 166 YTL

olduğu dikkate alındığında Türkiye’de mevcut gelir vergisi uygulamasının en azından gelir dağılımına olumlu katkı yaptığını söylemek zor olmaktadır.

Diğer taraftan, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nda 2006 yılında yapılan değişiklik ile¹⁰³ hem gelir vergisi oranları değiştirilmiş hem de ayırma kuramından vazgeçilerek emek gelirleri ile diğer gelirler arasındaki tarife farklılığı ortadan kaldırılmıştır. 2007 yılında yapılan deđişiklik¹⁰⁴ ile ise ücretlilerin kendisi, eşi ve çocukları ile ilgili eğitim, sağlık, gıda, giyim ve kira harcamalarına belirli oranlar uygulanarak hesaplanan tutarların bir sonraki yıl ödenecek gelir vergisinden indirilmesine izin veren “cretlilerde vergi indirimi” uygulamasından vazgeçilmiştir. Söz konusu uygulamanın yerini almak üzere 2008 yılı başından itibaren asgari geçim indirimi uygulamasına başlanmıştır.

Anılan yasa ile asgarî geçim indiriminin asgarî ücretin yıllık brüt tutarının çalışan kişinin kendisi için %50’si, çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için %10’u, çocukların her biri için ayrı ayrı olmak üzere ilk iki çocuk için %7,5 diğer çocuklar için %5’i olarak belirlenen tutara gelir vergisi tarifesinin birinci gelir dilimine uygulanan oranın (%15) arpılmasıyla bulunan tutarın, hesaplanan vergiden mahsup edilmesi suretiyle uygulanacağı düzenlenmiştir.¹⁰⁵

2006 yılında yapılan diğer bir değişiklik ise 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile %30 olan kurumlar vergisi oranının %20’ye indirilmesidir.

¹⁰³ 08.06.2006 tarih ve 26133 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 03.06.2006 tarih ve 5479 sayılı Kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 103’üncü maddesi değiştirilmiştir. Buna göre, ücret gelirleri için %15, %20, %25, %30 ve %35 ve ücret dışı gelirler için %20, %25, %30, %35 ve %40 olan gelir vergisi oranları tek bir tarifede birleştirilerek %15, %20, %27 ve %35 olarak belirlenmiştir.

¹⁰⁴ 04.04.2007 tarih ve 26483 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 28.03.2007 tarih ve 5615 sayılı Kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun “cretlilerde Vergi İndirimi” başlıklı mükerrer 121’inci maddesi yürürlükten kaldırılmış ve “Asgari Geçim İndirimi” başlıklı 32’nci madde eklenmiştir.

¹⁰⁵ Tespit edilen oranlar dikkate alınarak yapılan hesaplamaya göre, eşi çalışmayan ve yedi çocuğu olan bir asgari ücretlinin gelirinin tamamı gelir vergisi kapsamı dışında kalacaktır.

Ayrıca kurumlar vergisinde yapılan bu indirimden kısa bir süre önce yatırım indirimi uygulaması kaldırılmıştır¹⁰⁶.

2006 ve 2007 yıllarında yapılan önemli değişiklikler ile gelir vergisi oranlarının değiştirilmesi, ayırma kuramından vazgeçilmesi, ücretlilerde vergi indirimi sistemi yerine asgari geçim indirimi sisteminin getirilmesi ve kurumlar vergisi oranının indirilmesi vergilerin gelir dağılımına etkisi bağlamında birlikte dikkate alınabilecek hususlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Asgari geçim indirimi sisteminde bir asgari ücretli çalışanın aylık bazda en az brüt ücretinin yarısı en fazla tamamı gelir vergisinden muaf olacaktır. 2007 yılı için 562,5 YTL'lik brüt asgari ücret ve en düşük gelir vergisi dilimi olan %15 dikkate alındığında, yararlanılabilecek indirim tutarı 42 YTL ile 84 YTL arasında değişecektir. İndirim tutarı üzerinden işsizlik sigortası, damga vergisi ve sosyal güvenlik kesintisi sonrası asgari ücretlinin yararlanabileceği net tutar 72 YTL olmaktadır. Ücretlilerde vergi indirimi sisteminde ise bir asgari ücretlinin 2007 yılı için yararlanabileceği tutar aylık bazda en fazla 33 YTL'dir.¹⁰⁷

Dolayısıyla, asgari geçim indirimi sistemi asgari ücretli çalışanlar açısından vergi yükünü azaltan bir etki yapmaktadır. Ancak gelir vergisinden muaf tutulabilecek tutarın brüt asgari ücret ile sınırlandırılması daha yüksek ücret alan ve yüksek vergi oranlarına tabi olan, dolayısıyla ücretlilerde vergi indirimi sisteminde daha yüksek tutarlarda indirimden yararlanma imkanı olan çalışanların vergi yükünü artırmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ 08.06.2006 tarih ve 26133 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 03.06.2006 tarih ve 5479 sayılı Kanun.

¹⁰⁷ Ferhat AYDOĞDU, Ücretlilere Yapılan Vergi İadesi Kalktı mı?, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Cilt 2, Sayı 25, Bahar 2007, s. 50-58

¹⁰⁸ Aylık 2000 YTL ücret alan ve eşi çalışmayan bir kişinin ücretlilerde vergi indirimi sisteminden, asgari geçim indirimi sistemine geçilmesi nedeniyle ödediği vergideki artış 438,5 YTL olarak

Bunun sonucu olarak, ücretlilerde vergi indirimi sisteminden asgari geçim indirimi sistemine geçilmesi düşük ücretli çalışanların vergi yükünün azaltılması suretiyle gelir dağılımına olumlu katkı yaparken, yüksek ücretli çalışanların vergi yükünü artırılması nedeniyle bir bütün olarak emek gelirlerinin diğer faktör gelirlerine göre nasıl etkilendiği konusunda net bir sonuca ulaşılamamaktadır.

Ayırma kuramından vazgeçilerek emek gelirleri ile diğer faktör gelirleri arasındaki gelir vergisi tarife farklılığının ortadan kaldırılmasının, çalışanların sadece emek geliri elde etmediği ancak emek geliri elde edenlerin sadece çalışanlar olduğu dikkate alındığında, çalışanlar aleyhine bir sonuca yol açacağı ileri sürülebilir.

Ayrıca sermaye gelirleri lehine yapılan diğer bir düzenleme olan kurumlar vergisi oranında indirimle gidilmesi beklendiği gibi kurumlar vergisi tahsilatı oranlarını artırmamış, kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı 2005 yılında %10,3'ten 2007 yılında %9,2'ye düşmüştür.¹⁰⁹

2006 ve 2007 yıllarında yapılan değişiklikler ile gerek ücret gelirleri ile diğer gelirler arasındaki tarife farklılığının kaldırılması gerekse kurumlar vergisi oranının indirilmesi emek gelirleri aleyhine sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına yol açmıştır. Diğer taraftan ücretlilerde vergi indirimi sisteminden asgari geçim indirimi sistemine geçilmesi asgari ücretli çalışanlar açısından olumlu bir etki yaparken, en düşük memur maaşı seviyesinde dahi vergi yükünü artırıcı bir etki yapabilmektedir.

Türkiye'de vergilerin gelir dağılımına eşitlikçi bir müdahale yapmasının önündeki en önemli engellerden birisi olarak sermaye birikiminin sağlanması için gereken sermaye ve üretim sürecinin başlangıcında gereken emek gücü, üretim

hesaplanmaktadır. Fatih SARAÇOĞLU, "Asgari Geçim İndirimi", *Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi*, Yıl:22, Mayıs 2007, s. 229

¹⁰⁹ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_51.xls.htm Erişim Tarihi.05.04.2008

araçları ve hammadde ihtiyacının karşılanmasında birçok vergi indiriminin ve istisnasının uygulanması görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası dönemde vergi iadeleri, gider indirimi, kurumlar vergisi muafiyetleri, istisnalar ve vergi tatillerine kadar pek çok vergisel teşvik sermaye birikimini destekleme aracı olarak bir kaynak aktarım mekanizmasına dönüşmüştür.¹¹⁰

Sermaye sahipleri lehine oluşan bu kaynak aktarım mekanizması neo-liberal politikalar ile birlikte ihracata dayalı büyüme/kalkınma modelinin uygulanmaya başlaması sonucunda dış ticaret rejiminde yaşanan serbestleşmeye karşı yerli sermayenin rekabet gücünün artırılması söylemi ile uygulamaya koyulmuştur. Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye’de ihracata dayalı dışa açık bir ekonominin temel rekabet unsuru fiyat olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da kar oranını ve bunun sonucu olarak da gelir dağılımını etkilemektedir.

3.2.2. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi

Maliye politikalarının gelir dağılımına etkisini değerlendirmek için kamu harcamalarını da ele almak gerekmektedir. Devlet, yıl boyunca ülke içinde yaratılan milli gelirden ne kadarlık paya sahip olduğunu bütçesi içindeki yatırım, cari ve transfer harcamaları aracılığıyla ortaya koyar. İzzettin Önder’e göre, “toplam kamu harcamalarının ekonomideki payı, bir yandan toplumun kamu hizmetlerine olan talebini, diğer yandan da vergi yükümlülerinin vergi ödeme limitlerini yansıtır”¹¹¹. Bunu doğru tespit etmek için, üç harcama kalemine de bakmak gerekir; çünkü “harcamaların işlevsel dağılımı, bir yandan konsolide bütçe içinde kullanılan kaynakların iç dağılımını, diğer yandan da sosyal nitelikli harcama kalemleri kanalı

¹¹⁰ Ferimah Yusufi Yılmaz ve Özlem Tezcek, “1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikalarının Sınıfsal Karakteri”, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006, s. 370

¹¹¹ İzzettin Önder, “Harcama Sistemi”, Taner Berksoy ve Korkut Boratav (ed.), a.g.k., s.9

ile devletin fırsat eşitliği ve/veya sosyal adalet açısından oynadığı rolü ve böylece, bir bakıma, harcamaların gelir dağılımına etkisini ortaya koyar”¹¹².

Türkiye’de konsolide bütçe harcamalarında 1999 yılına kadar, harcamalar az bir artış gerçekleştirerek düzenli olarak belirli bir oran korunmuştur. Ancak 1999 yılından başlayarak 2004 yılına kadar harcamalar artış göstermiştir. Bu artıştaki en önemli pay, aynı yılda bir ivme kazanan faiz ödemelerine aittir. Harcama artışlarını, bu yıldan itibaren faiz ödemeleri ve bütçe açığıyla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Faiz ödemelerinin etkisini görülebileceği başka kriter ise faiz dışı bütçe dengesidir. Bu denge de, açık veren pozisyon kapatılmış ve bütçe fazla verir hale getirilmiştir.

¹¹² İzzettin Önder, a.g.k., s.12

Tablo 13: Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH'ya Oranı										
	KONSOL İDE BÜTÇE HARCA MALARI	FAİZ HARIÇ BÜTÇE GİDERİ	PERSONEL	DİĞER CARİ	YATIRIM	TRANSFER	FAİZ ÖDEMELERİ	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE DENGESİ	FAİZ DIŞI DENGE
1980	21,6	21,1	6,6	2,1	4,1	8,7	0,6	18,6	-3,0	-2,4
1985	18,4	16,5	3,6	2,1	3,4	9,3	1,9	16,9	-1,5	0,5
1990	17,2	13,7	6,7	1,8	2,5	6,3	3,5	14,2	-3,0	0,5
1991	20,9	17,1	7,8	1,8	3,0	8,3	3,8	15,6	-5,3	-1,5
1992	20,4	16,8	8,5	1,8	3,0	7,1	3,7	16,1	-4,3	-0,6
1993	24,6	18,7	8,5	1,8	2,9	11,4	5,8	17,9	-6,7	-0,8
1994	23,2	15,5	7,0	1,9	2,0	12,3	7,7	19,3	-3,9	3,8
1995	22,0	14,6	6,4	1,8	1,3	12,4	7,3	17,9	-4,0	3,3
1996	26,4	16,5	6,5	2,1	1,7	16,2	10	18,2	8,2	1,8
1997	27,4	19,6	7,1	2,4	2,2	15,7	7,7	19,8	-7,6	0,1
1998	29,2	17,6	7,2	2,5	1,9	17,6	11,5	22,1	-7,1	4,4
1999	35,9	22,2	8,8	2,9	2,0	22,2	13,7	24,2	-11,7	2,0
2000	37,2	20,9	7,9	2,9	2,0	24,4	16,3	26,6	-10,6	5,7
2001	45,7	22,4	8,6	3	2,4	31,7	23,3	29,2	-16,5	6,8
2002	42,1	23,2	8,4	2,9	2,5	28,2	18,9	27,5	-14,6	4,3
2003	39,4	22,9	8,5	2,3	2,0	26,6	16,4	28,1	-11,3	5,2
2004	32,9	19,8	6,8	3,0	1,9	21,3	13,2	25,8	-7,1	6,1
2005	29,7	18,9	6,1	2,8	1,9	18,5	10,8	24,1	-6,1	5,2

Kaynak: www.bumko.gov.tr

Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesinin gelir dağılımı açısından anlamı, büyük oranda vergiler yoluyla toplanan kamu gelirlerinin faiz dışı harcamaların kısılması yoluyla faiz harcamalarının karşılanmasında kullanılmasıdır. Faiz harcamalarının bir kısmının dış borçlardan doğan harcamalar olduğu dikkate alındığında kamu kaynaklarının en azından bu kısmının ülke içinde geliri yeniden dağıtıcı bir etkisi olmayacaktır.

Diğer taraftan faizin doğası gereği, bu geliri elde etmek için başlangıçta bir varlık düzeyine sahip olmak gerekmektedir. Bu da kamunun faiz harcamalarının gelir dağılımını bozucu bir etkisinin olduğunu *a priori* olarak kabul etmemize imkan

vermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de uzun yıllardır bütçe gelirlerinin yarısından daha fazlasının faiz harcamalarına gitmesi tek başına bütçenin gelir dağılımına etkisi konusunda bir fikir verebilir.

Ancak gelir dağılımına modern yaklaşımlar çerçevesinde kamunun eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler için yaptığı harcamalar da önem kazanmaktadır. Belirli bir dönemde devletin eğitim ve sağlığa ne kadar pay ayırdığı diğer ülkeler ile karşılaştırma yapmak için gerekli olsa da, tek başına Türkiye’de maliye politikalarının gelir dağılımına etkisine bakmak için bu harcamaların yıllar içinde izlediği seyre bakmak gerekmektedir.

Tablo 14: Türkiye’de Eğitim ve Sağlık Harcamaları				
	Eğitim Harcamaları / GSMH	Eğitim Harcamaları / Konsolide Bütçe	Sağlık Harcamaları / GSMH	Sağlık Harcamaları / Konsolide Bütçe
1985	2,0	13,3	0,4	2,8
1990	3,2	19,1	0,8	4,7
1995	2,7	12,3	0,7	3,3
2000	3,8	10,1	0,9	2,4
2003	4,1	9,8	1,0	2,6
2004	4,1	11,6	1,0	3,2
2005	4,1	12,8	1,4	4,7

Kaynak: DPT’nin GSMH, Bütçe İçerisindeki Eğitim Hizmetleri ve Bütçe İçerisindeki Sağlık Bakanlığı Bütçesi verilerinden derlenmiştir. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-06/esg.htm> Erişim Tarihi:25.04.2008

Türkiye’de eğitim harcamalarının GSMH içindeki payı artmasına rağmen kamu harcamaları içindeki payı 1990 yılından 2005 yılına %19’dan %12’ye düşmüştür. Bu mutlak anlamda bir sonuç vermese de yıllar içinde Türkiye’de vergi yoluyla toplanan paraların daha azının eğitim için harcandığı ortadadır.

Eğitim, zellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha alt gelir gruplarına fırsat eşitliği yaratması açısından eşitizlikle mücadele politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Burada dikkat çekilen husus eğitimin gelir dağılımı üzerinde kısa zamanda doğrudan yaptığı etkiden ziyade, uzun dönemli olarak eşitizliğin yeniden doğması için gerekli şartların ortadan kaldırılmasıdır. Bunun yanında Pınar'ın çalışmasında ele alınan hem 1994 hem de 2002 yılları için kamunun eğitim harcamalarının doğrudan gelir dağılımını düzeltici bir etkisi olduğu tespit edilmiřtir¹¹³.

Yarı kamusal mal olarak kabul edilen sağlık harcamaları da eğitim gibi toplumsal refahı doğrudan artıran bir kamu hizmeti kabul edilmektedir. Türkiye'de kamunun sağlık için bütçeden ayırdığı pay da eğitim harcamalarına benzer bir seyir izlemiş, 1990 yılında % 4,7 iken 2003 yılında %2,6'ya kadar düşmüş ve 2005 yılında tekrar %4,7'ye yükselmiştir.

	2004	2005
Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına	3,75	4,10
Hane Halkına	1,06	1,23
Tarımsal Destekleme	0,72	0,76
Emeklilere Vergi İadesi	0,17	0,27
Diğer	0,17	0,20

Kaynak: 2004-2005 Yılları Konsolide Bütçe Giderleri. <http://www.bumko.gov.tr>.

Kamu harcamaları içinde gelir dağılımını doğrudan etkileyen önemli bir kalem de transferlerdir. Bu bağlamda yıllar itibariyle faiz harcamalarının yksekliliğinin gelir dağılımına olumsuz etkisinin yanında, başta yoksullar için olmak

¹¹³ Abuzer Pınar, a.g.k., s.38

üzere sağlık harcamalarının karşılanması ve işgücü içinde bir yeniden dağıtım mekanizması olması nedeniyle gelir dağılıma etki eden sosyal güvenlik harcamalarına ve hane halkına doğrudan yapılan transferlere değinilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda sıkça tartışma konusu yapılan kamudan sosyal güvenlik kurumlarına aktarılan kaynağının GSMH'ya oranı 2004 yılında %3,75'ten, 2005 yılında %4,10'a çıkmıştır. Söz konusu artışa rağmen, kamunun faiz ödemesi şeklinde yaptığı transferler dikkate alındığında sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler düşük düzeyde kalmaktadır.

Ayrıca, büyük oranda doğrudan gelir desteği şeklinde tarımsal üretim yapanlara aktarılan %0,76'lık tarımsal destekleme ödemelerinin, 2004 yılından 2005 yılında kentsel gelir dağılımındaki düzelmeye rağmen kırsal gelir dağılımındaki bozulma dikkate alındığında, hem yetersiz kaldığı hem de etkin kullanılmadığı ileri sürülebilir.

3.2.3. Türkiye'de Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi Bağlamında Bir Örnek İncelemesi: Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci Maddesi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na 5281 sayılı kanunun¹¹⁴ 30'uncu maddesi ile menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarından elde edilen gelirler ile mevduat ve repo gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin esasları düzenleyen Geçici 67'nci madde eklenmiştir. Madde 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 31.12.2015 tarihine kadar yürürlükte kalması öngörülmüştür.

¹¹⁴ 31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Anılan madde ile menkul kıymet gelirlerinin vergilendirilmesinde stopaj usulüne geçilmiştir. Buna göre;

- Hisse senedi alım-satım kazançları,
- Devlet tahvili ve hazine bonoları faiz gelirleri ve alım-satım kazançları,
- Özel sektör tahvil ve bonoları faiz gelirleri ve alım-satım kazançları,
- Mevduat faizleri,
- Repo gelirleri,
- Özel finans kurumları gelirleri,
- Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen gelirler,
- Menkul kıymet ve vadeli işlem ve opsiyon piyasalarında işlem gören diğer menkul kıymetlerin gelirleri stopaja tabi hali gelmiştir.

Hisse senedi kar payları, Eurobond faiz gelirleri ve İMKB’de işlem gören şirketlerin hisse senetleri ile portföyünün %51’inden fazlası İMKB işlem gören şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonlarının 1 yıldan fazla elde tutulması sonucu elde edilen kazançlar ise madde kapsamı dışında bırakılmıştır.

2006 yılı başından itibaren Geçici 67’nci maddenin uygulanmaya başlaması ile birlikte hem dar hem de tam mükellef gerçek kişiler için menkul kıymet gelirleri üzerinden %15 stopaj kesilmeye başlanmıştır. Söz konusu gelişme Maliye Bakanlığı tarafından vergilemede ürünler arasındaki mevcut olan ve piyasalara bozucu etki yapan eşitsizlik ve vergi hesaplama, indirim, istisna ve beyan sistemine ilişkin farklı uygulamaların kaldırıldığı, verginin tabanının, bütün mükelleflere ve bütün piyasalara nötr yaklaşarak genişletildiği, tüm ürünler ve tüm mükellefler vergi

tabanına dahil edildiği ve piyasanın bütünüyle kayıt altına alındığı şeklinde kamuya duyurulmuştur.¹¹⁵

Ancak madde yürürlüğe girdikten sadece yedi ay sonra maddede değişiklik yapılarak stopaj oranını 22.07.2006 tarih ve 2006/10731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı¹¹⁶ ile tam mükellefler için %10 ve 27.06.2006 tarih ve 5527 sayılı kanun¹¹⁷ ile ise yurt dışında yerleşik dar mükellef için %0 olarak değiştirilmiştir.

Her ne kadar somut veri olmasa da yüksek gelir grubu içinde yer alan Türk vatandaşlarının sermaye piyasası faaliyetlerini yurt dışında bulunan aracı kurumlar vasıtası ile yaptığına dair yaygın bir kanı vardır.¹¹⁸ Bu nedenle, Maliye Bakanlığı stopaj oranlarında yapılan değişiklikle birlikte dar mükellefler, yani yurt dışında yerleşik kişilerden %0'lık stopaj oranından yararlanılabilmesi için mukimlik belgesi istemeye başlamıştır. Ancak bu uygulamada baskılar sonucu dar mükellef gerçek kişiler için 01.01.2007 tarihinden sonra geçerli olmak üzere kaldırılmıştır.

Dolayısıyla son durum itibariyle yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcı ve yurt dışından yatırım yapan büyük yerli yatırımcı arasında menkul kıymet gelirlerinin vergilendirilmesinde önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu farkın da etkisi ile İMKB'deki yabancı payı ciddi oranlarda artmıştır.¹¹⁹

Fonksiyonel gelir dağılımına değinirken de vurguladığımız gibi, günümüzde toplumsal sınıflar sadece tek bir geliri değil farklı üretim faktörü gelirlerini de elde

¹¹⁵ Menkul Kıymetlerin Vergilendirilmesine İlişkin Maliye Bakanı Kemal UNAKITAN'ın Konuşma Metni, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=752>, Erişim Tarihi: 15.04.2008.

¹¹⁶ 23.07.2006 tarih ve 26237 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹¹⁷ 07.07.2006 tarih ve 26221 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹¹⁸ 2004 yılında İstanbul'da gerçekleşen II. Sermaye Piyasası Arenası'nda diğer katılımcılar ile birlikte dönemin Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Doğan CANSIZLAR, yerli ile yabancı yatırımcı arasındaki vergi farklılığının "bıyıklı yabancı" olarak tanımlanan yurt dışından işlem yapan Türk vatandaşlarının ortaya çıkmasının en önemli nedeni olduğunu ileri sürmüştür. http://www.tspakb.org.tr/docs/panel_kitap/ab_dogru_sor_coz.pdf Erişim tarihi: 10.04.2008

¹¹⁹ 15.10.2007 tarihi itibariyle piyasa değeri üzerinden yabancı yatırımcıların İMKB'deki payı %71,78'dir. Kaynak: http://www.mkk.com.tr/MkkComTr/tr/print.jsp?page=/MkkComTr/text_tr/yayin/r_ap_yillik.jsp Erişim Tarihi: 18.10.2007.

etmektedir. Her ne kadar toplam menkul kıymet gelirleri içinde önemli bir tutarı kapsamasa da, emek geliri sahipleri de menkul kıymet geliri elde etmektedir. Ancak bunları yurtdışı kurumsal yatırımcılar üzerinden Türkiye'ye yönlendirme imkanları olmadığından hem yurt dışı yatırımcılar hem de yurt dışı üzerinden yatırım yapan yerli büyük yatırımcılara göre önemli bir vergilendirme dezavantajı taşımaktadırlar.

Türkiye'de yaşanan bu örnek de göstermektedir ki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin vergilemede adaleti sağlayacak, dolayısıyla geliri daha adil bir biçimde yeniden dağıtıcı maliye politikası uygulamalarını hayata geçirmesi hem siyasi tercihlerine hem de toplumsal sınıfların uygulanacak politikalara müdahale etme gücüne bağlıdır.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal eşitsizliğin en önemli ayağını gelir dağılımındaki adaletsizlik oluşturmaktadır. Dolayısıyla başta sermaye birikimin yetersizliği nedeniyle devletin ekonomideki ağırlığının yüksek olduğu bu ülkelerde devletin maliye politikaları aracılığıyla gelir dağılımına etkisi daha da önem kazanmaktadır.

Ancak eşitsizliğe sadece gelirin adil dağılmaması değil bunu yaratan diğer unsurlarda dikkate alınarak bakılmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde gelirin adil dağılmamasının başta eğitim ve sağlık olmak üzere temel haklara ulaşma imkanlarını kısıtlaması ve yeterli eğitim ve sağlık hizmeti sunulmamasının gelir dağılımını olumsuz etkilemesi düşüncesi bir kısır döngü gibi görülse de, aslında eşitsizlikle mücadele için eşitsizliğin kendisini yeniden ürettiği şartların ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin önemli bir ipucu barındırmaktadır.

Bu kapsamda maliye politikasının iki önemli aracından birisi olan kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi kaynakları kısıtlı olan gelişmekte olan ülkeler için önem kazanmaktadır. Kamu emek verimliliğini yükseltmek, beşeri sermaye birikimini artırmak ve eşitsizliğin yapısal gerekçelerini ortadan kaldırmak için eğitim hizmetlerine önem vermelidir. Ancak bu yapılırken her ülkenin kendi şartları dikkate alınarak kıt olan kaynakların müdahalede en yüksek etkinliği sağlayacak eğitim seviyesine yönlendirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan gelir dağılımındaki adaletsizliğin önemli nedenlerinden birisi olan işsizlikle mücadele içinde beşeri sermayenin geliştirilmesinde eğitim merkezi bir rol oynamaktadır.

Kamu harcamaları açısından ele alınması gereken bir diğer kalem sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarıdır. Sağlık harcamaları insanların yaşam kalitesini

yükseltmesi bakımından doğrudan bir etkiyi içermektedir. Sosyal güvenlik sistemi ise başta yoksullar için olmak üzere sağlık harcamalarının karşılanması ve işgücü içinde bir yeniden dağıtım mekanizması olması nedeniyle gelir dağılıma etkili olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin kamusal niteliği bozulmamalı, uzun vadeli yeniden dağıtıcı özelliği dikkate alınmalıdır.

Maliye politikalarının bir diğer aracı olan vergiler kamu harcamalarının finansmanının ana kalemidir ve doğrudan bir yeniden dağılım etkisi yaratmaktadır. Vergilerin gelir dağılımına etkisi vergi yükünün adil dağılımı ile ilişkilidir, dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı açısından önem teşkil eden vergi yükünün dağılımıdır.

Bu dağılımda etkili olan faktörlerden birisi gelirin mi yoksa harcamaların mı vergilendirildiğidir. Gelirin vergilendirilmesi anlamına gelen doğrudan vergi uygulaması ister tek oranlı isterse artan oranlı olsun gelir dağılımında düzeltici bir etki yapmakta olup, burada önem kazanan optimal oranların tespit edilmesidir.

Ancak, gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısı ağırlıklı olarak mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergilere dayanır. Dolaylı vergilerin daha kolay toplanabilmesi ve tek bir mal üzerinde dahi farklılaşmaya gitme imkanı vermesi hükümetler açısından tercih edilmesinde önemli iki sebeptir. Ancak konuya gelir dağılımı açısından bakıldığında düşük gelirli insanların marjinal tüketim eğiliminin bire yakın olması, yani elde ettikleri gelirin neredeyse tamamını tükettikleri düşünüldüğünde tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere dayalı bir sistemin gelir dağılımı bozucu bir etki yapmaktadır.

Dolayısıyla özellikle gelişmekte olan ülke hükümetleri mallar ve hizmetler üzerine dolaylı vergiler koyarken, daha çok alt gelir grubundaki insanların kullandığı talep ve gelir esnekliği daha düşük olan mallardan kaçınmak zorundadırlar. Ancak bunun yanında eşitizliğe gelir dağılımından daha geniş bir erveden bakıldığında, özellikle düşük gelir sahiplerine, haklarını kullanma kapasitesi sağlamak için eğitim ve sağlık gibi temel hakları doğrudan ilgilendiren kitap, ilaç vb. malların vergilendirilmesine ilişkin politikalar daha fazla önem kazanmaktadır.

Diğer taraftan, özellikle Türkiye rneğinde görüldüğü gibi, bazı meslek gruplarının neredeyse hiç vergilendirilmemesi önemli bir eşitizlik unsurudur. Vergilemede adaleti sağlama açısından büyük oranda kayıt altında olmayan bu faaliyet alanlarının da vergilendirilebilmesi için zmler üretilmelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi kapasitesinin düşük olması, etkin bir vergi sisteminin kurulamaması ve ekonomideki kayıt dışılığının yoğun olarak gözlenmesi nedenleri ile devlet kamusal malların üretilmesi amacıyla etkin bir kaynak tahsisi yapmak için gerek duyduğu kaynakları toplayamamaktadır. Diğer taraftan yüksek faiz yükü altında btceler yeniden dağıtım fonksiyonlarını eşitlikçi bir doğrultuda gerçekleştirememektedir. Ancak bu sorunların üzümünde de eşit gelir dağılımının olumlu etkileri olacağı dikkate alınarak, gelişmekte olan ülkelerde maliye politikaları bu doğrultuda yeniden tasarlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakları

- Berksoy, Taner ve Korkut Boratav (ed.), *Türkiye’de Kamu Maliye’si, Finansal Yapı ve Politikalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1993
- Boratav, Korkut, *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı*, SBF Yayınları, Ankara, 1965
- Boratav, Korkut, 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995
- Brown, C. V. ve P. M. Jackson, *Public Sector Economics*, 4. Basım, Blackwell Publishers, 1996
- Bulutay, Tuncer, Serim Timur ve Hasan Ersel, *Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No: 325, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971
- Cullis, John ve Philip Jones, *Public Finance and Public Choice*, 2. Basım, Oxford University Press, Oxford, 1998
- Çavuşoğlu, Tolgay ve Yusuf Hamurdan, *Gelir Dağılımı Araştırması (1963)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma Şubesi, Ankara, 1966
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları-Gelir Dağılımı*, Yayın No: 1441, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990; Devlet İstatistik Enstitüsü, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Gelir Dağılımı Araştırması 1973*, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi, Yayın No: 1494, Ankara, 1976

- Doğan, Cem, *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye*, Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması, Yayın No: 20, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara, 2007
- Durmuş, Mustafa, *Maliye Politikaları Teori ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2003
- Durmuş, Mustafa, *Kamu Ekonomisi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008
- Heilbroner, Robert L., *İktisat Düşünürleri*, Çev. Ali Tartanoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, 2003
- Howard, Michael, *Public Sector Economics for Developing Countries*, University of the West Indies Press, Barbados, 2001
- Hunt, E. K., *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2005
- Karl Marx, *Kapital*, Çev. Alaattin Bilgi, Cilt I, Sol Yayınları, Ankara, 2000
- Kazgan, Gülten, *İktisadi Düşünce*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006
- Keynes, John M., *Essays in Persuasion*, The Norton Library, New York, 1963
- Kuznets, Simon, *Economic Development, The Family, and Income Distribution*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
- Lipsey, Richard G., Paul N. Courant ve Christopher T. S. Ragan, *Economics*, 12. Baskı, Pearson, Massachusetts, 1999
- Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave, *Public Finance in Theory and Practice*, McGraw-Hill Kogaksha Ltd., USA, 1980
- Musgrave, Richard, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Çev. Orhan Şener ve Yaşar Methibay, Asil Yayın, Ankara, 2004

- Ricardo, David, *Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, 1997
- Rosanvallon, Pierre, *Refah Devletinin Krizi*, Çev. Burcu Şahinli, Dost Kitabevi, Ankara, 2004
- Sen, Amartya, *Etik ve Ekonomi*, Çev. Ali Süha, Doğan Kitap, İstanbul, 2003
- Sen, Amartya, *Inequality Reexamined*, Harvard University Press, Cambridge, 1995
- Sevindirici, İbrahim, *Az gelişmişliğin Ekonomisi*, İtalik Kitapları, Ankara, 1999,
- Sönmez, Mustafa, *Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*, Om Yayınevi, İstanbul, 2001
- Stiglitz, Joseph, *Economics of the Public Sector*, 3. Baskı, W.W. Norton and Company, New York, 2000
- Sweezy, Paul, Paul Baran ve Herry Magdoff, *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*, Çev. Yıldırım Koç, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975
- Turhan, Salih, *Vergi Teorisi*, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978
- Uluatam, Özhan, *Kamu Maliyesi*, 6. Baskı, Ankara, 1999

Makale Kaynakları

- Aydoğdu, Ferhat, “Ücretlilere Yapılan Vergi İadesi Kalktı mı?”, Bütçe Dünyası Dergisi, Cilt 2, Sayı 25, Bahar 2007, s. 50-58
- Barro, Robert J., “Inequality and Growth in a Panel of Countries”, National Science Foundation, June 1999,
http://www.economics.harvard.edu/faculty/barro/papers/p_inequalitygrw.pdf
- Bao, Linguang “China: How Should Tax Policies Regulate Personal Income Distribution”, *International Tax Review*, Volume 3; Issue 3, 2005, s. 143-154

Boratav, Korkut, Gelir Dağılımı Üzerine Zevzeklikler,

www.sol.org.tr/index.php?yazino=6709

Branko, Milanović, “Can We Discern The Effect of Globalization on Income Distribution?”, *World Bank Economic Review*, Vol. 19, No.1, 2005, s.21-44

Celasun, Merih, “Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-83”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 13 (1-2)

Doğanoğlu, Fatih ve Aslan Gülcü, Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2001, s.47-65

Gelir İdaresi Başkanlığı İnternet Arşivi,

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo3.xls.htm

Gelir İdaresi Başkanlığı İnternet Arşivi,

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/FGGOVB/faaliyetgrp2004G V.xls.htm

Güran, Yumuşak İbrahim ve Mahmut Bilen, Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2000

Gürsel, Seyfettin, Haluk Levent, Raziye Selim ve Özlem Sarıca, *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Aralık 2000

Heller, Peter S., “Considering the IMF’s Perspective on a ‘Sound Fiscal Policy’”, *IMF Policy Discussion Paper*, Fiscal Affairs Department, Yayın No: PDP/02/8, July 2002

- İnsel, Ahmet, “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı Amartya Sen’in Etik İktisat Önerisi”, *Dördüncü ODTÜ İktisat Kongresi*, 13-16 Eylül 2000, Ankara, <http://www.deu.edu.tr/userweb/timucin.yalcinkaya/dosyalar/OZGURLUK%20ETIGI%20KARSISINDA%20IKTISAT%20KURAMI.doc>
- Li, Hongy, Danyang Xie ve Heng-fu Zou, “Dynamics of Income Distribution”, *Canadian Journal of Economics*, Vol:33, No:4, Kasım 2000, s.937-961
- Mah, Jai, S., The Impact of Globalization on Income Distribution: the Korean Experience, *Applied Economics Letters*, No:9, 2002, s. 1007-1009
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü İnternet Arşivi, www.bumko.gov.tr
- OECD, Labor Force Statistics, Paris, 1984-2004
- OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris, 2006
- Pamukçu, Teoman ve Erinç Yeldan, “Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues”, www.bilkent.edu.tr/~yeldane/FEMISE_Fiscal2005.pdf
- Pınar, Abuzer, *Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?*, TESEV, Kasım 2004, www.tesev.org.tr/rapor_kasim2004.pdf
- Pivetti, Massimo, “Distribution Theories: Classical”, *The Ne Palgrave A Dictionary of Economics*, John Eatwell, Murray Milgate ve Peter Newman (ed.), Cilt I, The Macmillan Press Ltd., London, 1988
- Saraçoğlu, Fatih, “Asgari Geçim İndirimi”, *Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi*, Yıl:22, Mayıs 2007, s. 229
- Sönmez, Mustafa, DİE’nin Gelir Dağılımı İyileşti Safsatası Üzerine, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt.19, No.1, Ocak-Şubat 2004, s.34-38

Tanzi, Vito, Globalization and the Need for Fiscal Reform Developing Countries,
Inter American Development Bank, *Occasional Paper*, SITI-06, October
2004

TÜİK Haber Bülteni No:207, 25.12.2006, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408

TÜİK Haber Bülteni No:207, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408

UNDP, Human Development Report 2007/2008, New York

World Bank, World Development Indicators, 2005

World Bank, World Development Indicators, 2006

World Bank, World Development Report 2004 Making Services Work for Poor
People, Oxford University Press, New York, 2004

Yılmaz, Ferimah Yusufi ve Özlem Tezcek, *1980 Sonrası Uygulanan Vergi
Politikalarının Sınıfsal Karakteri*, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi, Dipnot
Yayınları, Ankara, 2006

Tezin Özeti

Çelik, Serdar, Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr.Mustafa Durmuş, 84 s. 95

Toplumsal ilişkiler ister sınıflar, isterse bireyler üzerinden anlaşılmaya çalışılsın üretilen toplam gelirin dağılımı, bu dağılımda etkili olan faktörler ve bunun toplumlar ve zamanlar arası karşılaştırılmasına ilişkin bilgi birikimi ve yaklaşım farkları bu anlama çabasında önemli bir katkı unsurudur. Toplumsal ilişkileri tahlilde önemli bir yeri olan gelir dağılımı ile toplumları saran güçlü bir mekanizma olarak devletin birlikte ele alınması anlamlı olmanın ötesinde gerekli görülmektedir.

Devletin ekonomi içindeki varlığı para ve maliye politikaları, regülasyonlar, dış ticaret politikaları ve gelir politikaları ile mümkün olmaktadır. Devletin gelir dağılımına etkisi ise vergi ve kamu harcamaları ile ilgili aldığı kararlar bütünü olarak ifade edilebilecek maliye politikalarının gelir dağılımına etkisi üzerinden tartışılmaktadır.

Bu çalışmada bir gelişmekte olan ülke olarak sınıflandırılan Türkiye’de maliye politikalarının vergiler ve kamu harcamaları üzerinden gelir dağılımına etkisini incelemenin, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu etkinin yönü doğrultusunda fikir verebileceği ve öneri getirilmesine imkan sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu kapsamda çalışmada farklı iktisat okulların gelir dağılımına yaklaşımı ve gelir dağılımı ölçüm yöntemleri ele alındıktan sonra vergilerin ve kamu harcamalarının gelir dağılımına etkisi teorik bazda incelenmiş ve

Türkiye’de yapılan gelir dağılımı araştırmaları ve maliye politikaları ile gelir dağılımı ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Abstract

Social relations are intended to be comprehended whether in terms of classes or individuals, distribution of aggregate income, influential factors on this distribution and the differences in knowledge and approach relating to inter-temporal comparison over countries are essential contributions to this comprehension endeavor. Conceptualizing both income distribution that has important place in social relation analysis and the state as a powerful mechanism surrounding the societies is regarded indispensable beyond being meaningful.

Existence of state within economics can be realized by means of monetary and fiscal policies, regulations, foreign trade policy and income policies. However, the impact of governmental policies on income distribution is discussed over the effect of fiscal policies, which can be denoted set of decisions relating to tax and public expenditure, on income distribution.

In this thesis, analyzing the effect of fiscal policies on income distribution considering taxes and public expenditures in Turkey classified as a developing country is contemplated to enable giving a general opinion about the direction of this effect in developed countries and bringing forward a proposal.

In this context after approaches of different economic schools to income distribution and methods of income distribution measurement have been handled, effect of taxes and public expenditures on income distribution is

examined theoretically and then researches on income distribution done in Turkey and the relationship between fiscal policies and income distribution are tried to be evaluated.